

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra obecné antropologie

Diplomová práce

Bc. Šárka Vašáková

Přepínání jazykových kódů u Brňanů

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 30. 6. 2017

.....
Šárka Vašáková

Poděkování:

Chtěla bych především poděkovat panu PhDr. Marku Halbichovi, Ph.D. za vedení mé diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat rodině za neustálé podporování ve studiu.

ANOTACE:

Práce se bude zabývat code-switchingem v Brně a situacemi, kdy k tomuto jevu dochází. Cílem diplomové práce je ukázat v jakých sociokulturních podmínkách se mezi Brňany hovoří obecnou češtinou a kdy je naopak používán brněnský dialekt, tzv. hantec. Skupina, která bude tvořit základnu pro můj výzkum, je složena z lidí z okruhu mých známých trvale žijících v Brně. Dalším jevem, který souvisí s code-switchingem a kterým se v mé diplomové práci budu zabývat, je diglosie. Stěžejní metodou výzkumu bude polozúčastněné pozorování doplněné polostrukturovanými rozhovory, které budou nahrávány pomocí diktafonu.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Identita, code-switching, Brňané, hantec, obecná čeština, historie, nacionalismus

TITLE:

Code-switching in Brno

ANNOTATION:

Work will deal with code-switching in Brno and situations where this happens. The aim of the thesis is to show in what sociocultural conditions Brno's people talks between the common Czech and when it is used in Brno dialect called *hantec*. The group, which will form the basis for my research, is composed of people from the circle of my acquaintances permanently residing in Brno. Another phenomenon that is related to code-switching and laying in my thesis I deal with is diglossia. The fundamental method of research will be complemented by observations polozúčastněné semi-structured interviews, which will be recorded using a dictaphone.

KEY WORDS:

Identity, code-switching, Brno's people, hantec, common czech language,
history, nationalism

Obsah:

Obsah:	6
1. Úvod.....	7
2. Historické perspektivy	10
2.1. Vývoj hantecu	10
2.1.1. Plotňáci.....	10
2.1.2. Šatlaři.....	15
3. Metodologie a teoretické uchopení tématu	20
3.1. Výběr tématu.....	20
3.2. Metody výzkumu	22
3.2.1. Analýza literárních zdrojů.....	23
3.2.2. Pozorování.....	24
3.2.3. Dotazníky.....	25
3.2.4. Rozhovory.....	26
3.3. Výzkumný vzorek	29
3.4. Etika výzkumu	31
3.5. Reflexe mé pozice v terénu.....	32
3.6. Výzkumná témata	33
4. Informace k terénnímu výzkumu a definice užitých pojmů.....	35
4.1. Lokalita výzkumu	35
4.2. Časový harmonogram	35
4.3. Teoretické ukotvení práce	36
5. Nositelé tradice	44
6. Intelektuálové.....	59
7. Mladá generace	73
8. Závěr	86
9. Literatura a zdroje	90
10. Přílohy.....	97

1. Úvod

Předmětem zájmu mé diplomové práce je přepínání jazykových kódů mezi těmi uživateli, kteří vedle obecné češtiny aktivně užívají i brněnský hantec. V poslední době se téma týkající se jazykové revitalizace stává hojně diskutovaným. V souvislosti s těmito jevy vyvstává mnoho otázek: Zanikne společně s jazykem i kultura? Stane se svět bezbarvým, unifikovaným prostorem?

Výzkum jsem prováděla ve svém rodném městě a při výzkumu nenastalo mnoho problémů spojených se získáváním informací od informátorů. Původní plán výzkumu bylo vycházet pouze z výpovědí poskytnutých mými známými, nicméně poté, co si o mém probíhajícím výzkumu moji přátelé mezi sebou začali vyprávět, pole mých potencionálních informátorů se mi značně rozšířilo.

Ráda bych uvedla důvod, proč jsem si vybrala toto téma jako předmět své diplomové práce. Vyrůstala jsem na jižní Moravě, proto mám celkově k fenoménu moravanství blízko. Bakalářskou práci jsem psala na téma *Konstrukce moravské identity skrze vymezování vůči české identitě*. Nahlížela jsem na to skrze vinařství, kdy právě tento prvek je součástí celku, který tvoří naši identitu. V další fázi mého studia jsem se rozhodla v jistém smyslu pokračovat. Tentokrát jsem se zaměřila na část brněnské populace používající mimo hovorové češtiny i brněnský hantec.

Neexistuje město, které by nemělo svou vlastní historii, jevy, dokonce i osobnosti spjaté s daným městem, které jeho obyvatelé považují za ikony. Ani Brno není výjimkou. Právě *hantec* je neodmyslitelně spojen s místními obyvateli a historií města. Jedná se o pozůstatek po německé nadvládě. Místní obyvatelé si tento historický přežitek udržují a považují jej za prostředek, který jistým způsobem utváří jejich identitu. „*Všichni Brňáci mluvíjou hantecem.*“ Otakar Nováček (1929) považoval hantec za řeč flákačů a pobudů. Na druhou stranu pro Marii Krčmovou (1981) znamená hantec sociolekt, který se stal typickým

pro určitou sociální skupinu lidí začátku 20. století. Symbol inspirace a každodennosti znamenal pro Frantu Kocourka. Hantec se zrodil pře více než sto lety a v pozměněné podobě je součástí běžného života Brňanů. „*Ti jezdijou šalinó, courajó po štatlu, zandó si na prýgl nebo na Špilas*“. Velké společnosti využívají hantec jako prostředek pro marketing, město jej používá pro vytváření městské image.

Většinou člověka pocházejícího z Brna poznáte po první větě. Dotyčného odhalí odlišná výslovnost, přízvuk a především používání jiných slovíček jako je např. „*šalina*“, „*prýgl*“ apod. Hantec je specifikum Brňanů, je považován za součást identity Brňanů, za něco, co jim zanechali předkové a čím se mohou jistým způsobem odlišovat od majoritního českého obyvatelstva. Zkoumala jsem sebe samu. To už byl jen krůček k tomu, abych začala sledovat konkrétní situace, kdy se snažím mluvit obecnou češtinou a kdy se naopak na svoji mluvu nesoustředím a používám místní varietu češtiny, tzv. *hantec*.

Během staletí se jak podoba, tak i význam hantecu změnil. Na tuto proměnu má vliv několik faktorů. Jedním z nich Dvorník, Petr, Kopřiva, Pavel. 2002. *Velký slovník hantecu*. Brno: FT Records. je míra ovlivnění konstrukce identity Brňanů. Dalším je funkce hantecu jako komunikativního nástroje. Tento historický přežitek je nejen slang, který je součástí běžného života obyvatel v Brně, ale spoluutváří kolektivní identitu Moravanů. Proto jsem toho názoru, že pokud by místní dialekt zanikl, narušily by se sociální a společenské hodnoty a struktury města.

Slovy Eriksena: „Pokud chceme hovořit o identifikaci, nebo o identitě, v sociálních vědách to vždy znamená identifikaci sociální“ (Eriksen, 2007: 65). Sociální identifikaci je možné odhalit na základě toho, k jaké sociální skupině cítí jedinec sounáležitost, s kým se identifikuje či na jakém principu se utváří hranice mezi námi a těmi druhými.

Termín identita se v antropologii začal běžně používat začátkem 70. let 20. století. Jedním z faktorů, které tento boom způsobily, bylo problematické vymezení pojmu identita v mnoha společnostech. Do popředí se dostávala například etnická a

nacionalistická politika, boj o práva minorit, feminismus, hnutí za občanská práva a náboženská revitalizace. Jak Eriksen dále uvádí, všechna tato hnutí definovala skupinu na základě společné identity (pohlaví, barva pleti, národnost), zároveň ale trvala na tom, že obsah jejich společné identity má být redefinován (Eriksen, 2007: 65). Pokud podle Eriksena akceptujeme, že dané společenství neexistuje přirozeně, vyvstane nám otázka, za jakých okolností vznikají určité typy společenstev. Dobrým vysvětlením je, že identita se dělí na relační a situační. „Identifikace je tedy proměnlivá v závislosti na tom, ke komu ji vztahujeme“ (Eriksen, 2007: 68).

Situační identita může znamenat identifikaci jedince s místem. Identifikací se s konkrétním místem lze rozumět, buď že se člověk tam narodil, cítí se v něm doma nebo v něm žije. Nicméně místo není tvořeno pouze samotným prostorem, ale i sociálními vztahy.

Hlavním záměrem mé diplomové práce je zamyšlení se nad situacemi, ve kterých dochází ke změně jazykového kódu. Dozajista nešly zaznamenat a zjistit všechny situace, nicméně já jsem se snažila ve svém výzkumu zaměřit na ty, co jsou pro outsidera hůře viditelné a tedy z velké části stěží zkoumatelné. Využila jsem tak znalosti jak terénu, tak některých z informátorů. V dalších částech diplomové práce osvětlím původ informátorů.

V metodologické části diplomové práce popisují techniky sběru dat a analýzy. Taktéž se zde věnuji etice výzkumu a reflexi mé pozice v terénu. V teoretické části popisují badatelská východiska. Poslední částí je empirický výzkum.

2. Historické perspektivy

2.1. Vývoj hantecu

Hantec je fenomén, který se přenášel spíše ústně, než písemně. V kapitole o historii a vývoji hantecu budu proto vycházet především z publikací prof. Marie Krčmové, která je odbornicí na brněnské nářečí a z knihy doktora Otakara Nováčka „*Brněnská plotna*“ z roku 1929. Co je to *Brněnská plotna*? Otakar Nováček je popisuje jako společenskou třídu nejbližší stavům níže sociálně postaveným (Nováček, 1929: 8). Marie Krčmová doplňuje: „Hledáme-li minulost dnešního hantecu ze sociolingvistického pohledu, tj. se snahou najít sociální skupinu, v níž se skutečně zrodil, nacházíme sociální spodinu průmyslového města a nižší vrstvy jeho společnosti, lidi bez vzdělání v mateřském jazyce a bez kulturních cílů, žijící ze dne na den mezi prací, pokud ji měli, a malým kouskem zábavy, často hospodské, spojené s družnou zábavou“ (Krčmová, 2008: 8). Argot nevyužívali plotňáci pouze k pobavení, ale i k udržování odstupů od okolní společnosti a krytí se před policií.

2.1.1. Plotňáci

Jaký má slovo *plotna* význam? Pochází od místní ulice Plotní. Tato ulice byla dříve periferií města a žili zde příslušníci dělnické třídy. Obyvatelům ulice se tedy začalo říkat *Plotňáci*. V meziválečné době dialekt používali tzv. *štatlaři*. Význam slova *štatlař* je odvozen z německého *die Stad-město*. „Výrazivem plotny se inspirovaly mladší generace štatlařů, mladých lidí trávicích volný čas touláním po městě a posedáváním v hospodách“ (Krčmová, 1993: 62). O hantecu jako takovém můžeme mluvit až ve druhé polovině 20. století. Já však budu používat souhrnné označení hantec, ať už se jedná o jakoukoliv vývojovou fázi brněnského sociolektu.

„Ve Štatlu se scukla sajtna borců. (...) Mezi sebó hantýrovali tak, že všici vostatní borci z jiných štatlů z toho negómli ani ťuk. No a to byl brněnské hantec“ (Dvorník, Jelínek, Kopřiva, 1999: 16).

Hantec bychom mohli označit jako sociolekt, protože souvisí s určitou skupinou obyvatel. Je to jazyková varieta charakterizovaná sociálním pozadím (prestiž, status). Jeho prvotní výskyt souvisí se subkulturou specifických velkoměstských skupin z přelomu století. (Šatava, 2009). Brněnský hantec je tudíž sociolektem typický pro určitou sociální skupinu, v tomto případě pro sociálně slabší skupinu města Brna, města Brna konce 19. století, počátku 20. století. Utvářel se v sociální skupině lidí žijících v dělnické části města, tedy na okraji společnosti.

Vznikl kolem roku 1900 v bilingvní společnosti města Brna, kde již po staletí vedle sebe žili příslušníci jak německého, tak českého národa. Od 13. století se zde usazovali němečtí obchodníci a od století 17. tvořili většinu ve vedení města. Každý tedy mluvil plyně německy i česky. V roce 1905 byla zavedena čeština na celé Moravě jako úřední jazyk spolu s němčinou (Svěrák, 1971: 5-9). Je pravdou, že velkou roli hrála geografická blízkost Vídně, centra rakousko-uherské monarchie. Město Brno bylo také před rokem 1918 skutečným 'předměstím Vídně', neboť právě Vídeň, nikoli Praha byla v době Rakouska-Uherska nejbližším kulturním centrem, a také místem možností třeba jen dočasného zaměstnání těch, kdo nenašli v Brně uplatnění (Krčmová, 2008: 8). Především v mluvě tzv. brněnské plotny byl vidět dobový národnostní mix. Vedle němčiny se projevil i vliv hebrejštiny (např. jódl = signál, z hebrejštiny jóbel, neboli signálová polnice, píšťala) a romštiny (lóve = peníze, z romštiny, kde má slovo lóve shodný význam) a ojediněle ruštiny, polštiny a maďarštiny (Nováček, 1929). „Říká se, že to má německé prvky. Ono to má Wienerisch prvky. My jsme byli předměstí Vídně, že jo. Sem zasahoval německej ostrov. My máme tu rakouskou němčinu v tom,“ říká o vlivu němčiny Marie Krčmová (Rozhovor 1, 2012). „Špatný český dialekt, rozšířený přílivem slov z venkova a znetvořených výrazů většinou německého původu“, to je podle Otakara Nováčka hantýrka. (Nováček, 1929: 57). Jak jsem se již zmínila, následovníci *plotňáků* v období mezi světovými válkami byli *štatlaři*. Jednalo se o obdobnou skupinu lidí pohybujících se na okraji společnosti (Krčmová, 2008: 8). Termín *štatlař* začala používat až Marie Krčmová. Otakar Nováček stále označuje brněnskou chudinu meziválečné doby pojmem *plotna*, i on si ale všímá změn: „Dnešní plotna se liší od plotny, která se koncentrovala na Starém Brně a brněnských předměstích před třiceti lety; činitelé, kteří podmiňují její existenci, velmi se změnili“ (Nováček, 1929: 44). „Poněvadž dnešní způsob života se poněkud změnil, změnil se

poněkud i život plotny. Dnešní generace plotny podlehla do jisté míry době, neboť je ve svých požadavcích náročnější a víc se civilizuje. Vstřebává se totiž do ostatního moderního života a chce se ho zúčastnit. Dřívější plotna předválečná byla naturálnější, kdežto dnes je víc – řekl bych – ztechničtělá a používá moderní civilisace“.

(Nováček, 1929: 13).

Pro účely této práce je ale vhodné, zbavit hantec nálepky idylické folklórní památky a odkazu na mluvu brněnských starousedlíků. Dnes je sice hantec využíván městem jako image, specifický prvek Brna, který jej odlišuje od měst jiných. Ne vždy však měl hantec pozitivní status v dějinách Brna. V době jeho vzniku a každodenního užívání to byl argot vesměs samých kriminálních, dělníků, podvodníků a povalečů. *Plotňáci* žili přítomností, budoucnost je příliš nezajímala, často se živili krádežemi a většinou nepracovali (Krčmová, 1995). Hlavním centrem plotny byla „rola“ tedy hlavní nádraží a další místa v jednotlivých městských částech, odkud pocházela ona „městská sebranka“ (Nováček, 1929). Dále píše, že každé město má podobné „živly“, které k němu náleží a vytvářejí jeho charakteristickou příchut'. Oproti pražskému „Pepíkovi“, který byl „více český, nebo lépe pražský, byl brněnský *Plotňák* rázu internacionálnějšího, což se jeví i v jeho hantýrce“ (Nováček, 1929:7). Tím internacionálnějším může Nováček poukazovat na tehdejší česko-německé, tedy multietnické, složení obyvatel, o kterém jsem se již zmínila. V jeho knize dále najdeme detailní charakteristiku tohoto městského „živlu“. Brněnsky plotnař byl „těžkopádnější, hrubšího zrna, ponurejšího vzhledu, tak víc fuk, zkrátka víc moravský, nemá pohyblivosti ani výřečnosti pepíkovské, je loudavý, někdy i neohrabaný, málo čilý. Větší flegma a nedůvěřivec“ (Nováček, 1929: 12). Plotňák se prý rád se „vošolnoval“, a s oblibou to přeháněl: „Byla-li móda bot žlutých, nosila plotna boty žluté jako kanárek. Když přišly do módy kalhoty zvonovité, nosila plotna přímo pytle“ (Nováček, 1929: 13). „Prozrazuje-li plotňáka z jedné třetiny šat a řeč, prozrazuje ho z ostatních dvou třetin chování. Je živelný, nebojácný, z ničeho si nic nedělá, leda srandu. Je mu všechno „lokr““ (Nováček, 1929: 30). Vzápětí však dodává, že na ně mají vliv faktory sociálního i individuálního rázu. Například výchova, prostředí, ve kterém žijí, finanční situace rodiny.

Kolektivní a individuální identita jsou součástí jednoho analytického rámce a individuální vlastnosti by se tedy při zkoumání kolektivní identity měly brát v potaz, říká Jenkins (2004). Podle Bourdieuho (1998) mohou třídy existovat pouze tehdy, pokud existují socioekonomické rozdíly, diferencované životní styly a klasifikace. Mnohem pravděpodobněji tedy dle něj existuje sociální prostor diferenciací, kde třídy fungují pomyslně jako něco, co se vytvořit zkrátka má. Sociální prostor rozhoduje nejen o našem jednání, ale i o našich představách, které o společnosti máme. Na rozdíl od tříd, sociální diferenciaci nelze popřít.

V určení tříd hraje svou roli jak rozdělení ekonomického kapitálu, tak jeho množství. Místo o třídách hovoří Bourdieu o polích v sociálním prostoru. Aktéři v rámci polí v sociálním prostoru disponují ekonomickým, kulturním a sociálním kapitálem. Bourdieu říká, že prostor sociálních pozic je řízený dvěma navzájem se protínajícími principy diferenciaci, kterými jsou ekonomický a kulturní kapitál (Wacquant, 2002). Proti sobě tedy stojí vyšší třída (pole v bourdieuovském pojetí), která má více ekonomického než kulturního kapitálu a nižší třída či pole, která má naopak méně ekonomického kapitálu, ale zase více kulturního kapitálu. Třídní diferenciaci tím pádem odsouvá nižší třídu na okraj společnosti, což je právě případ brněnské Plotny.

Historické pozadí vzniku hantecu je spojeno se dvěma faktory. Oba faktory jsem již zmínila. Prvním je existence tříd, což zapříčinilo vznik sociálně uzavřené části brněnské společnosti. A druhým je multietnické složení města. Na rozdíl od spisovného jazyka, běžná mluva nemá pevnou vyváženou formu či strukturu, jazyk je neustále v pohybu. Jazykový projev je modifikován situací, hraje zde roli i historický kontext a sociální struktury. Nemůžeme se však domnívat, že společensko-historické pozadí Brna ovlivnilo pouze *Plotnu*. Zatímco do běžné češtiny se dostávaly výrazy používané spíše v Německu, výrazy v hantecu vychází spíše z rakouské němčiny (Krčmová, 1981). „Brněnský plotňák byl rázu internacionálního a jeví se to i v jeho hantýrce,“ píše Nováček (Nováček, 1929: 7). Z běžné češtiny německé prvky vymizely, v brněnském sociolektu se dochovaly. Důvodem byla především diverzita sociálních polí. Vzdělanější vrstvy docházely na konci 19. století k národnostnímu uvědomění, proto je logická jejich snaha do mluvy prosadit více českých slov a výrazy z němčiny tím pádem začaly opouštět (Krčmová, 1995). *Plotna* existovala jako skupina charakteristická stejným

chováním a vlastními specifickými normami, které přijímá v rámci socializace. Fungovala jako tedy určitý neokmen. Neokmeny fungují jako životní styly, z nichž každý má své specifické charakteristiky (viz. Bauman, 2010). „Pojmy plotňák, pajsr, švemr, durchmon atd. mají neurčitý citový obsah. Vyjadřují právě jen určité vlastnosti a ty nejsou nikterak lichotivé,“ píše Nováček (Nováček, 1929: 8). Již jsem zmiňovala, že se *plotňáci* živilo drobnými krádežemi. Z toho vyplývá, že měli dosti ambivalentní vztah k práci, tedy že nepracovali. Scházeli se v putykách, na veřejných prostranstvích a vedly různé rozhovory, při kterých občas docházelo i ke rvačkám. Možná i to je jedním z důvodů, proč je Brňané pocházející z vyšších společenských vrstev vnímali jako skupiny kriminálních. Velice často se argotické výrazy hantecu týkaly sexuality a kriminality.

„Jak trhnót koc, to měl taky vygómaný: naklapal do čochu kolčít, a jak vařili nějaký to céčko, tak té koc razil do bedny těžký války, pak ju dotáhl někde na kér a vymastil“ (Dvorník, Jelínek, Kopřiva, 1999: 16).

Jen v málo člancích vydaných kolem 20. století se objevovaly zprávy o *plotňácích*. Jeden z článků však přece o Plotně mluví. A to ve srovnání s ostravskými „chachary“. „Brněnští plotňáci byli povahou blízko chacharům, šlo o party výbojných mladíků, které soupeřily o to, která z nich používá méně srozumitelný hantec, tedy brněnštinu.“ Z citace je jasně zřejmý obraz o Plotně, tedy lidí žijících na periferii města, skupiny kriminálních.

Jejich nepřímo kladný vztah k práci změnilo vypuknutí první světové války. Mnoho *plotňáků* se nechalo naverbovat. Po válce ale nevalná finanční situace donutila *plotňáky* začít si hledat práci. Nacházeli ji coby dělníci. Proto se z této vrstvy městského obyvatelstva v podstatě stala dělnická třída (Nováček, 1929). Pro Plotnu byla charakteristická silná solidarita, skrze kterou si skupina udržuje svou integritu a kolektivní vědomí (viz. Durkheim, 2004). Proto z rodiny často pracoval pouze jeden člen, který finančně podporoval zbytek rodiny. „Nejvíce důvěřují Plotňáci sami sobě a radost i bolest jednoho patří nelíčeně všem. (...) Je to především sociabilita, kolegiálnost a solidarita.“ (Nováček, 1929: 15) Velmi důležitý byl také prostor, kde se scházeli, jelikož právě tam se utvářela jejich kolektivní identita. Neexistovala pouze

jedna Plotna, ale byla plotna obrlácká (okolo Francouzské ulice), židenická, husovická, kénická (MČ Královo pole) i plotna z Oltecu (Staré Brno), Pekandy (ulice Pekařská) nebo Perglu (ulice Kopečná).

K zániku Plotny docházelo nejspíše v meziválečném období, těsně před druhou světovou válkou. Život v té době začal být těžší, řešily se vážnější otázky a na uvolněnou atmosféru, která byla pro *plotňáky* typická, nezbýval čas či nebyla vhodná doba.

Pro doklad: „Můžeš prolézt celé štatl – šalinó, šórem, kanaláma, vod Kényku po Šrajbec – plotňáka už nikde negómeš“ (Dvorník, Jelínek, Kopřiva, 1999: 17).

Je pravdou, že i v jiných městech existovala skupina lidí, kteří se velmi podobali *plotňákům*, nikomu jinému se však nepodařilo vytvořit si vlastní jazyk jako v Brně. Hantec se stal symbolem města. Později se hantec dostal i do mluvy lidí, kteří dříve *plotňákama* tak pohrdali. Je nutné podotknout, že toto je zásluha nastupující generace *plotňáků, Štatlařů*.

2.1.2. Štatlaři

Charakteristika *plotny* byla dána spíše sociálně a její příslušníci žili na periferii města, štatl byl charakterizován především prostorem městského centra (Nosková, 2009). Název *hantec* vznikl až za doby komunismu, kdy se v Brně rodila alternativní kulturní scéna, která se ve snaze odlišit od tzv. mainstreamu, revitalizovala mluvu *plotňáků*. V 60. letech došlo tedy k revitalizaci hantecu. Postarala se o to skupina mladých brněnských básníků, herců a jiných umělců společně se svými přáteli. „Je pravděpodobné, že v této době dochází k nové vlně obohacování slovní zásoby, vznikají jednak další synonymní řady jazykových výrazů, jednak výrazy pro nové pojmy a situace: nelze však poznat, které z výrazů byly vyvolány právě v této době ze zapomnění nebo aktivizovány z jen pasivní slovní zásoby a které jsou skutečným přínosem zmíněné generace, neboť dobových textů je zachováno minimum“ (Krčmová, 2005: 92-93). Z dochovaného je nicméně patrná vědomá snaha užívat specifické výrazy a snaha rozvíjet

hantec. Z té doby je k dispozici jen několik textů písní a vyprávěny údajně z pera Franty Kocourka (Krčmová, 2005: 93), které najdeme v brožuře Štatl od jednoho ze současných propagátorů a tvůrců hantecu Pavla Jelínka-Čiči: „Jak zkalil Žanek Husa v Pakostnici“ a „Mlata na Bílendě 16 kilo 20“. Jedná se o humorné převyprávění historických událostí upálení Jana Husa a Bitvy na Bílé hoře pomocí slovní zásoby hantecu (Jelínek, 1990). Systematicky začalo zveřejňování textů v hantecu až v době 80. let. Ve stejné době vznikl hantec jak jej známe dnes. Vyrostla nová generace „hantecářů“, kteří začali do hantecu přinášet i prvky z angličtiny (např. „androš“ = underground, „džanky“ = rifle z anglického jeans). „Noví hantecáři“ reagovali i na nové sociální situace a tak přibyly výrazy jako „rákosník“ = Vietnavec, „papaláš“ = vedoucí pracovník apod. (Krčmová, 2005: 93).

V 60. letech došlo k obnovení hantecu. Postarala se o to skupina mladých brněnských básníků, herců a jiných umělců společně se svými přáteli. „V Nudli sem se scukl s moc dobréma kolíkama, mezi kteréma byl aji Franta Kocór. Tak ten vařil ten hantec jako za národ'ák, byla s ním betálná čurina“ (Eliáš citován in Dvorník, Jelínek, Kopřiva, 1999: 5). V 90. letech vychází publikace o *hantecu* obsahující slovníky, básně, převyprávěné a parafrázované historiky, pověsti a pohádky. S hantecem se dnes můžeme setkat také prostřednictvím tisku, rozhlasových pořadů, hudby (texty písní např. skupiny Karabina, Los Brňos atd.), divadla (v roce 1999 uvedlo Městské divadlo Brno muzikál *My Fair Lady – Ze Zelňáku*, kde hlavní hrdina Líza mluví *hantecem*), internetu a reklamy (k propagaci *hantec* využívá například brněnský pivovar Starobruno).

Dodnes dávají média hantec té doby do souvislosti s Františkem Kocourkem. „V sedmdesátých a osmdesátých letech už jej (Františka Kocourka) znalo celé Brno. Byl všude, kde se něco dělo. S každým se hned sprátelil. Doslova spojoval lidi. Seznámil profesora s kopáčem a našel pro ně společné téma, takže ti dva pak strávili hodiny v družném rozhovoru“ (Brněnský deník, vydání 7. 7. 2011). Článek, cituje zpěváka Waldemara Plcha, nám ukazuje, jak hantec začal spojovat příslušníky „nízké“ a „vysoké“ brněnské společenské vrstvy. Právě Franta Kocourek v tom sehrál hlavní roli, proto to z něj dělá největšího šířitele a symbol hantecu. Hantec pro něj nebyl pouze součástí každodenního života, stal se také inspiračním prvkem. Oblibu Štatlařů bych chtěla ukázat na recesistické účasti Rudyho Konavdy na Zlatém slavíkovi. „Hezkou

příhodu mám také z doby, kdy už byl Ruda slavnější a začínaly ho znát i různé slavné osobnosti z Prahy. (...) My jsme seděli pod pergolou na Sokoláku, taky Rudynek – ve svých typických plavkách pod prsa a ve svých černých botách s ponožkami č. 13 – a někdo vykřikl: Helenka Vondráčková! Rudynek vyrazil k Helence a říká: Mohl bysem si prosím vás, paní Helenko, s vama zazpívat? Načež ona se lekla, že se asi blíží nějaký jurský park, takže sto metrů za deset vteřin – a rychlými kroky zmizela v dáli. Rudynek zklamaně přišel a říká: Duet nebude“ (Dvorník, Jelínek, Kopřiva 1999)! Štatlaři mají plno podobných historek, které v procesu identifikace nejsou zcela bez významu. Vzpomínky a vyprávění příběhů udržuje kolektivní identitu a zároveň se stává, bez ohledu na jeho pravdivost, součástí paměti města (Assmann, 2001, Halbwachs, 2009).

Dalším známým štatlařem je Pavel Thaler. Bývá označován za největšího bohéma, guru a nejčastěji zmiňovanou osobností brněnských štatlařů 70. i 80. let. Jeho žena Jiřina v článku pro MF Dnes (20. 11. 2011) uvedla příhodu z jeho pohřbu: „Na pohřeb pak lidé přišli jako na další Zrzkův happening. Mysleli si, že uprostřed obřadu zkrátka odněkud vyleze.“ Něco podobného se přihodilo i po smrti Franty Kocourka. „Silák František Kocourek se stal už za života legendární postavou. Na dovolené ve Víru se mu zastavilo srdce. Franta Kocourek že umřel? To bude zase další jeho fór,“ (Brněnský deník, vydání 7. 7. 2011). Možná by se tyto historky mohly někomu zdát jako příliš morbidní, nicméně dokazují, jaké měli štatlaři mezi lidmi postavení. Bylo doslova mytologické, představovali neutuchající smysl pro humor, dokonce i jejich vlastní smrt byla považována za jejich další představení. Štatlaři se tak stali nesmrtelnými legendami a symboly města.

„Ve štatlu měli domášov taky další borci, se kterými se člověk napečnil. Dneska se vo nich už jenom hážó story. Protože – už tady prostě nésó. Vodklapali na věčnost. A taky se vo nich zpívá. A dyž se vo někom ufachčí zonka, tak to je už legenda“ (Dvorník, Jelínek, Kopřiva 1999: 18).

Podobně jako plotňáci, i štatlaři se proviňovali proti zákonům, byla to zkrátka bohémská skupina. Na rozdíl od plotňáků to však už nebyla skupina, která by byla vyčleněna na okraj společnosti. Naopak byli oblíbení a vyhledávaní. Zkrátka a dobře, byla s nimi sranda. „Na bulvárech nesměly chybět restauranty a velkokavárny, v

uličkách starobylého města zase chodili místní šatlaři a jiní znalci do zapadlých, ale o to útulnějších pivnic a hospůdek“ (Brněnský deník, vydání 24. 8. 2012). Místo, kde se šatlaři setkávali, byly kluby a různé hospody. Opustili tedy ulice, jako tomu bylo v případě plotňáků. Hospoda sloužící jako místo pro setkávání má pro sociální aktéry několik funkcí. Lidé se do hospod chodí hlavně odreagovat od každodenních starostí a povinností, zanádat si, probrat politiku apod. Hospoda je místem, které má vlastní charakteristický řád a rituály. Nepochází zde pouze k bourání zábran, ale také k nivelizaci společenských statusů. Například dělník, který většinu dne zastává nižší společenský status, jako štamgast hospody může být najednou v mocensky vyšší pozici.

Kromě společenské hierarchie zastává hospoda funkci tvorby komunity a může být vnímána také jako významná součást české kultury a tradic, tedy něco jako kulturní památka (Vinopal, 2005). „Vyhlášeným dostaveníčkem šatlařů byl rožek U Medvídka. (...) Odtud obvykle korzovali dolů po Čáře, tedy po ulici České, kde se potkávali s dalšími šatlujícími skupinami. Ty se pak scházely ve svých domovských hospodách, například v Armě, Belvě, ve Smíchovské, U Formana, v Erice, U Čápa, Na Střelnici, na Bláhovce a jinde. Oblíbenou se stala i hospoda zvaná U Kunca na Smetanově ulici, členitá a strašlivě „zahulená paluša“ (MF Dnes, vydaná 2. 6. 2012, „Noc. Plné hospody, ale i filmový klub. Jen „švestky“ bděly“). Tím, že se šatlaři setkávali v hospodách a mluvili hantecem, udržovali ho tak při životě. Hospoda pro ně tedy znamenala jak komunitní místo, tak sloužila zároveň jako součást sociokulturní reality. Právě prostřednictvím sociální interakce v rámci skupiny dochází k tvorbě sociálního kapitálu. Podle Bourdieuho (1998) je souborem zdrojů, které může člověk použít, protože se zná s určitými lidmi. Mezi šatlaři vznikla jistá forma sociální sítě. Vzájemně si pomáhali např. hledat práci, vydávat knihy, apod. Mimo hospody takto fungovaly i kulturní instituce. Franta Kocourek napsal hru pro Divadlo Na provázku, která byla založena jak jinak než na hantecu. Právě tato divadelní scéna se stala jedním z míst paměti šatlařů (viz. Nora, 1996).

Především v době normalizace byl důležitý fakt existence šatlařů jako komunity. V tomto období byli nejaktivnější a fungovali jako symbol odboje proti režimu.

„Brněnští šatlaři pářili, vyznávali big beat i tramping, milovali Divadlo Na provázku, chodili do Venuše nebo do Rozmarýnu, psali a četli poezii, někteří byli součástí drogové scény a jiní organizovali divoké burzy desek“ (MF Dnes, vydáno 23. 5. 2013, „Publicistická mozaika Štatl za Husáka přiblíží život v normalizačním Brně“). V době existence *Plotny* bylo takové chování odsuzované, v době šatlařů to bylo považováno za boj proti systému. Toto ještě umocnilo symbolický význam šatlařů. Takovou pozici si udrželi až do revoluce. Herec Miroslav Donutil se zasloužil o rozšíření hantecu do zbytku republiky. Pan Donutil často vyprávěl o době, kdy působil v Divadle Na provázku, které bylo jedním z center šatlařů. I tímto se hantec rozšířil, mimo pevně ohraničenou skupinu do povědomí širší veřejnosti. Díky tomu se s hantecem začala identifikovat i skupina mimo šatlařů. I přestože Brňané běžně „jezdijou šalinó, córajó se po Štatlu, zalezó do paluše nebo se vyhópnó na Špilas“, hantec jako běžný komunikační nástroj mizí a prakticky se nevyskytuje. Tuto svou úvahu vysvětlím v souvislosti s výzkumem.

3. Metodologie a teoretické uchopení tématu

Ve třetí kapitole sdělím důvod výběru tématu mé diplomové práce, představím metody výzkumu a teoretické uchopení tématu. Nesmí chybět ani etika výzkumu, která u sociálně-antropologického výzkumu nesmí chybět. Dále mne bude zajímat výzkumný vzorek a v poslední řadě přijdou na řadu i výzkumné otázky.

3.1. Výběr tématu

Tématu týkající se moravské identity jsem se chtěla věnovat už v bakalářském studiu na Univerzitě Pardubice. Tehdy jsem se zabývala identitou obyvatel na jižní Moravě, kterou jsem se rozhodla zkoumat prostřednictvím vinařství. Řekla jsem si, že diplomová práce bude ta správná příležitost ke zrealizování výzkumu týkajícího se opět Moravy, tentokrát však Brna. Považuji to za další etapu mého výzkumu týkajícího se tématu Moravy.

Musím říci, že výběr tématu mi nezabral tolik času jako výběr tématu bakalářské práce. Neustále jsem přemýšlela, která část antropologie by mne nejvíce zajímala. Ve druhé polovině prvního ročníku magisterského studia jsem se rozhodla, že mým profilovým tématem bude lingvistická antropologie. Z čehož už nebylo tak těžké si vybrat už z toho ohledu, že jsem toto téma měla v hlavě přes rok. Mým původním záměrem bylo psát o identitě Brňanů, nicméně zpracovat práci prostřednictvím lingvistiky, zvítězilo. A jelikož jsem se otázkou identity zabývala v předchozí práci, měla jsem jasno. Téma zní: „Přepínání jazykových kódů u Brňanů“. Vzhledem k rozsáhlému znění názvu, bylo zapotřebí přesně vymežit zkoumaný okruh konkrétních situací. Přesněji se tedy budu zabývat, v jakých sociokulturních situacích přepínají Brňané mezi obecnou češtinou a místním nářečím tzv. hantecem.

Jelikož mám polovinu rodiny v Čechách, přesněji v Pardubicích, byla jsem si vědoma existencí odlišných výrazů pro věc zcela totožnou. Uvedu příklad, který dokazuje má slova. Takovým typickým výrazem může být příkaz:

„Rožni“. Mimo Moravu se toto sloveso prakticky nepoužívá. Čím jsem byla starší, tím jsem si těchto výrazů všímala více. Střídaly se u mne období, kdy jsem byla na svou „jinou“ řeč pyšná. Tento druh odlišnosti mě dělal zajímavou. Pak nastalo období, kdy jsem se naopak snažila mluvit spisovně, nepoužívat místní výrazy. V tuto dobu jsem chtěla zapadnout do většinové společnosti a jinakost nebyla žádoucí. Momentálně se snažím vyhodnocovat situace, ve kterých si mohu dovolit jakousi jazykovou nekázeň, a ve kterých je naopak vhodné užívání obecné češtiny jako komunikačního prostředku.

Všechny úvahy tohoto druhu ve mně vyvolávaly mnoho otázek. Např.: „Nastávají u Brňanů podobné myšlenkové pochody?“ „Vnímají Brňané hantec jako něco, prostřednictvím čeho se utváří jejich identita nebo je to prostředek jak se odlišit od většinového obyvatelstva?“ Jsem přesvědčena, že zhruba do 20. století byl hantec něčím, co zcela jistě patřilo k místním obyvatelům. S rolí hantecu ve dnešní době si nejsem jistá. Respektive nejsem přesvědčená o „čisté a nezištné“ roli brněnského nářečí. Nejenom v našem hlavním městě žije spousta tzv. „náplav“. Pro lidi, kteří nejsou rodilí Brňané, hantec nemá stejný význam. Pro místní mají symboly města úplně jiný význam, je to pro ně záležitost srdečního svalu. Což není nic neobvyklého. Proto mi v mysli vytanula otázka, jestli hantec není tak trochu zneužit pro politické záměry. Ale koneckonců, je to problém? Odbočila jsem však od mého tématu. Nechala jsem se unést srdcem, které zejména při psaní, bije pro Brno a Moravany. Čím víc se ponořuji do psaní, tím víc se ve mně probouzí „Brňáčka“.

To, že se sama cítím Brňankou, jistě může mít vliv na moji interpretaci code-switchingu v Brně. Zároveň mi, ale tento fakt výrazně pomohl při vlastní realizaci výzkumu. Část informátorů by zřejmě výzkumníka, považovaného za Čecha, přijímala problematicky. Jsem si vědoma, že by mohla nastat situace, kdy by respondenti neodpovídali přirozeně. Což by mohlo zcela znehodnotit výsledek výzkumu.

S výběrem tématu mi pomohlo mé studium. Donutilo mne se zamyslet nad problémem etnicity, nacionalismu, my versus oni a dalšími palčivými

otázkami, kterými se tento vědní obor zabývá. Tohle všechno mne přimělo, abych se nad zkoumaným tématem zamyslela nejen emotivně, ale i odborně.

3.2. Metody výzkumu

Základem je volba výzkumné metody. Typ metody je důležitý především proto, aby se výzkum stal efektivní. Použiji takové typy, se kterými jsem se již v předchozích výzkumech setkala. Není tedy nutné je blíže poznávat a rovnou je začít aplikovat. Vzhledem k množství rozličných situací, v jakých se budu během výzkumu nacházet, bude nutné používat v průběhu výzkumu vícero metod. Je více než pravděpodobné, že bude zapotřebí přizpůsobit metodu konkrétní události. Někdy využiji čistě antropologického výzkumu a jindy zase kombinaci antropologického s výzkumem sociologickým. Především v případě dotazníků jsem využila spíše metody sociologické. Kdy jsem se snažila zjistit nějaký postoj či znak, který je ve výzkumném vzorku zastoupen. Na druhou stranu antropologické metody jsem využívala v momentě pozorování aktérů výzkumu a v době, kdy jsem s nimi vedla rozhovory.

Téma *hantecu* je možné zkoumat z mnoha různých perspektiv. Jako výzkumnou metodu jsem se rozhodla použít interpretativní sociologickou analýzu. Tato metoda má povahu kvalitativní analýzy textových, obrazových či mluvených souborů. Jedním z nejznámějších sociálních antropologů využívající tuto metodu je Clifford Geertz a v jeho publikaci *Interpretace kultur*. Je toho názoru, že cílem kulturní antropologie by nemělo být objevování zákonů, kulturních vzorců a norem, ale interpretace kultur jako unikátních znakových systémů. Základem je snaha porozumět významu a lokálním formám dané kultury. Proto se na toto téma snažím nahlížet z pohledu jak lingvistické antropologie, tak z pohledu interpretativní antropologie. Ta se snaží zjistit, jaké to je být aktérem v sociálním světě a jak tito aktéři chápou svou pozici ve společenském uskupení. Interpretativní antropologie se zaměřuje na to, jak jsou významy a symboly sdíleny v procesu sociální interakce. Interpretativní přístup tedy znamená snahu porozumět domorodému pohledu. Interpretativní antropologie má

vysvětlit, jak každý prvek kultury významově souvisí se svým autentickým kontextem. Kulturu dle Geertze nelze hledat v neviditelných strukturách lidské mysli, ani v souborech konkrétních vzorců chování, ale v symbolických systémech, které leží vně lidského těla. Prostřednictvím symbolů působí kulturní vzorce jako řídicí mechanismy pro řízení chování. Tyto kulturní vzorce mají duální podstatu – jsou to modely pro lidské chování a zároveň modely lidského chování. Dávají sociální a psychologické realitě význam, tím, že ji přetvářejí podle sebe a zároveň utvářejí podnebí světa. Lidské chování je na těchto vzorcích závislé, bez nich bychom byli nefungujícími bytostmi. Antropolog se musí zaměřit na symboly a prostřednictvím jejich interpretace dospět k závěrům o kulturních vzorcích. Kultura spočívající v chování, ovládané významem, je podstatou lidského bytí. Geertz zdůraznil skutečnost, že to, co antropolog v terénu zapisuje, není to, co se ve skutečnosti děje, ale to, co pozoruje, slyší, vidí. Jde tedy o interpretaci skutečnosti (Geertz, 2000). S pojmem lingvistická antropologie jako první přišel americký antropolog Dell Hathaway Hymes. Lingvisté se věnují studiu struktury jazyka či slovní zásobě. Na rozdíl od lingvistů, lingvistická antropologie nahlíží na různé způsoby užívání jazyka, jak jazyk ovlivňuje lidské chování v souvislosti se společností a jeho kulturou. I prožívání našeho světa vnímáme prostřednictvím jazyka.

3.2.1. Analýza literárních zdrojů

Odborná literatura nám může pomoci hned v několika bodech. Může podněcovat otázky, může udávat směr teoretického pořizování vzorků, samozřejmě je také zdrojem údajů použitelných pro práci (Strauss, Corbinová, 1999). Především záleží na tom, jaké téma si výzkumník pro svou práci vybere. Při sběru literárních dat si musíme dobře zvolit odbornou literaturu, jelikož právě ta nám pomůže k čerpání dat do naší práce. Samozřejmě ne všechna literatura je vhodná k použití. Vzhledem k tomu, že je moje práce úzce spojená s historickými událostmi týkající se Brna a místního nářečí, budu dozajista čerpat z historických publikací, pojednávajících právě o tomto tématu. Po získání vhodné literatury pro náš výzkum, znovu a mnohem více pečlivě prostudujeme historické prameny. S tím přichází náš další velký úkol, musíme nalézt souvislost mezi sesbíranými literárními daty a našim tématem. Tohle je

důležité, abychom vhodně a ještě lépe použili získané informace v naší práci. I přestože nám historická literatura pomůže nalézt řadu odpovědí na naše otázky, bylo by účelné využít publikace i z jiných vědních oborů než jen a pouze z pramenů historických. Například já jsem ve své práci čerpala ze sociologických zdrojů, a to když jsem hledala vhodnou metodu pro získávání informací od respondentů, od etnologů jsem si vypůjčila národopisné poznatky, od politologů názory politického rázu.

3.2.2. Pozorování

Metoda pozorování je hojně využívána s největší pravděpodobností kvůli její následné využitelnosti. Stručně řečeno, je vícečetně využitelná. Za prvé nám pozorování pomáhá snáze se seznámit a pochopit místní kulturu, lépe se přiblížíme obyvatelům daného prostředí a společnosti. I přestože ji někteří badatelé považují za neúčelnou a bez okamžitě měřitelných závěrů. Já si naopak myslím, že právě to je na sociální antropologii to zajímavé. Nemyslím si, že zjistit odpovědi na naše otázky hned z počátku, je správné a i kdyby to správné bylo, zcela určitě by to nebylo zajímavé. Pokud provádíme dlouhodobý výzkum, ke kterému potřebujeme lidskou přítomnost, není ani možné odpovědět na otázky. Za druhé je prostřednictvím pozorování možné navázat bližší kontakt se zkoumanou skupinou. Bod navázání kontaktu se skupinou je největší plus této metody a důvod proč je dle mého názoru dobré pozorovací metodu využívat. Nejdříve jsem musela zjistit, jestli moje téma diplomové práce „*Přepínání jazykových kódů u Brňanů*“ bude možné zkoumat. Jestli je moje téma možné zkoumat, jsem zjišťovala právě prostřednictvím pozorování. Když jsem prováděla tzv. předvýzkum, své potenciální respondenty jsem neinformovala o tom, že je možné, že se stanou účastníky mého projektu. Učinila jsem tak z důvodu obavy o ochotu na jedné straně a o jakousi performaci na straně druhé.

Každý máme své role, které měníme v závislosti na okolnostech a na okolí. Byla jsem si více než jistá, že za předpokladu odhalení existence výzkumu, by se moji informátoři začali chovat jako jevištní herci. Výsledek

mého projektu by tak byl samozřejmě zkrácený a absolutně nevypovídající. Skrze neúčastné pozorování jsem snáze mohla zaznamenávat situace, kdy Brňané v mluvě používají hantec a kdy mluví obecnou češtinou. Může se to zdát zvláštní, ale i já jsem měla období, kdy jsem se snažila přizpůsobit jazyku většinového obyvatelstva. Čím déle však bydlím v našem hlavním městě, tím více jsem pyšná na svůj původ a svou jazykovou odlišnost. I přesto pro mne občas nebylo jednoduché vždy code-switching zaznamenat. Cítila jsem, že při delším pozorování - poslouchání mi přepínání splývalo, probouzela se ve mně rodilá „Brňacka“. Proto bylo nevyhnutelné, aby přišly na řadu další výzkumné metody.

Myslím si, že v každém terénním výzkumu nejtěžší část je navázání kontaktu s respondenty. Já, jakožto Brňanka, jsem se nebála, že bych měla problém se seznámením se s mými budoucími informátory, spíše jsem se obávala, že místní uslyší v mé řeči přízvuk, který je jim cizí. Nejsem naivní a vím, že i můj přízvuk prochází jistou změnou, způsobenou každodenním kontaktem s Čechy a jejich slovními obraty. Je pravdou, že mně napadla ještě jedna varianta a to, aby neodhalili pravý záměr mého vyptávání. Jako valná většina lidí, i Brňané jsou podezřaví. Když se někdo začne příliš vyptávat, může se dostat do podezření místních. Doufala jsem však, že se nedostanu do hledáčku jako „škodná“. Proto jsem se ve vhodných chvílích snažila svým respondentům diplomaticky odhalit, co v jejich mateřské lokalitě provádím a především proč. Naštěstí jsem se s odmítavými reakcemi nesesetkala. Je pravdou, že jakmile jsem šla s pravdou ven, někteří moji respondenti se mi i snažili pomoci. Jsem sice rodilá Brňanka, ale jistě by se našli lepší mluvčí *hantecu*. Proto jsem občas uvítala jejich pomoc, ať už třeba jen u překladu. Když se do „*teho správné štatlař opře aji Líza z My faire lady ze Zelňáku by měla, có dělat*“.

3.2.3. Dotazníky

Každá situace si žádá využívání jiné a třeba i vhodnější metody. Předchozí metoda, kterou jsem zde uváděla, je bohužel pro moje účely nedostatečná. Proto jsem zvolila další metodu. Respektive zvolím si další dvě metody. I přestože dotazníky nejsou příliš doporučovaná metoda, co se týče antropologického výzkumu, já ji využila. Samozřejmě, že pozorování obyvatelů Brna je jedna z nejdůležitějších metod. Nicméně si myslím, že bych měla brát v potaz i jejich názory související s mým výzkumem. Ty se nedozvím jinak, než že se jich zeptám. Musím přiznat, že metodu formou dotazníků jsem využila i z důvodu jejich rychlosti, což si myslím, že je i jejich velkou předností. Poprvé jsem ji využila ve své bakalářské práci. Nebyla jsem si jistá, jestli to je vhodný způsob výzkumu. Mimo nejasné vypovídající hodnoty, jsem měla strach s jejich návratností. Vymyslela jsem tedy sběrná místa. Nyní jsem se tedy inspirovala a udělala to stejně. Zbývala otázka, jak dotazníky předat dotyčným? Ve výzkumu k bakalářské práci jsem se rozhodla, že informátory navštívím a předám jim dotazníky osobně. Udělala jsem to podobně i v tomto případě. S tím rozdílem, že jsem si utvořila pomyslné skupinky, s danými skupinkami jsem se „*zcukla v paluše*“ a předala jim dotazníky. Sběrná místa se pak konala v té stejné lokaci. Jako formu dotazníků jsem si zvolila otevřené i uzavřené otázky. Myslela jsem si, že budou stejně jako v bakalářské práci preferovat uzavřené, tzv. kroužkovací otázky, ale i u tohoto výzkumu mne mile moji respondenti překvapili. Otevřené otázky vítali. Není to pouze moje domněnka, spoustu informátorů především z řad mých kamarádů, mi při odevzdávání dotazníků sdělovali, že jsou rádi, že se k otázkám mohli vyjádřit a říct svůj názor. Uzavřené otázky jim dle jejich vlastních slov vsunují „*do huby, co nechcú*“.

3.2.4. Rozhovory

Rozhovory jsou další metodou v získávání výzkumného materiálu. Ve svém výzkumu jsem zvolila nestrukturovaný rozhovor, který prezentuje relativně nejvyšší stupeň volnosti při dotazování. Tím, že otázky nejsou pevně

stanoveny, vznikají tak přirozeně, nemusí respondent vědět, že se stal objektem výzkumného zájmu (Reichel, 2009). Takto vedený rozhovor reflektuje aktuální situaci i celkovou osobnost informanta. Dále je pak velkou výhodou jistá dávka spontánnosti výpovědí u takového rozhovoru. Subjektivně založené vnímání okolních situací tj. nezúčastněné a zúčastněné a dotazníkové šetření zkrátka nenashromáždily, a ani dle mne nemohou, tolik výzkumného materiálu jako rozhovory. Nutno však podotknout, že je tato metoda o dost složitější než předchozí. Je při ní totiž zapotřebí mít podrobnější znalosti vztahující se k dané problematice a především pohotové jednání. Všechny metody vyžadují velice pečlivou přípravu, vedení rozhovorů ještě o mnoho více. Je nutné si připravit obsah otázek, jejich formu či alespoň rámcové znění. Ovšem nejdůležitější a možná i nejtěžší je jejich správné pořadí. Skákat z tématu na téma není absolutně žádoucí a mohlo by se stát matoucí nejen pro výzkumníka a informátora, ale mohlo by to celkově zmatečně působit na výsledek výzkumu. Důležité je citlivě a koncentrovaně přistupovat pokud možno ke každé otázce. Dále je také záhodno si pečlivě zaznamenávat respondentovy odpovědi.

Musím se přiznat, že jsem měla obavu ze správného výběru rozhovoru pro konkrétní situaci. Tato moje obava se ukázala jako lichá. O metodě snow ballu až později. Tuto metodu jsem použila i v bakalářské práci a použila jsem i teď. Připravila jsem si metodu strukturovaných rozhovorů, které jsem střídala s polostrukturovanými. Nicméně jsem se ze svého předchozího výzkumu poučila a věděla jsem, že se osnovy budu držet opravdu jen sporadicky, abych tzv. neztratila nit a nestalo se z toho nesystematické vyptávání. Snažila jsem se, myslím si, že i držela, vypsáných konkrétních bodů z domova.

Tím, že jsem nepoužila klasický strukturovaný rozhovor, musela jsem si jako výzkumník, dávat pozor a soustředit se na správnou formulaci otázek, i když jsem nevedla klasický strukturovaný rozhovor. Zásadní je totiž jednoznačnost kladených otázek. Taktéž je nutné se vyvarovat, aby dotaz působil jakkoliv sugestivně. Během takovéto formy rozhovoru se snadno může stát, že jednoduše zapomeneme přemýšlet nad rozhovorem, nad tím, že máme hledat hlubší smysl toho, co se kolem nás děje (Miles a Huberman, 2013). Proto Spradley

navrhuje, aby si pozorovatelé vedli čtyři osobité soubory poznámek. A sice krátké poznámky během rozhovoru, rozšířené poznámky ihned po návratu z terénu, deník z terénu na zaznamenávání případných problémů či nápadů a v poslední řadě předběžné poznámky o analýze a interpretaci (Silverman, 2003). Také jsem si musela dát pozor na to, abych s mými informátory nezapředla to klasického rozhovoru, kdy se nebudu ani soustředit ani zapisovat získaná data. To byl asi můj největší problém během celého výzkumu. Většinu respondentů totiž tvořili moji přátelé nebo alespoň přátelé mých přátel. Bylo si zkrátka, co říci. Chtěla bych svým respondentům poděkovat a zároveň jim poděkovat i písemně, že se mi snažili na kladené dotazy odpovědět, jak nejlépe dovedli a pomohli mi tak celý výzkum uskutečnit. Vzhledem k obrovské horlivosti mi odpovídat, která se ukazovala během všech našich rozhovorů, jsem byla nucena přistoupit ještě k jedné metodě.

Nově použitou metodou se stala narativní metoda. Je součástí nestrukturovaného rozhovoru a v kvalitativních výzkumech bývá hojně využívána. V jeho rámci bývá aktér vybidnutý, aby volně vyprávěl na nějaké téma či o nějaké životní události, zážitku, příběhu apod. „Vychází se tu z empiricky potvrzených předpokladů, že takováto sdělení o běžném osobním životě (případně o vývojových procesech v rámci něj) mají určité konstantní, obecné struktury. Každý totiž své vyprávění (tzv. naraci) staví, buduje z řady informačních segmentů, které na sebe jistým, pro autora logickým a smysluplným způsobem navazují, například chronologicky či obsahově. Existence těchto konstrukcí, tj. struktur výstavby historek a událostí, tak umožňuje vzájemně srovnávat a zobecňovat vyprávění různých osob a situací“ (Reichel, 2009: 111). Zejména starší místní obyvatelé mi vyprávěli své životní příběhy. Tyto kapitoly života se ne vždy týkaly mého tématu, i tak jsem se rozhodla je použít a zaznamenat, protože si myslím, že budou v konečném součtu zajímavým ať už zpestřením či přínosem.

Nebyla by tou správnou výzkumnou metodou, kdyby měla jen samé klady. Proto bych chtěla uvést i negativa. První mínus jsem již zmínila. A tím je časová náročnost. Je velmi časově náročná příprava rozhovorů i samotná realizace metody. Bylo to náročné i po psychické stránce, neustálá pozornost a schopnost

pohotově a inteligentně reagovat je vyčerpávající. Jedinečnost rozhovoru je okamžitá možnost dozvědět se nějakou informaci, a kterou v ten samý čas použít k získání nových faktů. Analýza získaných dat není příliš složitá na okamžité vyhodnocení.

3.3. Výzkumný vzorek

V této práci bude výzkumný vzorek tvořen z řad brněnských rodáků. Informátoři byli povětšinou moji přátelé a známí. Je pravda, že v momentě, kdy se po Brně roznesly zprávy o probíhajícím výzkumu, výzkumný vzorek se mi začal rozrůstat. Ne nadarmo se o Brně říká, že je to velká vesnice. Toto pořekadlo mne vždy spíše popuzovalo, tentokrát jsem za tuto skutečnost byla ráda. Vzhledem k množství respondentů jsem si informátory rozdělila do tří skupin.

Do první skupiny jsem zařadila pamětníky. Domnívala jsem se, že tuto skupinu bude nejtěžší si získat. Obávala jsem se, že se mnou nebudou spolupracovat a v takové míře jako další dvě skupiny. Také jsem měla za to, že pro mne tito respondenti nebudou představovat tak hodnotný vzorek jako ostatní. Právě tato skupina mne přivedla k jedné z mých výzkumných otázek: *Jak se proměňovalo používání hantecu v čase*. Je samozřejmě pravdou, že někteří respondenti už byli opravdu zmateni dobou a mnohdy se zdálo jako by ztráceli přehled o aktuální situaci. Musím ale říci, že většina mi poskytla opravdu hodnotné informace, které se pro můj výzkum staly velmi cennými. Již jsem zmínila, že jsem do metodologie zařadila narativní metodu. Právě tato skutečnost mne přiměla k využití i této metody.

Informátory spadající do další kategorie jsou Brňané a Brňanky okolo 30-50 let. Tito respondenti se snaží revitalizovat hantec jako komunikační prostředek. Uvědomují si reálné riziko ohrožení hantecu. Jejich snahou je udržet místní nářečí v povědomí mladé generace. Bohužel jsem toho názoru, že jejich snaha marná. Migrace má na tradice negativní vliv, což je zcela logické. Nově přistěhovalí nemají žádnou vazbu ani vztah k místním tradicím. S tím

souvisí i přežití hantecu. Na případném zániku hantecu ovšem nemají svůj podíl viny pouze nově příchozí. Velký díl nesou ti, kteří změnili místo svého pobytu. V rámci svého výzkumu toto téma padlo. Setkala jsem se s odpovědí, že přeci bude hantec používat i ve své nové domovině. Není to pravda, jelikož jazyk má tu vlastnost, že se přizpůsobuje konkrétním podmínkám. Zkrátka a dobře, začneme svou mluvu přizpůsobovat daným podmínkám. Respektive prostředí, ve kterém žijeme delší dobu, nás začne determinovat. Faktem je, že mnoho jazyků a dialektů se podařilo zachránit. Jako příklad nám může posloužit cornwallština, které skupina nadšenců pomohla vstát z mrtvých. Podobné revitalizace se dostalo i manxštině či pomocí imerzního školství maorštině na Novém Zélandu. Kanadčané problém s uvadající francouzštinou vyřešili podobně jako Maoři ze Zélandu. Zpět k výzkumnému vzorku. Byla jsem toho názoru, že tato skupina bude představovat pilíř mého výzkumu. Nicméně v souvislosti s vytvořením výzkumných otázek se ukázalo, že tomu tak nebude.

Poslední skupinou je mladá generace ve věku od zhruba 16-25 let. Nabyla jsem dojmu, že si mladá generace vytyčila jasný cíl a to zánik veškerých unikátních symbolů, na které je většina Brňanů pyšná. Proto bych se zdržela prohlášení typu: „Mladá generace-budoucnost Moravy.“ Musím podotknout, že se zde ukazuje městská identita, která je v tomto případě silně individualistická a ne příliš kolektivně smýšlející.

Jak jsem již zmiňovala, vzorek respondentů se mi v průběhu výzkumu rozšiřoval. Informátor nám totiž poskytuje doporučení na další možné informátory tzv. metoda sněhové koule (*snowball technique*). Tato metoda nám pomůže získat nový výzkumný vzorek, na který bychom možná ani nenarazili. Nově získaní informátoři nám tak mohou poskytnout další informace, které se pro nás mohou stát více či méně relevantními.

Nemůžeme říci, že již máme dostatek, buď získaných informací, nebo informátorů, proto se nám vždy hodí získání nového výzkumného vzorku. Je nutné nově nabyté poznatky z rozhovorů od nových respondentů důkladně a správně propojit s dosavadně získaným materiálem. „Kvalitativní údaje se

urovnávají, pořádají a zčásti třídí nikoli všechny najednou, po ukončení terénních prací, nýbrž postupně, již při jejich průběhu. Nicméně platí, že směr a rámec vyhodnocování údajů musí reflektovat cíle zkoumání, popř. jejich změny, ke kterým se během realizace flexibilně dospělo“ (Reichel, 2009: 165).

3.4. Etika výzkumu

Etika výzkumu je nezbytnou částí každého antropologického výzkumu. Na vlastní kůži jsem si ale vyzkoušela, že právě tato část, ačkoliv by se to nemuselo zdát, bývá nejtěžší. Insideri by se měli snažit oprostít jak od zkoumaného tématu, tak od výzkumného vzorku. Proto byl pro mne tento díl diplomové práce velice složitým.

Vzhledem ke skutečnosti, že nám respondent svobodně dovoluje nahlédnout do konkrétní části svého života, musíme se jako výzkumníci držet jistých pravidel. Tato pravidla však nemusí být nikde popsána ani uvedena. Antropolog by si jich měl být i přes tento fakt vědom. Držet informátorovu identitu v utajení, je jedním z nich. Totožnost zná pouze antropolog provádějící výzkum. Dalším nepsaným, ale existujícím pravidlem je souhlas dobrovolníků, kteří nám budou ochotni poskytovat data. Než od respondentů souhlas dostaneme, měli bychom nedetailně informovat o všem, co má jakoukoliv souvislost s naším výzkumným záměrem. Poté samozřejmě záleží na nich, zda nám souhlas udělí a především do jaké míry nám jej budou ochotni poskytnout. Moji informátoři, díky kterým jsem výzkum mohla uskutečnit, neměli problém mi dát souhlas. Nepodařilo se mi je ale přesvědčit, aby mi poskytli souhlas ohledně zveřejnění materiálu, který mi poskytli. Tzn. dotazníky, rozhovory. Nicméně jak je patrné, souhlasili s napsáním práce na základě sesbíraných dat, které mi poskytli. Jak se ale říká, „naděje umírá poslední“. Celý výzkum jsem doufala, že je dokážu přesvědčit, aby svůj názor změnili. Každou mou snahu však okamžitě smetli ze stolu v té stejné chvíli, když na ni přišla řeč. Možná byla moje snaha příliš urputná. Nechtěla jsem je však dále přesvědčovat. A to z jednoho prostého důvodu. Jak jsem se již zmínila, mnoho respondentů je

mými přáteli či známými a nechtěla jsem, aby výzkum k mé diplomové práci jakkoliv narušil naše vzájemné vztahy. Po čase nastala změna, někteří mi dovolili, abych zveřejnila alespoň útržky z rozhovorů, „*aby si prý Ti cajzli nemysleli, že só Brňáci potróbli.*“ Musím se přiznat, že jsem byla ráda, že byli vůbec ochotni pokračovat v rozhovorech se mnou po zjištění, že ač jsem Moravačka, žiji v „*Práglu.*“ Ne že bych nečekala, že tato skutečnost bude problémovým faktorem. I když mne to nepřekvapilo, přiznávám jistou míru lítosti. Myslím si, že právě proto, že jsem součástí „moravské rodiny“ a mám zájem o propagaci věcí souvisejících s místní identitou. Doufala jsem, že tento svůj cíl jsem předvedla v bakalářské práci. Bohužel se tu ukazuje lokální xenofobie. Samozřejmě to chápu, sama jsem dost podobného rázu. I přes tyto drobné komplikace jsem neměla pocit, že by naše rozhovory probíhaly nuceně nebo že kterýkoliv z účastníků na výzkumu byl upjatý či nepřátelský. Jsem toho názoru, že tím, že vstupujeme do osobního života respondentovi, měli bychom brát ohled na jeho přání a také na jeho osobní prostor, do kterého mu tak či tak stejně zasahujeme. Proto bychom to opravdu měli mít na paměti a snažit se mu v rámci možností alespoň nějaký prostor poskytnout. Za žádných okolností bychom neměli ohrozit zdraví jedince, ať už psychické či fyzické.

3.5. Reflexe mé pozice v terénu

Vyrůstala jsem ve městě, kde jsem se rozhodla provést svůj výzkum k diplomové práci, tedy v Brně. Už při psaní bakalářské práce jsem se zabývala tématem týkajícím se moravanství. Již před třemi roky jsem se chtěla zabývat fenoménem brněnství. Tentokrát jsem se rozhodla, že využiji svého lingvistického zaměření a budu se zabývat místní varietou češtiny. Považuji to za takové malé zakončení představení mého rodného kraje. Cítila jsem potřebu popsat „Moraváky“ očima rodilé Moravačky a zároveň způsobem, který by se blížil vědecké práci. Připouštím, že mám možná jiný náhled na Moravany a věci s nimi spojené. Snažila jsem se však, aby moje pozorování bylo, co nejvíce nestranné. Jsem si vědoma, že úplná objektivita v etnografickém výzkumu není úplně možná, a proto jsem neustále refletovala emickou a etickou perspektivu.

Balancovala jsem mezi těmito dvěma perspektivami, protože jsem sama Brňanka a vidím zkoumané jevy, jak z pohledu aktérky, tak z pohledu výzkumnice. Spoustu názorů však jsem změnila. Za změnu může do jisté míry změna bydliště z Brna na Prahu. Dalším důvodem, který s tím dozajista souvisí, je změna okruhu lidí, se kterými přicházím dennodenně do kontaktu. Na spoustu věcí už nenahlížím pouze z pohledu Moravanů, ale mám za to, že se na některé problémy spojené s fenoménem moravanství, popř. s brněnství, dívám i z pohledu většinového obyvatelstva. I přesto bych pár svých poznatků ze života v moravské metropoli chtěla uvést. Nicméně všechny poznatky, které zde uvedu, souvisí s mým tématem.

3.6. Výzkumná témata

Každý může být na historii buď pyšný, nebo také ne. Je to něco, co tu vždy bude přítomno, nedá se smazat. Ať se nám to zamlouvá či nikoli, historie utváří současnost. Měli bychom se z ní poučit, ne ji zatracovat a snažit se na ni zapomenout. V průběhu výzkumu jsem si položila otázku, jestli jsou Brňané na tu svou pyšní. Dospěla jsem k závěru, že ano. Možná však trochu jiným způsobem a z jiného důvodu. Místní poněkud zahořklé tendence, že Češi odsunuli Moravany na druhou kolej, jsou možná pravdivé, ale nejsme v tom nevinně. Vezměme si jen část mé diplomové práce o etice. Měli jsme šanci o sobě něco prozradit. A vybrali jsme si opět plavat proti proudu. I tak jsem ale toho názoru, že brněnský smysl pro symboly a tradice je pořád živý. Ať už jsme na svou historii hrdí z jakéhokoliv důvodu, důležité je, že jsme a snažíme se si ji připomínat a nezapomenout na ni. Samozřejmě, že hantec není jediným symbolickým prvkem Brna. Já se však rozhodla zaměřit právě na něj. Přiznávám, že důvod je možná ten samý, jaký jsem Brňanům před chvílí sama vyčetla. Tím důvodem se zdá být snaha ukázat na odlišnosti mezi Brňany a Pražany a to prostřednictvím toho nejviditelnějšího, v tomto případě nejslyšitelnějšího. A to prostřednictvím jazyka.

Na jižní Moravě obecně je identita pevně spjata s místními symboly a

tradičními kulturními zvyky. Během svého výzkumu jsem zjistila, že právě prostřednictvím lokálních symbolů, součástí kterých je i hantec, se utvořila brněnská identita. Proto je pro Brňany hantec prvkem, který se snaží udržet v povědomí obyvatel. Nelze však popírat, že historie města Brna i identita Brňanů je ovlivněna českou. Proto jsem se rozhodla, že předmětem mého výzkumu se stane pozorování situací, kdy Brňané mluví místním nářečím a kdy naopak přepnou do používání obecné češtiny. Sama za sebe musím přiznat, že bylo opravdu velice zajímavé se na tyto situace soustředit. Hodně záleží na okolnostech, ve kterých se mluva odehrává. Dalším faktorem, který jsme shledala podstatným je, kdo je účastníkem konverzace.

Nejdůležitější pro mne bylo ty konkrétní situace vyhledat. Dále si uvědomit, proč ke změně vlastně došlo. Při výzkumu se mi vybavilo povídání profesora Šatavy o Lužických Srbech. Nemyslím si, že by Brňané vnímali hantec jako stigma, podobně jako nejspíše někteří Lužičtí Srbové, ale situace je dosti podobného rázu. U některých respondentů hantec slouží jako něco, čím se chtějí vymezit vůči ostatním, ať už jsou „ti druzí“ Pražané či Moravané. U jiných hantec slouží opravdu jako zcela přirozený prostředek pro komunikaci s okolím, u dalších je zcela patrný code-switching. Původně jsem se chtěla zaměřit pouze na něj, nicméně po čase výzkumu jsem zjistila, že musím zahrnout všechny faktory, tedy nejenom code-switching.

Výzkumnými otázkami jsou:

- **Hantec jako přirozený prostředek ke komunikaci**
- **Jak se proměňovalo používání hantecu v čase**

4. Informace k terénnímu výzkumu a teoretické ukotvení práce

4.1. Lokalita výzkumu

Výzkum proběhl v Jihomoravském kraji v Brně. Snažila jsem se vybrat místa různorodého charakteru. Na dané lokality mne zavedly počáteční rozhovory s mými respondenty v rámci předvýzkumu či informátoři sami. Místa, které jsem si vybrala, se vyskytují jak v centru Brna, tak na jeho periferiích. Rozhodla jsem se využít i sportovní utkání na ledě a na trávníku. Myslím si, že na těchto místech bude vidět jak code-switching, tak situace, které k němu povedou. Dále jsem toho názoru, že se zde může začít rýsovat odpověď na jednu z mých výzkumných otázek. A to: jestli je hantec přirozeným prostředkem v komunikaci Brňanů.

Lokality pro můj výzkum jsem si vybrala následovně:

- a) pošta
- b) fakulty Masarykovy Univerzity
- c) restaurace/hospody
- d) vědomostní kvíz pořádaný v baru Immigrant
- e) zápas HC Kometa x HC Sparta Praha v Praze (21. 2. 2016)
- f) zápas FC Zbrojovka Brno x AC Sparta Praha v Brně (2. 10. 2016)

4.2. Časový harmonogram

Časový harmonogram ke psaní diplomové práce jsem si rozdělila na čtyři části. Uvedené fáze či části odpovídají posloupnosti psaní diplomové práce. První fáze připadla na měsíce březen a duben. Tato část pro mne byla nejobtížnější, hledala jsem v ní vhodnou literaturu potřebnou pro zpracování

diplomové práce. Druhou část tvořily měsíce květen, červen, červenec a část srpna. V této fázi jsem sesbírala data, která jsem následně použila k sepsání práce. Třetí fází jsem si stanovila na zbytek srpna a na část září. V tomto období bylo na programu třídění dat, která jsem získala z terénu. Tato fáze se ukázala jako nejsložitější, jelikož jsem měla velké množství nasbíraného vzorku. Dále jsem chtěla dodržet mnou stanovený harmonogram pro napsání diplomové práce. Stanovila jsem si totiž termín, který jsme se snažila dodržet, abych měla čas na korektury a připomínky mého vedoucího. Čtvrtá fáze a poslední probíhala od září do odevzdání práce. V této části budu svoji práci dávat do finální podoby.

Výzkumu se zúčastnilo celkem 35 stálých respondentů. Nicméně se musím zmínit i o těch, kteří mi neposkytli rozhovor jako takový. Pouze jsem s nimi prohodila pár slov či jsem vyslechla rozhovor s některým z mých informátorů. Počet neudávám, jelikož je nepočítám do svého vzorku. Proto jsem použila slovo *stálí* respondenti. Dotazník vyplnilo celkem 29 respondentů. Všech 35 informátorů souhlasilo s poskytnutí rozhovorů, avšak nesouhlasili s doslovným uveřejněním znění těchto rozhovorů. Dotazník mi vrátilo 28 respondentů, jelikož jeden dotazník se, při mé účasti vědomostního kvízu ztratil a bohužel nebyl k nalezení. Diktafon jsem nepoužívala. Moji informátoři s tím nesouhlasili. Ze začátku mi to činilo menší problémy a komplikovalo mi to výzkum, především jeho rychlost. Po nějaké době jsem se naučila dělat si poznámky, ze kterých bych později mohla vhodně čerpat. Získanou a zapsanou informaci jsem si později v klidu u stolu byla schopná přepsat, tak aby dávala smysl a byla použitelná k mé práci.

4. 3. Teoretické ukotvení práce

Předtím než se začne pracovat na nějakém konkrétním tématu, je hodno vysvětlit pojmy, které jsou s ním spjaty a jsou tedy důležité k jeho pochopení. V mé diplomové práci jsou nejdůležitější pojmy identita, code-switching, Brňané, hantec, obecná čeština, bilingvismus, sociální pole.

Podle Lévi-Strausse kulturní znaky vytváří syntagmatické a paradigmatické vztahy a v rámci těchto vztahů nabývají svůj význam. Funkce a fungování společnosti je převedeno na znaky, které jsou předmětem naší mysli při seznamování se s danou kulturou. Snažil se vystihnout podstatu vztahu mezi přírodou a kulturou. Ze začátku viděl mezi těmito dvěma entitami viděl ostrou hranici, ale po čase studování tento svůj názor změnil. Od Jakobsona převzal myšlenku strukturalistického pojetí jazyka. Kdy je jazyk systém znaků, které jsou spojeny označujícím a označovaným. Takto se díval i na studium společenských vztahů, pro něž je také charakterické vyjadřování se pomocí jazyka a často svět vnímají v duálních opozicích, např. muž x žena, příroda x kultura. Do souvislosti se Saussurovým *la langue* a *la parole* dává Lévi-Strauss kód. Jedná se o výraz, který si můžeme představit jako seznam. Který přiřazuje danému znaku právě jeden konkrétní význam. Zdůrazňuje tak symbolický charakter systému. Kód tvoří gramatika a lexikum. Dalším výrazem, který je podle něj z metodologického hlediska důležitý je struktura. Znamená to jakým způsobem jsou prvky organizovány do systémů.

Považuji za důležité zmínit amerického antropologa Della Hathaway Hymese, který jako první přišel s pojmem lingvistická antropologie. Lingvisté se věnují studiu struktury jazyka či slovní zásobě. Na rozdíl od lingvistů, lingvistická antropologie nahlíží na různé způsoby užívání jazyka, jak jazyk ovlivňuje lidské chování v souvislosti se společností a jeho kulturou. I prožívání našeho světa vnímáme prostřednictvím jazyka.

Chápání kultury a společnosti skrze jazyk je ústřední myšlenkou Sapir-Whorfovy hypotézy. Edward Sapir, představitel strukturalismu, zdůrazňoval potřebu jazyk studovat v kontextu společnosti a kultury. Taktéž je nutné kulturu studovat v kontextu jazyka. Přišel tak s pojmem jazykový relativismus. Což znamená, že jazyk ovlivňuje způsob našeho myšlení, jelikož my myslíme v jazyce, který pro nás je tzv. mateřský. Na základě jazyka konstruujeme svět. V souvislosti se Sapirem je nutné se zmínit i o Benjaminovi Lee Whorfovi, který byl jeho žákem. Whorf rozpracoval a prohloubil Sapirův jazykový relativismus. Z čehož vznikla teorie, nazývaná jako Sapir-Whorfova hypotéza. Mluvčí bývají při vnímání okolí determinováni právě svým jazykem. Vnímání a interpretace světa závisí na jazyce, ve kterém jsme byli vychováni. Díky svému širokému záběru je

schopna propojit stejně tak dobře různé disciplíny jako jejich metodologie. Má tak možnost analyzovat a interpretovat některé oblasti lidského života, které by nám jinak zůstaly skryty (Pokorný, 2010).

Termíny bilingvismus, diglosie a code-switching se mou prací prolínaly od začátku do konce. Pojmy jsou pro mou diplomovou práci klíčovými, proto považuji za nutné je definovat.

Mezi dvěma komunitami, které hovoří různými jazyky, vzniká jazykový kontakt. Aby jazykový kontakt mohl vzniknout, je zapotřebí určitý počet bilingvních jedinců. Nejčastěji k přepínání kódů dochází právě u bilingvních jedinců. Pokorný tvrdí, že může existovat ve třech podobách. Buď mohou být bilingvní obě jazykové komunity. Nebo se jedná o společnost převážně monolingvní, a proto je kontakt zajišťován pouze prostřednictvím několika málo bilingvních mluvčích. V posledním případě je bilingvní pouze určitá společenská vrstva. Jazykový materiál se může kombinovat v jedné mluvě či v jedné větě. Code-switching bývá označován jako míšení kódů. Podle Pokorného však někteří lingvisté termín *přepínání kódů* považují za záměrné jednání jednotlivého aktéra a pojem *míšení kódů* za jednání nezáměrné.

Diglosie je klasickým případem společenského bilingvismu. Diglosií bývá označována situace, kdy ve společnosti vedle sebe existují dvě varianty jazyka. Nicméně tyto jazykové varianty mívají odlišné funkce. Tento lingvistický jev může zahrnovat dva vzájemně nesrozumitelné jazyky, což je tzv. exoglosie nebo srozumitelný dialekt totožného jazyka, tzv. endoglosie.

S pojmem diglosie poprvé přišel Charles A. Ferguson v roce 1959, ve svém článku nazvaném jednoduše *Diglosia*. Článek vydal časopis *Word*. „Jazyky a jazyková společenství se vyskytují v mnoha formách. Jazyk může být relativně stejnorodý nebo vysoce nářečně rozrůzněn. Jeho uživatelé mohou být negramotní, gramotní, gramotní v různých specializovaných varietách jazyka nebo i v dalších jazycích. Jazykové společenství může být v zásadě monolingvní nebo téměř úplně multilingvní. V bilingvním společenství může být užívání příslušných jazyků vymezeno na základě sociálních vrstev, etnických skupin, komunikačních funkcí, nebo jejich kombinací.“

(Ferguson, 1991: 215) S termínem přišel, aby mohl charakterizovat určité jazykové situace. Lingvisté by si měli být vědomi jazykové různorodosti a jazykových společenstev obecně. Typickým příkladem uvádí Švýcarsko. V tomto hornatém neutrálním státu se mluví v každé části země jiným jazykem, přesněji se užívají jazyky čtyři. Není mezi nimi žádná podobnost. Ve světě je na příklad mnoho míst, kde se vyskytuje takzvané „kreolské kontinuum“ (Holm, 2000). V takovém typu jazykové situace se objevuje „vysoká“ varieta jazyka kolonizátorů a „nízká“ varieta nesoucí znaky komunikačního prostředku původních obyvatelů. Členové této společnosti se při mluvení posouvají po stupnici nahoru a dolů v závislosti na faktorech jakými jsou společenské postavení, proměnlivé komunikační funkce a individuální interakční strategie. V takovémto společenství existuje část obyvatelstva ovládající tzv. „akrolekt“. Takto se začalo říkat nejvyšší varietě jazyka. Je to ta část jazyka, kterou si osvojujeme v dětství. „Ve světě je rovněž mnoho míst, kde se spisovná varieta jazyka vyskytuje spolu s množstvím rozličných regionálních a sociálních dialektů a kde jsou tací, kteří mají jako svůj mateřský jazyk v zásadě varietu spisovnou, ačkoliv pro mnohé v tomto společenství je spisovná varieta superponovaná jejich místnímu dialektu“ (Hudson, 1980: 32–34). Ferguson přišel s poměrně přesnou definicí diglosie: „Relativně stabilní jazyková situace, v níž kromě primárních nářečí daného jazyka (který může zahrnovat standard nebo regionální standardy) existuje velmi odlišná, důsledně kodifikovaná (často gramaticky komplexnější) superponovaná varieta, médium rozsáhlé a uznávané psané literatury (buď ze staršího období, nebo z jiného řečového společenství), kterou si mluvčí osvojují především prostřednictvím vzdělávacího systému a která se užívá pro většinu psaných a formálních mluvených účelů, ale není používána žádnou částí společenství k běžné konverzaci“ (Ferguson, 1959: 336). V mém případě je „vysoká“ varieta jazyka obecná čeština a „nízká“ varieta hantec.

Jakékoliv rušení může být vnímáno jako důvod pro přenos prvků jednoho jazyka do druhého na různých úrovních, včetně úrovně fonologické, gramatické, lexikální a ortografické (Berthold, Mangubhai & Batorowicz, 1997). Berthold a spol. (1997) definují fonologické rušení položky včetně cizího přízvuku i stres, rytmus, intonace a hlásky prvního jazyka ovlivňují druhý jazyk. Existuje celá řada důvodů pro přepínání z jednoho jazyka do druhého. Prvním může být nedostatek jazykové vybavenosti v jednom jazyce, tak aby jej mluvčí nahradil, přepne do jazyka druhého. V důsledku

toho může mluvčí na okamžik mluvit jiným/druhým jazykem. Za druhé může přepínání nastat v tom případě, kdy chce mluvčí vyjádřit solidaritu s určitou společenskou vrstvou. Třetím důvodem může být, že ostatní účastníci hovoru neovládají oba jazyky, proto aby nenastalo konverzační vyloučení, přepne mluvčí na komunikační kanál většiny. Posledním je snaha o vytvoření zvláštního efektu. Toto nastane tehdy, pokud jsou účastníci konverzace zvyklí používat konkrétní jazykovou formu. Tím, že přepnou na druhý jazyk, vytvoří zvláštní efekt. Naznačuje to, že code-switching může být bilingvními mluvčími použit jako socio-jazykový nástroj (Crystal, 1987). Dokazuje to, že code-switching řeč nenarušuje, ale zajišťuje její plynulost. Tyto socio-lingvistické výhody byly rovněž identifikovány jako prostředek komunikace, solidarita nebo příslušnost k určité sociální skupině, přičemž by střídání kódů mělo poskytnout jazykovou výhodu, nikoli překážku ke komunikaci. Dále střídání kódů umožňuje mluvčímu zprostředkovat přístup a poskytnout emoční použití těm, kteří jsou bilingvní. Což opět slouží ku prospěchu mluvčímu, podobně jako tučné písmo nebo podtržení v textovém dokumentu pomáhá čtenáři zdůraznit konkrétní body. Využití druhého jazyka pak umožňuje mluvčím více ovlivnit jejich řeč a používat ji efektivnějším způsobem (Skiba, 1997).

Herman v souvislosti s volbou jazykového kódu (*language choice*) o třech psychologických rovinách, ve kterých se bilingvní osoba právě nachází. Jedná se za prvé o rovinu osobních potřeb. Další roviny jsou spjaté se společenským sdružováním. Má tím na mysli bezprostřední situaci a pozadí, které je aktuálně situační. V rámci toho, jak bude potenciální konflikt vyřešen, a která z psychologických rovin převáží, může být právě situační pozadí velmi významné. Mohla by se stát stěžejní pro volbu jazykového kódu, pokud daná osoba chce nebo naopak nechce demonstrovat svou příslušnost k „širšímu sociálnímu mileniu, jež se nepodílí na bezprostřední situaci (Herman 1968: 494-495 dle Fasold 1992: 187).

Dostávám se k pojmu jazyková ekologie. Tento pojem byl popularizován E. Haugenem, autor sám jej popsal jako „studium interakcí mezi jazykem a jeho prostředím“ (Edwards 1994: 142). Hantec je neodmyslitelně spjat jak s místní kulturou, tak především s prostředím, ve kterém vznikl. Brněnský etnolekt nevytváří pouze jedinci, nýbrž i prostředí, které je tedy nedílnou součástí pro vznik a následnou existenci

hantecu. Domnívám se tedy, že je tento pojem pro mou práci velice důležitým a měl by se zde objevit.

Pojem sociální pole byl rozpracován francouzským sociologem Pierrem Bourdieuem, který vnímal společnost jako prostor jakýchsi antagonických pozic, ve kterých jednotliví aktéři žijí. Zároveň mezi nimi neustále probíhá symbolický boj o výhodné pozice právě v prostředí sociálních polí. Sociální pole Bourdieu vymezuje jako relativně autonomní část sociálního prostoru, která se řídí svými vlastními pravidly a je strukturován vlastním systémem distribuce forem kapitálu. Jinak řečeno, sociální pole je univerzem, které „se řídí svými vlastními zákony fungování a transformace, jinými slovy jde o strukturu objektivních vztahů mezi pozicemi, které v něm zaujímají jednotlivci či skupiny konkurující si v úsilí o legitimitu“ (Bourdieu [1992] 2010: 282). Sociální pole je pak, stejně jako sociální prostor, definováno jako „prostor objektivních vztahů mezi pozicemi“ (Bourdieu [1986] 1993: 181), mezi kterými dochází k symbolickým či otevřeným bojům majícím za cíl buď transformovat, nebo zachovat stávající strukturu pole (Bourdieu [1986] 1993: 183). Jednání, čili snaha transformovat je tedy funkcí pozice, kterou ten který aktér zaujímá v příslušném poli, tak od jeho/jejího vlastnictví forem kapitálu. Sociální pole funguje pomyslně jako *silové pole*, nebo jako *magnetické pole* tak, že aktéry, kteří do tohoto pole vstoupí, ovlivňují a působí na ně silou své struktury. Analýza společnosti perspektivou teorie sociálních polí musí dle Bourdieu sledovat tři roviny, jež jsou však „nutně provázány“ (Bourdieu [1992] 2010: 282):

1. Analýza pozice studovaného pole v rámci mocenského pole, plus analýza jejího vývoje v čase.
2. Analýza vnitřní struktury studovaného pole, tj. mimo jiné, analýza struktury a způsobu distribuce forem kapitálu, resp. principů společenského uznání a legitimacy.
3. Analýza vzniku habitů těch, kteří v rámci studovaného pole zaujímají specifické pozice.

Taktéž bych se chtěla zmínit o konverzační analýze, jejímž zakladatelem je Harvey Sacks. Tento typ analýzy vznikl jako rozvinutí etnometodologického výzkumu při výzkumu přirozených, každodenně se vyskytujících rozhovorů a sledování „určitých

sekvenčních vzorců rozhovoru, které jsou více či méně závazné“ (Auer: 133). V textu *Code-switching v konverzaci*, kde Auer jazykové přepínání vysvětluje, se odkazuje na interní faktory organizace rozhovoru. Autoři textu, který Auer editoval, ukazují, že přepínání kódů je pravděpodobnější v určitých sekvenčních pozicích a že jednotlivými přepnutími kódů jsou signalizovány různé organizační formy rozhovoru, jako jsou začátky replik, opravy (v *Code-Switching in Conversation. Language, Interaction and Identity. Ed. Peter Auer. Routledge, London – New York 1998. VIII + 355 s.*). Za nejprůkaznější považují, když stejná organizační forma rozhovoru je signalizována přepnutím z jednoho jazyka do druhého a i opačně. Nicméně předmětem jejich zájmu je především to, jaká je míra významu u jednotlivých přepnutí vyvinuta v rámci dané interakce a zároveň jak velká je míra přenesená zvenčí. Na tuto otázku se v konverzační analýze odpovídalo ze dvou výzkumných pozic (Duranti, 1997): 1. předmětem analytického zájmu je ta rovina (organizace) rozhovoru, která je vzhledem ke „kontextu“ v zásadě autonomní, 2. nelze apriorně (tj. ještě před konkrétní analýzou) stanovit, jaký „kontext“ byl pro účastníky rozhovoru relevantní, a je právě úkolem výzkumníků relevantnost konkrétních aspektů „kontextu“ pro účastníky rozhovoru detailní analýzou prokázat (Duranti, 1997). Ve sborníku autoři inklinují ke druhé z výše uvedených výzkumných pozic. Může se zdát, že konverzačně-analytický přístup se vzdává jakýchkoliv dohadů ohledně motivací jazykového přepínání ve prospěch interpretačního přístupu, který se více zaměřuje na detailní analýzu. Ve výzkumu přepínání kódů jde především o podstatu toho, proč to tomu tak je. Tento přístup se tedy nezabývá, jak spolu mohou dva bilingvní mluvčí komunikovat či jak se spolu většinou dorozumívají. V rámci této analýzy je důležité míšení kódů, o kterých jsem se již zmínila výše. Ne vždy konkrétní jazykové kódy musí indexovat, z jaké sociální vrstvy pochází. Významy v rozhovoru nikdy netvoří jen aktér sám a to, jaký jazykový kód v daném momentě použije, záleží do určité míry na výběru kódu, který zvolí jedinec, se kterým konverzaci vede (Auer, 1987). Jeho metody a sociolinguvistické výzkumy se od jiných liší především tím, že předem nepředpokládají fakt, že si s sebou člověk do rozhovoru přináší svou vlastní sociální identitu, na základě které potom možno indexikálně interpretovat jeho jednání v dané konverzaci. Na druhou stranu však nikde netvrdí, že by code-switching nebyl ovlivněný sociálním statutem. Právě jeho prostřednictvím jednotlivý aktér přepínání jazykových kódů v dané konverzaci projevuje.

Americký lingvista John Gumperz tvrdí, že code-switching může fungovat i jako kontextualizační prostředek, pomocí něhož mluvčí signalizují a posluchači interpretují, o jakou jde činnost. To, jakým způsobem se má sémantickému obsahu porozumět nebo o jak po sobě věty následují či předcházejí. Gumperz tvrdí, že bilingvní kompetence aktéra rozšiřuje možnosti kontextualizačních prostředků, kterými jsou například intenzita, gesta nebo intonace jakou danou větu předkládáme posluchači. Změna jazyka může rovněž naznačovat i změnu interakční aktivity. V některých částech rozhovoru se změna lze projevit stejně tak zvýšeným hlasem, jako používání větších množství slov nebo zrychlenou mluvou. Code-switching v takovém případě funguje jako další kontextualizační prostředek v rámci rozhovoru (Gumperz 1982).

5. Nositelé tradice

V této kapitole představím útržky rozhovorů, které jsem vedla s místním obyvatelstvem města Brna. Představitelé této skupiny jsou těmi, kteří hantec patrně nejvíce rozšiřují v přirozeném městském prostředí. Místní etnolekt je pro ně zcela přirozeným komunikačním prvkem. Byla jsem u mnoha situací mimo „debatní kroužek“, do kterého mne, po nějakém společně stráveném čase, přijali. Tato skupina se však příliš nesnaží hantec přiblížit mladší generaci.

První situace, při které jsem zaznamenala code-switching, se odehrála v budově pošty v Brně na Hlavním nádraží.

Respondentka A: *„Nemáš ňáký ance ty žabo? A fojr, než na nás přinde brázda. Estli nemáš, házím na to kakáč. Už mě tady z teho bolijou fajfky.“*

Respondentka B: *„Tak si hod' sicnu babáču stará. Ty ingósti só jak šneci. Nechajó nás tady zgebnót.“*

Respondentka A: *„ Hodila bych sicnu, ale tendle konópekmě nabeton nepustí na seslu. Fčil je to všechno držkaté, hlavně ty žáby, konópci sou dacani, dělajó bugr. Musíš si dávat majzla! Samá čórka!“*

Já: *„Myslíte si, že je to dneska taková hrůza? Zas taková echt tragédie to není.“*

Respondentka A: *„Jóóóó nééé, ty si eště mladá koc.“*

Tento útržek jsem pořídila na poště, když jsem sama stála ve frontě a přede mnou čekaly starší dámy. Je zde možné si povšimnout ze strany důchodců dopředu předpokládané neznalosti hantecu u mladých lidí. Ti se s hantecem nesetkávají tolik jako předchozí generace, která se s tímto dialektem setkávala

běžně. Musím se přiznat, že rámcově jsem rozuměla, ale doslovně jsem si to musela „přeložit“ až doma. Nicméně čekala jsem, že jak se budou blížit k přepážce, přepnou do obecné češtiny. Nestalo se tak. Nutno dodat, že po delším dorozumívání starší dámy s „ingóstem“ paní pochopila, že by na „počtě mohla strávit mládí“, přepnula z hantecu do obecné češtiny. Její kamarádka, která za ní stála ve frontě, rovnou přistoupila k přepážce a na úředníka mluvila od samého začátku obecně srozumitelným jazykovým kódem. Jejich další konverzaci jsem nezaznamenala, jelikož jsem sama stála ve frontě.

Večer jsem měla v plánu navštívit Šelepku. Tato Starobrněnská tradiční pivnice byla založena v roce 1969 Milošem Bernátkem. Na Šelepce vystupoval Bolek Polívka, Miroslav Donutil nebo třeba Šimek s Grossmannem či Petr Sís. V roce 1971 však Šelepku komunisté nechali zavřít. Pouštěli se tam totiž desky např. Led Zeppelin, Rolling Stones, Joe Cocker nebo vystoupení pražského divadla Semafor. I v této době pořád platí, že je Šelepka místem, takovým průsečíkem, kde se setkávají lidé s různými osudy a příběhy. Je to brněnský fenomén.

Na večerní debatní kroužek „*fest Štatlařů*“, který probíhal v místní tradiční restauraci Šelepka, jsem se připravila. Sehnala jsem si slovník, který jsem si pročetla. Zjistila jsem, že mnoho výrazů znám, třeba jsem na ně pouze zapomněla. I u nás doma se některé výrazy používají, ale jsou pro mě takovou samozřejmostí, že je ani nepovažuji za něco „jiného“.

Respondent A: „*Áááá prisvištěla žaba ze Šrajbeca. Je voháhnutá jako dycky.*“

Já: „*Zdarec všem ve spolek. Dorazila jsem z Práglu. Ty řidiči só úplně potróblí. Jedó jak dyby nemohli. Tak než jsem přihrnula na rolu a chytla jsem si šalinu, menší zpoždění.*“

Respondent A: „*Však máme lebedu. Hlavně, že ses po cestě nezramovala nebo tak něco. Prisvištěli sme před chvílú. Měli jsme zcuka na Čáře pod*

hodinama.“

Já: *„Tak to sem ráda. Dófám, ale že nebudete zase mít žgryndy jako posledně.“*

Respondent B: *„Já měl takovou šlajsnu, že sem už stihl vyžahnót škopek.“*

Já: *„A kde je pan Jenda?“*

Respondent C: *„Minulé téden byl na Príglu a něké konopek mu tam rozhodil sandál. Všichni měli jodovky našpiclovaný. Od staré má zaracha. Měl štěstí, že ho nemapsli bengá. Dneska si nelajzne ani na jedničku.“*

Respondent D: *„Děcka nedáme nějakou chálku?“*

Já: *„Jasný, celej den jsem nejedla, tak bych něco i dala.“*

Respondent C: *„Nepindéte a bagrujte! Dám si k temu bahno.“*

Já: *„Bahno?“*

Respondent C: *„Škopek. Ty žabo máš jediný ščeští, žes začala s tou pracou pro cajzle. Nemáš ani ánunk o hantecu. Jako bys ani nebyla z našeho Štatlu.“*

Já: *„Šak od teho mám vás. Navíc se aspoň snažím o zviditelnění hantecu a Moravy vůbec. Nechcu, aby si o nás furt mysleli, jací jsme lontáci. A nemyslete si, že z vás mám blato na hřišti!“*

Respondent A: *„Vašku necamré se! Ta žaba je naša. A ty si z teho nedělej, Vaškovi dneska ulitly včely.“*

Tato ukázka je část nahrávky pořízené ze začátků našich rozhovorů. Na tomto útržku je vidět, že i přes to, že jim někdo nerozumí, nejsou ochotni přepnout do obecné češtiny, aby tak podpořili konverzaci. Měla jsem pocit, že je hantec naprosto přirozenou součástí jejich života, proto otázka přenesení mluvy do společného kódu, absolutně nepřipadala v úvahu. Proč? Jakoby nikoho ani nenapadlo, že hantec už není tak běžným komunikačním prostředkem jako byl kdysi. Po nějaké době strávené pozorováním „štatlařů“ mi však došlo, že právě na tomto místě a v této společnosti se cítí být něčeho nedílnou součástí.

Když jsem se zeptala, jestli někoho napadlo, že by někdo nemusel hantecu rozumět, setkala jsem se s vícero odpověďmi, které dokládám ukázkou uvedenou níže.

Respondent E: *„Na beton jo. Ale já su patriot! Na hantecu jsem vyrostl. Ale musím říct, že když přindó vnóčata, hantýruju česky.“*

Respondent B: *„Mě doma říkajó, ať nemluvím jak tatar, ale normálně. Hantýrovat po našem je pro mě ale normálně.“*

Respondent C: *„Dyt' si hod' kukačku na Bolka! Jakó udělal díru do světa s hantecem! Všeci cajzli só z něho paf.“*

Respondent B: *„Jak se jim v Práglu líbí Kurva hoši guntntag! Jak čubrnijó na Slaviu!“*

Respondent E: *„Mladí z nás majó akorát prču. Jenže nemajó ani ánunk, co to je být pravé štatlař! Sténak to gómám, fčil je důležitý se pořádně biflovat a být echt gómák, mít bévák a fáro. Ty konópci só ale tak gramlaví! Je to všecko jiný.“*

Preference konkrétního jazyka při výběru jednoho či druhého kódu bývá

indexem různých faktorů. Nejvíce je viditelný v průběhu konverzace v průběhu času a na základě měnících se situací či témat rozhovorů. S tím souvisí i změna struktur skupin, kde rozhovor probíhá. Tyto faktory, které popisuje Gumperz, můžeme označit za situační a metaforický code-switching. (Gumperz, 1982). Situační code-switching je závislý na situaci nebo místě, kde je konkrétní konverzace uskutečňována. Jiný jazyk používáme, když se právě nacházíme například na poště. Jiný jazykový kód užíváme při konverzaci se svými známým, kdy se nacházíme v prostředí, které je pro nás daleko více přirozené a uvolněné. Podobně jako ve stresových situacích volíme takový kód, který je pro náš mozek základní, tedy je nám bližší. V rámci situačního code-switchingu je jazykový projev daleko více souvislý. Důvod je ten, že v rámci tohoto typu takový kód, který tendenčně zůstává celou dobu stejný. V souvislosti s touto zaznamenanou situací bych chtěla zmínit metaforický code-switching, se kterým přišel Gumperz (Gumperz, 1982). Při tomto druhu přepínání záleží především na tématu daného rozhovoru. Dosavadní průběh konverzace může probíhat v jazykovém kódu, nicméně v momentě změny tématu se může změnit i jazykový kód.

Již jsem psala, že hantec je pro tuto skupinu Brňanů přirozeným dorozumívacím prostředkem. Nicméně je pravda, že každý respondent v tom vidí něco jiného. Spojují více prvků dohromady. Dnešní doba je pro ně ve znamení neúcty k tradicím, vidí, že hodnoty jsou jiné, než co byly za jejich mladých let. Přijde jim, že mladé zajímají povrchní věci, které jsou pomíjivé. Například v této skupině respondentů, kde jsem pořídila tyto rozhovory, je hantec jejich součástí. I přesto, že si myslí, že mluví neustále hantecem a žádné přepínání do obecné češtiny se neděje. Ovšem z mého pozorování vyplynulo, že i přes veškerou snahu, i oni občas použijí obecnou češtinu. Proto se ani tady nedá mluvit o absenci code-switchingu. V době, kdy jsou mezi svými a jsou si tedy jistí sami sebou, opravdu mluví pouze hantecem. Jenže když jsou se širší skupinou lidí, která hantec tolik neovládá a především nepoužívá, někteří změní svůj jazykový kód na dorozumívací prostředek většiny. Nemění to však nic na faktu, že v době, kdy mluví hantecem, je vidět, že se cítí daleko přirozeněji. Zjistila jsem, že pro ně ani není důležité, aby adresát také používal hantec, pro

mluvčího je dostatečný důkaz rozumění adresáta. Tedy mluvčí užívá brněnský etnolekt a rozumějící adresát odpovídá obecnou češtinou.

Zúčastnila jsem se narozeninové oslavy jednoho z mých respondentů. Musím se přiznat, že jsem o pozvání velice stála, protože by to znamenalo, že budu moci pozorovat svoje respondenty v širším okruhu lidí. Věřila jsem, že tímto způsobem by můj výzkum mohl být obohacen. Zbýval týden do pořádání narozeninového večírku a pozvání stále nepřicházelo, čímž moje nervozita značně sílila.

Respondent A: „*Děcka to padne kriglů zétra večír. Jaro naval sem jeden na rozjezd!*“

Respondent C: „*Jenda hodil tázanec, kdy má dorazit a kde to bude. Pré esli tady nebo u Padowce.*“

Respondent B: „*Na beton tady. Než bysme se vyhópli na Bašty, tak bysme natáhli brka! Nélepší járy máme za sebou.*“

Respondent E: „*Hóknu to Jendovi, Zblinu ho v hokně.*“

Respondent A: „*A co ty žabo, dorazíš? Porát se bifluješ, samá hokna. Bude to čurina.*“

Respondent E: „*Naklapé tak! Aspoň budeš mět, co tem cajzlům hókat.*“

Já: „*Fakt můžu taky dorazit? Bude tu i Bratr¹?*“

1

pozn. autorky-bratr není pokrevní sourozenec, je to dlouholetý rodinný přítel, který mne seznámil s těmito informátory a přiměl je, aby byli ochotni poskytnout mi data pro můj výzkum

Respondent D: „*Na beton žabo. Ten má pod palcem chálku.*“

Já: „*Vážně? Tak to bude sele. Sele a krigl k temu, děcka to bude pecka. A kde se zcuknem? Až na místě? Upeču Dolfovi dort.*“

Respondent A: „*A ne že naklapeš šolně ty kocóre.*“

Já: „*Neměj péči. Dorazím v pytlu. No nic děcka. Musím dneska razit. Mám zcuka s mamkou na Čáre. Deme si cónót po městě. Našla jsem dneska pětibábu v bundě, tak to budu mít štígro.*“

Respondent F: „*Tak hébni kostró. Zdarec zétra.*“

Tato fáze, která by se dala charakterizovat počátečním přátelstvím, nastala zhruba v červnu. V této době mne tato skupina mých informátorů začala přijímat. Přestali mne vnímat jako kukačku v jejich hnízdě. Začali mne zvat sami o sobě, víc se mi otevřeli. A především se otevřeli mému výzkumu. I proto pro mne bylo pozvání na narozeninovou party důležité. Jak se říká: „Naděje umírá poslední.“

Následující den mne moje matka vezla na již zmíněnou party.

Já: „*Zdarec všem ve spolek. Děcka tohle je moje mamka. Musela mě sem hodit, bych to ani neunesla všecko, jaké sem měla pakl. Tak dófám, že je to v pohodě.*“

Respondent A (nyní oslavenec): „*Dobry den paní, já su Mira. Nemějte strach, nebudete plonkovní. Dáte si s náma jedno?*“

Matka: „*Nééé, su tady autem. Ale dík. Tady do té paluše sme chodili, když sem chodila do školy. Si pamatuju na ty pařby vocad.*“

Respondent C: „*Tak to čumím! Nehókéte mi, že takové kocór jako ste vy, chodil do týdle paluše.*“

Respondent D, který byl dosud na toaletě, a tudíž nemohl slyšet, jak jsem představovala mou matku, ke mně přišel a zeptal se mne: „*Co je to za koc tady to?*“

Já: „*To je moja mamka.*“

Respondent D na mne: „*Čučím.*“

Respondent D mé matce: „*Dobré den paninko, kde ste se tady vzala? Pridéte se k naší oslavě, bude prča.*“

Matka: „*Nééé, díkec, váš kamarád mě už pozval. Přišla jsem akorát odvézt Šárku s tím dortem, pozdravím Bratra a balím kramle.*“

Respondent A (nyní oslavenec): „*Déte si s náma aspoň chálku, když už jste prisvištěla. Na beton máte aji šlajsnu, déte si Kofolu.*“

Po odchodu mojí matky ke mně přišel respondent, který byl očividně zaskočen přítomností někoho, kdo se v místní putyce neobjevuje.

Respondent C: „*Ty žabo, čučím, jak tvoja mutr betálně hantýruje po našem.*“

Já: „*No šak já sem si taky říkala, jak jste valili voči, že jí to de. A to líp jak mě.*“

Respondent A: „*Děcka musím vám hókat, že dyž sem ju tady zmerčil, dost jsem mrkal na drát! Žádný cizáky tadyk nikdo nechce. Ale jak začala hantýrovat, hned byla naša!*“

Ve chvíli, kdy se moje matka ukázala ve dveřích, respondenti nevěděli jak se zachovat, jak mluvit, tak přepnuli z hantecu do obecné češtiny. Faktorů, které

zapříčinili nenadálou změnu v jejich přístupu a chování, může být celá řada. Já se však domnívám, že za to z velké míry může překvapení, že se objevil někdo neočekávaný. Jistě k tomu přispěla i obyčejná nejistota z opačného pohlaví. Tato narozeninová party byla totiž pro uzavřenou společnost. Její účastníci tudíž věděli, kdo může přijít. Moje matka byla tedy velkou neznámou. Nevědomost je dohnala k přepnutí z místního nářečí do obecné češtiny, protože si byli jisti, že to bude společný komunikační prostředek k dorozumívání. Ovšem v momentě, kdy zjistili, že i moje matka umí a především rozumí hantecu, a to více než já, opět se vrátili ke kódu, který je pro ně přirozený a ve kterém si věří. Tolik neznámých, než pouhá její nenadálá účast, se ukázalo pro mé informátory jako dostatečné, aby se přestali cítit komfortně. Poté, co začali opět používat komunikační kód, na který jsou zvyklí, byla na nich znát viditelná úleva.

Dalším místem, kde jsem se s aktéry výzkumu sešla, byl Lužánecký park, kde je tradičně každý rok udělané kluziště.

Respondent G: *„Ten Augec, to je betelný místo děcka. Až tady bude zase ten bruslák, to bude špica!“*

Respondent H: *„Tondo, dyť si zasék sténak nabiješ ciferník, jako každé jár.“*

Já: *„Hele děcka a kdo za mě vlastně zacvakal tu pártošku?“*

Respondent B: *„Když tak nastražím ovar s tím tvém Hele, je mi šoufl, že bych aji šavlu hodil.“*

Respondent A: *„Žabo, zacáloval jsem to já, však to byla moja spárka.“*

Respondent B: *„Jak můžeš hantýrovat takle po cajzlovku? To čubrním babo! To sé nedivím Olince, že o tobě hantýrce jako o dacanovi z cajzla! Bét nó, ani déchat bych s tím nemohl. Dózna mě to nebere.“*

Respondent E: *„A jak ty ses vlastně v té Praze ocitla?“*

Já: „Šla jsem do Prahy do školy. Měla jsem z toho zprvu hafo fedry. Byla jsem dost grogy první dva měsíce, ale zůstala jsem tam.“

Respondent B: „Beztaks tam našla lepší hoknu, teda prácu, proč by ses hrnula zpátky na dědinu.“

Respondent E: „No to je jasný, žádná habad'ura v tem nebude. Děcka nepudem už do Šelepky na jedno?“

Já: „Miro a nechceš aspoň pětibábu?“

Respondent A: „Nééé, vůbec. Bylo to na mě.“

Já: „A vy jdete na Šelepku? Mám dneska zrovna docela slinu. Přidám se dyžtak k vám.“

Respondent B: „Žabo zétra je taky den, děcka dem.“

Všichni se se mnou rozloučili a nechali mě v Lužánkách. Cestou jsem přemýšlela, proč tomu tak bylo. Najednou, jakoby mne mezi sebou nechtěli, jako bych jim překážela. Musím se přiznat, že mne to samotnou nenapadlo. Druhý den mi to nedalo a setkala jsem se s respondentem A Mirou, který se ke mne chová nejvřeleji a snaží se ostatní krotit, co se týče výrazů spojených s účelem mého výzkumu. Respondent Mira mi sdělil, že tím oním kamenem úrazu bylo slovo, které jsem použila na začátku jedné věty. Jedno jediné slovíčko stačilo, aby křehká symbióza, která mezi mnou a mými respondenty, panovala, byla ta tam. Tím inkriminovaným slovíčkem bylo HELE. Tím jsem dle ostatních zneuctila místo svého původu a připojila jsem se k Pražanům. A když ne úplně připojila, tak se Pražankou alespoň stávám. Proto ta odtažitost, která vedla ke code-switchingu z hantecu do obecné češtiny. Za prvé nabyli dojmu, že jim tak budu lépe rozumět, jelikož já přece hantecu nerozumím a za druhé mi tím chtěli nejspíše dát najevo, že se ode mne sociálně distancují. Respondentovi

A jsem řekla, že mne to samozřejmě mrzí, že jedno slovo rozhodně neznamená, že se necítím být součástí komunity a ducha města Brna. Načež mi Mira řekl, abych se příště snažila takovou *krpu* už neudělat.

Nicméně když jsem si posléze pouštěla nahrané rozhovory, zaznamenala jsem, že jsem změnu jazykového kódu začala uplatňovat více já než moji respondenti. Soustředila jsme se na slova, která používají a minimálně v jejich přítomnosti jsem se snažila tato slova užívat v co největší možné míře. Ač mi to nyní přijde zvláštní a pro mnoho lidí se to může zdát jako umělé, na moje respondenty to zabralo. Samozřejmě, že to může mít na svědomí více faktorů, já si však myslím, že prostě a jednoduše stačí, když se cítí být mezi svými. V tu chvíli, pro ně přestává existovat dichotomie MY vs. ONI. A vzhledem k tomu, že sdílím některé názory, znám místa, o kterých je momentálně řeč, většina pojmů mi také není cizích, i když je pravdou, že hantec neovládám tak jako jiní Brňané. Všechny tyto faktory předčí snahu o sdílení stejného jazykového kódu, o kterém všichni víme, že pro mne není až tak přirozený jako pro ostatní mé respondenty.

Dne 3. 9. 2016 se konal Den otevřených dveří pivovaru Starobrno na Mendlově náměstí. Je to akce, na které snad ani nemůže „žádné opravdové šatlař chybět.“ Proto jsme ani já ani moji respondenti na tomto, pro Brňany speciálním dnu, opravdu nechyběli. Přese všechno předchozí neporozumění, jsme vyrazili všichni společně jako jeden muž. Možná právě to je to, co se mi na Brňanech, potažmo na Moravanech obecně, líbí. Ta semknutost, jak nějaká příležitost dokáže všechny spojit, i přes nějaké minulé nesrovnalosti. Čímž nechci tvrdit, že jinde v České republice či na světě nemůže tato situace nastat. K tomuto bych však chtěla dodat, že alespoň z mého pozorování vyplývá, že bohužel se tato spojitost a láska vztahuje pouze k místnímu obyvatelstvu.

Musím podotknout, že na Mendlově náměstí, kde se brněnský pivovar nachází, byly opravdu davy. Den otevřených dveří v pivovaru není pouze o pití piva, bylo zde i muzikální vystoupení hudebních skupin české scény. Akci začal křest nových dresů hráčů HC Komety Brno a jejich autogramiáda. Mimo

hudebního programu a již zmíněné autogramiády si mohli návštěvníci prohlédnout výrobní prostory pivovaru.

Já jsem měla s mými respondenty sraz až na „Mendláku“, jelikož bydlím v městské části Nový Lískovec, která se nachází blízko pivovaru.

Respondent C: „*Džusblúz žabo*“

Já: „*Čauec děcka. Kdeste měli zcuka?*“

Respondent A: „*Na role. Ale měli zme si ho dát na Čáře, byl tam hafec lidí. Šaliny byly úplně narvaný.*“

Respondent E: „*Děcka tady je snad víc lidí než dyž je fajr² na Prýglu. A těch faganů.*“

Respondent B: „*Vytaste lupeny nebo balím kramle a razím do Bástru na krýgl.*“

Já: „*Hlavně klid a nohy v teple, dyť je každej rok taklek.*“

Respondent D: „*Ha špizuju ovary, Švéd.*“ Pozn. autorky-Švéd je místní označení pro obyvatele Čech.

Respondent B: „*Z kama ty si?*“

Návštěvník pivovaru, na kterého byl dotaz namířen: „*Dobrý den, nezlobte se, ale přes ten ruch jsem Vás neslyšel.*“

2

pozn. autorky-fajr na Prýglu=ohňostroje Ignis Brunensis, které jsou každoročně v Brně pořádány

Respondent C: *„No z kama.“*

Chtěla jsem se návštěvníka zeptat, protože očividně vůbec nevěděl, na co se ho moji respondenti tázají. Nicméně jejich pohled mi jasně sdělil, že se mne rozhovor netýká.

Společník návštěvníka pivovaru, na kterého byl dotaz namířen: *„Ptá se vodkud sme. Jsme z Plzně.“*

Respondent B: *„Švédi, sem to říkal.“*

Respondent A: *„Nabeton nám závidijó naše bahno.“*

Respondent E: *„Tak fojr pro škopek a přestaňte už cancat. Je tam už hafo brázda. Už mám šlajznu. Dáme si i něco na baštu?“*

Já: *„Jéé já si dám parasa s dvanáctkou. Tady je to teda betálná pártoška. Naposledy sem tu byla před dvěma rukama.“*

Respondent A: *„Tady to mám v merku. Na tuty nélepčí pivec. Já si dám šnicl. Děcka to vegáč tady.“*

Já: *„Akorát víš co Dolfo? Asi tady nice nevykómám. Všeci budó hantýrovat hantecem a česky tady budou mluvit enem Češi.“*

Respondent A: *„Šak si dé chvílu taky voraz.“*

Na této akci jsem nezaznamenala jediný code-switching. Nicméně i přesto jsem se rozhodla tuto ukázkou použít a to z několika důvodů. Prvním byl moment, kdy moji respondenti chtěli vědět, odkud tázaný návštěvník pivovaru pochází. I přestože moji respondenti opravdu chtěli znát odpověď, nepoložili otázku v takovém jazykovém kódu, který by byl společný všem účastníkům rozhovoru. Kdyby nebylo důvtipu společníka tázaného, věřím, že ani tak by

nepoužili obecnou češtinu ke svému dotazu. Otázkou je, proč tomu tak bylo. Jistě může existovat jiná varianta, nicméně já mám za to, že důvod byl ten, že se nacházeli ve svém přirozeném prostředí, a proto neměli chuť přepnout do jiného kódu. Na této situaci se dle mého názoru ukázala moje domněnka, že moji respondenti používají hantec především v pro ně známém prostředí jako přirozený komunikační prostředek. V momentě, kdy by se cítili něčím či někým ohroženi, buď se ještě více zatvrdí a nesnaží se o společnou řeč vůbec nebo se ba naopak stáhnou a použijí společný jazykový kód, jako tomu v případě mojí matky, která mne přivezla na narozeninovou oslavu jednoho z mých respondentů. V této situaci měli absolutně navrch – dotázaní nebyli ve svém známém prostředí, kdežto moji informátoři ano a co víc, nebyli sami. Jelikož na takovéto příležitosti opravdu téměř všichni místní používali společným komunikační kanál a tím byl hantec. V tuto chvíli se místní dialekt stal přirozeným a zcela automatickým prostředkem právě hantec. Nikoho by ani nenapadlo, že by mluvili jinou řečí. Jediní účastníci, kterým se odpouštěla jiná řeč, byli samotní hráči HC Komety Brno.

Poté, co jsem si doma přečetla a utříbila nastřádaná data, která jsem měla v plánu přepsat, jsem zaznamenala, že přece jen jsem jeden code-switching při této události zaznamenala. A to můj vlastní. Nevím, jestli mne tolik pohltila atmosféra v pivovaru či jsem se podvědomě snažila předejít dalším nedorozuměním s mými respondenty. Fakt byl ten, že v momentě dalších konverzací s mými respondenty jsem z mých poznámek identifikovala moje přepnutí na společný jazykový kód.

Dalším momentem, proč jsem se rozhodla, tuto ukázkou zařadit do své diplomové práce bylo, že jsem chtěla ukázat sílu místní akce. V tu chvíli plnila funkci stmelovací. Všichni Brňané se v tuto chvíli považovali za jednoho muže. V tento moment, v rámci této příležitosti se účastníci akce identifikovali s místní identitou. Eriksen se v souvislosti s identitou vyslovuje, že ve chvíli, kdy akceptujeme, že skupinové společenství není dáno přirozeně, nabízí se nám tedy otázka, jak a kdy vznikají určité typy společenstev. Dle něj to zapříčiňuje identita relační a situační. „Identifikace je tedy proměnlivá v závislosti na tom, ke komu ji

vztahujeme“ (Eriksen, 2007: 68). Právě v rámci situační identity může být identifikace s místem. Je možné se s ním identifikovat jako s místem, kde jsme se narodili nebo jako s místem, ve kterém žijeme a považujeme jej za svůj domov. Místo není utvářeno pouze prostorem, ve kterém žijeme, ale tvoří jej i vztahy a lidé, se kterými daný prostor sdílíme. Na jedné straně vytváří městské prostředí diverzitu, na druhé straně je ale i pojítkem. Za předpokladu, že je řeč o lokální identitě, hlavní jádro je náš vztah k žitému místu, ve kterém máme nějaké sociální vztahy s lidmi, se kterými nás pojí společné povědomí. Identifikace k místu je ale determinována vícero faktory. Jedná se o záležitost postoje a zároveň o složitější socio-kulturní vazby a mezilidské vztahy. Společenství lidí, jejich kultura, historie, jazyk, mentalita a odpovídající způsob života jsou společně s podobou krajiny základními předpoklady k vytvoření určitého vztahu (Roubal, 2003). Základem osobní identity je spojení s konkrétním místem nebo prostorem. Součástí toho může být i sounáležitost se skupinou, se kterou dotyčný sdílí daný prostor (Moser, 2005). Například Bitušiková identitu města uchopuje prostřednictvím diverzity. Autorka uvádí faktory, které jsou podle ní klíčové k vytváření kolektivní identity lidí ve městě. „Formování městské identity ovlivňuje mnoho různorodých faktorů materiální a duchovní povahy. Město představuje pestrou mozaiku lidí, kultur, subkultur a diferencovaných modelů života, což determinuje osobitý přístup a vztah každého jednotlivce k jeho městu. Obyvatelé města si budují svoji identitu prostřednictvím různých obrazů a symbolů“ (Bitušikova, 2007: 223).

6. Intelektuálové

Tato skupina informátorů se snaží místní idiolekt institucionalizovat. Snaží se o zachování hantecu. O tom, do jaké míry se tento krok setká s úspěchem, se můžeme pouze dohadovat.

S těmito respondenty jsem se setkávala opravdu na různých místech. Například poprvé jsem takto navštívila Menšíkovu kavárnu. S touto skupinou jsem byla také na představení *My fair lady* ze Zelňáku v Městském divadle v Brně. Setkali jsme se také v pivnici u Padowce, která je nově otevřená či Lokál U Caipla, původně prvorepubliková pivnice. Pár mých informátorů se účastnilo i vědomostního kvízu, na který jsem ale spíše chodila s respondenty další věkové kategorie. Navštívila jsem i autorské čtení, přesněji předčítání Arnošta Goldflama, kdy představil původně hru, kterou přetvořil do knižního podání, *Horror* a další hrůzy. Autorské čtení se konalo 17. 7. ve 20:30 v Divadle Husa na provázku. Divadlo se nachází na nově zrekonstruovaném Zelném trhu. Musím se přiznat, že tato část sběru dat k mé diplomové práci mi značně rozšířila obzory.

Respondent A: *„Čauec děcka, chcu Vám představit Šárku, která bude s našó sajtnó chvílu hantýrovat.“*

Po menším uvedení do této skupiny informátorů a několika otázkám odkud vlastně pocházím a čím se zabývám, se konverzace plynule rozproudila. Dostali jsme se k tématu mé bakalářské práce, kdy jsme začali rozebírat myšlenku objevující se v mé práci. Pan Isčuk se zamýšlí, jestli ve dnešním globalizovaném světě, v místě volného pohybu osob je vůbec možné mluvit o nějaké existenci regionálních praktik. Musím podotknout, že Isčuk se ve svém článku *Moravská identita a její nové dimenze* zabývá moravanstvím. Stejně tak jako moravanství, tak i brňanství má ve dnešní době, kdy Evropská Unie podporuje regionální politiku a taktéž i s tím související tradice šanci na udržení místních tradic, kterých je hantec součástí.

„Morava byla a je považována za periferii právě tím, že zde neexistuje opravdu silné centrum, které by mohlo konkurovat Praze“ (Iščuk, 2004).

Respondent B: *„Já si myslím, že jsou to cancy. Nemyslím si, že by náš Štatl nebelo silné centrum vůči Práglu. Dyť se podívej jak só Brňáci jeden muž. Je to všecko enem v glocně. To je furt co my a co voni, jak dyby to nebelo fuk. Mě třeba vůbec nezajímá, co si tam ňáci cajzli dělajó nebo nedělajó. Chcu, aby moje děcko mělo aspoň nějaké ánunk vo tem, co to je tradica.“*

Respondent A: *„Já s tém taky souhlasím. Dyť je to fuk. Nám de vo to, aby hantec úplně nechcípł. Ale tím, že dám doma děckám befel, tak to není ta správná cesta.“*

Já: *„Já si třeba myslím, že i když vy se třeba snažíte a opravdu Vám de jenom o hantec, tak prostě ta rivalita mezi Prahou a Brnem dycky bude. Brno bylo silný za První republiky, kdy bylo spojnicí s Vídní, ale faktem zůstává, že ted'ka je hlavní Praha.“*

Respondent C: *„Nepotřebuju žádné glét na to, že su Brňák a su na to pyšná. Ale je fakt, že by i ostatní Brňáci mohli trochu helpnót s hantecem. Jinak fakt natáhne brka. A to si myslím byla škoda.“*

Respondent A: *„Dášo, hod' taky něco do placu. Máš dycky plnou hubu pindů a ted' mlčíš.“*

Respondent D: *„Počké, nédřív hodím vočko do jídeláku. Sem dneska hákovala jak divá Bára.“*

Respondent B: *„Děcka a kdo de na Lady do Městkýho?“*

Já: *„Tyjo vy dete na My fait lady ze Zelňáku? To chcu jít taky, to bude betálná přča. Vemu bráchu, ten z teho padne.“*

Vzhledem k tomu, že jsem ten večer zrovna přijela z Prahy, byla jsem unavená,

proto to byl opravdu jen seznamovací večer. Nicméně se mnou šla informátorka Dáša, která byla po pracovním dnu také unavená.

Při našem společném odchodu:

Respondentka D: *„Džusblúz děcka, du si do betle dát šlofika.“*

Já: *„Děcka valím taky. Taky jede do Lískovca, tak du s ňou.“*

Respondentka D: *„To byl den neska, ti řeknu. Sem se celé den nezastavila. Voči sem měla jak baterky, málem sem si do nich musela dát sirky.“*

Já: *„Dášo jak dlouho chodiš s ostatníma na tydle sedánky?“*

Respondentka D: *„Víš, že ani nevím? Něké pátek to bude. A jak tys prosimtě přišla na takový téma? Jak jsem pochopila, tak ty teďka bydlím v Praze a máš aji v plánu tam zvonat. Neješ žádná trubka, tak proč tak nebýt, zkusit se má šecsko.“*

Já: *„Už bakalářku sem psala na podobný téma, akorát že na Moravu, to bylo docela zajímavý a navíc už sem měla nachystaný, že budu psát tohle téma. Jj, v Praze chcu zůstat, už tam mám zázemí. Ale musím se přiznat, že dycky, když dorazím do Brna, je to super pocit, jako být doma.“*

Respondent D: *„Jj, to máš recht, Brno je i pro mě srcovka. Taky sem někó dobu žila jinde, ale tady su šťastná.“*

Já: *„Nejvíc mě dycky dostává, dyž mě děcka v Praze slyšijou, tak pokaždé komentujou můj přízvuk. A teďka jak píšu o hantecu, tak občas použiju něký hantec-slovo, tak to sou úplně paf.“*

Zbytek cesty domů, jsem si v mysli přemítala náš společný rozhovor a uvědomila jsem si, že moje informátorka skoro nepoužívala hantec. Ve chvíli, kdy jsme opustili pivnici, přeprnula na jazykový kód obecné češtiny. Samozřejmě nepočítám přízvuk a

některé koncovky, které máme zcela zakořeněné v každodenní mluvy a které nepoužíváme pouze v absolutním soustředění se na mluvu. Přízvuk neodbouráme s největší pravděpodobností nikdy. Nicméně informátorka, kromě pár slov, hantec opravdu nepoužila. Může to mít za příčinu mnoho faktorů, já jsem toho názoru, že pro ni hantec zkrátka a dobře není přirozeným komunikačním prostředkem. Užila ty slova, která se do běžné mluvy vžila natolik, že když jsem si pročítala slovník hantecu, byla jsem překvapena, kolik z nich je součástí každodenní a běžné mluvy Brňanů a s největší pravděpodobností o tom ani neví. Já o tom třeba například opravdu nevěděla. Ovšem když byla u Padowce, kde byli ostatní příslušníci skupiny, která se snaží o revitalizaci místního nářečí, používala společný jazykový kód. Mimo skupinu ale nikoli.

Další ukázka je pořízena z prostředí divadelních prken. Spolu s mými informátory jsem se byla podívat na hru *My fair Lady* ze Zelňáku. Tato hra má dle mého názoru a dalších ohlasů, velký úspěch. Je velice vtipná, trefná a unikátní právě tím, že Líza mluví řečí, která je vlastní lůze. Toto divadelní zpracování je adaptací ke slavné americké muzikálové hře. Předloha k brněnskému zpracování je napsaná na motivy divadelní hry G. B. Shawa *Pygmalion*. Stejně tak jako v originále Líza mluví anglickým dialektem cockney, tak i v tomto zpracování mluví Líza místním nářečím, hantecem. Režisér Stanislav Moša zasadil děj do brněnského prostředí. Brněnská Líza se přesunula z londýnské tržnice Covent garden na Zelný trh do Brna, proto má hra přívlastek *ze Zelňáku*.

Respondent A: *„Zdar děcka. Su ráda, že sme se tu sešli všici. Bude to betelná čučka! Akorát Dášena tu zas ešče nějni. Ale ona přinde. No nic, nachystéte si lepeně a valíme.“*

Já: *„Dík moc, že ste mě vzali sebó. Byla sem na Maj feir lejdy, když mě bylo takových 12 a byl to supíš supíšovej.“*

Respondent C: *„Já na tym ešče nebyla. Tak su napnutá jak malý gatě.“*

Respondent D: *„Děcka soráč, měla jsem dneska fofry. Už su tu, valíme.“*

O divadelní přestávce:

Já: *„Čtu furt ve slovníku. Rozumím každému desátému slovu, ale je to fakt betálná hantýrka ten hantec, přesně jak říká Líza.“*

Respondent B: *„Ten její přízvuk! Baterky mám našpizovaný.“*

Já: *„Já jim závidím to córání se po městě. Jenže si zase museli všude dávat majzla. Každý má svý.“*

Respondent E: *„Prsímtě, byli rádi, že déchali a měli aspoň něký ance. Před těžkéma járama na córání moc nebyli.“*

Respondent B: *„Před takovéma járama to byly grupy, hodily někde sicnu a bylo to.“*

Já: *„Neblázni, to nebyl středověk. Museli fajčit, aby měli za co žít. A tím, že se córali po městě, tak si ulevovali, tak aji vznikl hantec. Bez teho by nic nebylo.“*

Respondent A: *„Má recht, má ánunk vo těch járech. A nebét toho, hantec by nebyl. Když skončili s hoknó ve fabale, šli do paluše a hantýrovali po našem.“*

Respondent D: *„Libí se mě, jak Líza hlásí hantecem. Todle bych se nikdy nenabiflovala. To by moja glocna nepobrala.“*

Respondent B: *„Já bét Lizou tak bych mu hlavně fókla jak fógel fčil zkraja.“*

Respondent C: *„Dáša a její gebeňa, tam by se jí nevešlo nic. Jiťa by zas fčil zbalila kramle a byla by aus. Baby vy si nedáte pokoj a nedáte. To mě dyby chcel, hned bych ho brala. Aji česky bych se kvůli němu biflovala.“*

Respondent E: *„Baby du se prolufťovat a musím nahodit drát dom, až přindu, to tam bude zasé nabeton mrdník. Ten můj budě házet čučku na ten idiotbox, fagani nebudó*

mět, co do huby celovat.“

Respondent A: *„Maňo ted' hod' kakáč na barák a fagany, věnuj se kultuře.“*

Tímto výrokem moje informátorka nemyslela pouze fakt, že je informátorka E v divadle. Později se k tomu vrátím.

Po skončení divadelního představení, jsme se všichni rozloučili a každý si vybral nejbližší cestu, která jej zavedla k domovu. Já opět jela s informátorkou Dášou a tentokrát se k nám přidala respondentka A. Nějakou dobu mi sice zjištění, že právě tato respondentka je pilířem celé skupiny, trvalo. Tento fakt však nehrál nijak zvlášť významnou roli. Zmiňuji se o tom z toho důvodu, že jsem čekala, kdy respondentka Dáša při naší společné cestě do našich domovů začne opět používat obecnou češtinu jako společný jazykový kód namísto hantecu. Nestalo se tomu tak. Na základě toho jsem tuto skutečnost připisovala faktu přítomnosti respondentky A. Ovšem v pohodlí a klidu, který mi poskytl domov, jsem si prošla zaznamenané rozhovory a dospěla jsem k zcela odlišnému závěru. K závěru, který jsem učinila, se dostanu níže.

Tuto část mého výzkumu musím zhodnotit dosti podobně jako Den otevřených dveří v brněnském pivovaru. Proto jsem došla k názoru, že v Brně, a nejenom tam, existují takové kulturní akce, na kterých se s největší pravděpodobností přímo vyžaduje pomyslný „dress code“ co se týče dodržování jistých pravidel. V tomto případě je naším „dress codem“ konverzování ve stejném jazykovém kódu. Podobné společenské příležitosti mají zřejmě za úkol vzbuzovat ve svých účastnících pocit jakési sounáležitosti a spřízněnosti. Zdá se, že jde o formu pomyslného společenství tak, jak tento koncept rozvíjel Benedict Anderson. Hantec se v těchto chvílích stává v myslích „Štatlařů“ úředním jazykem, i když jen na chvíli a pouze pro danou příležitost. Vzhledem ke skutečnosti, že Anderson chápe národ jako kulturní artefakt, pro jehož studium je klíčové a nezbytné sledovat jeho vznik a proces proměny s ním spojených významů (Anderson, 2008). Je více než jasné, že i podoba hantecu se měnila. Na jednu stranu se proces proměny hantecu odvíjí od jeho funkce jakožto komunikačního nástroje. Na stranu druhou je jeho změna dána také jeho rolí v konstrukci kolektivní identity. Společenství lidí, jejich kultura, historie, jazyk, mentalita a odpovídající způsob

života můžeme v rámci určitého prostoru chápat jako základní předpoklady budování kolektivní identity (Halbwachs 2009, Roubal 2003). Když nyní přemýšlíme nad identitou města, nabízí se otázka, jakým způsobem se lidé s konkrétním městem vlastně identifikují. Jedním z nejdůležitějších identifikačních faktorů je jazyk (Šatava, 2009).

Další ukázka se odehrává na autorském čtení. Tento festival Měsíc autorské čtení se letos koná již po sedmnácté. Koná se v Ostravě, v Košicích, ve Wroclawi, v Brně a ve Lvově. Já osobně jsem festival navštívila podruhé. Festivalu se neúčastní pouze intelektuálové, jelikož na programu jsou autoři všech možných žánrů. Je však pravdou, že přítomni bývají milovníci knih. Spolu s některými svými informátory jsem byla na ukázce knihy Arnošta Goldflama. Důvod výběru právě tohoto spisovatele je více než jasný. Arnošt Goldflam je brněnský patriot.

Respondent B: *„Děcka su zvědavá, jaký to bude. Dáte si někdo víno?“*

Už v tuto chvíli jsem si všimla prvního rozdílu oproti ostatním příležitostem, kde jsem své informátory pozorovala. Nikdo si nedal pivo, a kdo si nedal víno, dal si nealkoholický nápoj. Je možné, že tato skutečnost byla způsobena něčím zcela jiným. Domnívám se, že to důvodem byla konkrétní sociokulturní situace. Stejně jako tomu bylo zde v Divadle Husa na provázku, tomu bylo i na divadelním představení v Městském divadle. Z toho důvodu se domnívám, že moji informátoři, přizpůsobují svoje jednání konkrétním situacím, kterých jsou součástí. Každé sociokulturní události náleží jisté jednání aktérů, kteří se jí účastní a jsou jí součástí.

Respondent D: *„Pardón, jdu zas pozdě. Šalina mi frklna přímo před čumákem. Deme neska na Arnošta? Byla jsem na něm minule a bylo to super. Je s ním prča.“*

Respondent C: *„Dášo to je v pohodě, však my počkáme, nikam se nespěchá, žádněj kvalt.“*

Já: *„Už se na to taky těším, byla jsem na čtení před dvouma járama a bylo to super.“*

Respondentka C mi skočila do řeči: „*Myslíš před dvouma rukama, žes tu byla?*“

Já: „*Jj, před dvouma rukama. Poslechla jsem si ukázkou knížky, kterou bych normálně ani neměla v ruce. Byla jsem na tom Alfredovi Nobelovi, byl pak o tem natočenaj aji film. Ale musím říct, že mě bavil ten autor, dělal hroznou srandu. Su zvědavá na pana Goldflama, nikdy jsem ho neslyšela ani mluvil v nějaké tolk šou.*“

Tady pozoruji další změnu na rozdíl od předešlých setkáním. Moje informátorka mne opravila, když jsem použila slovo z brněnského nářečí. Což mne dost překvapilo. Ptala jsem se na to respondentky Dáši, která se stala takovou mou vykladačkou pro mne těžko pochopitelných situací. Řekla jsem jí, že se divím, že mne někdo opravil. A že ten někdo je za prvé z Brna a za druhé se dle vlastních slov snaží o zachování a institucionalizaci hantecu. „*Holka jsou místa, kde se hantýruje a místa, kde prostě ne.*“ Tato odpověď mi samozřejmě nestačila, proto jsem se snažila vyzvídat, co nejvíce, abych dostala uspokojivou odpověď. „*Semka se chodí za knížkami, za čtením, za autorama, kery jindy neuvidíš, můžeš si je tady poslechnót jak čtou. Semka nechodíme, abychom něco dokazovali světu. Tady by to s hantecem byl festival ztacenýho času a ne fetsival autorskýho čtení. Bereme to tak, že je to u nás, třeba v Praze to nemajó. Je to něco, co nám ted'ka dělá prvníma.*“ S touto odpovědí jsem se nakonec musela spokojit. Přivedla mne však k myšlence, jak to tedy vlastně je s tou „pravou láskou k hantecu?“ Je to opravdu snaha o zachování hantecu nebo tato aktivita slouží k jakémusi mocenskému boji Praha x Brno? „*Tak jako taky to tak trochu bude. Ale hantec je pro nás něco, co máme jen my. Je pro nás jedinečné a dělá nás to jedinečnýmá. Sme na něho pyšný tak jako tak. Máme něco, so nám všeci závidijó, co nás dělá tím, kým sme. Proto se snažíme, aby hantec neumřel úplně. Byla by to fakt škoda. Šárko, a ber to tak, že pro mnohý je to únik z reality každýho dne. A to že tady na nákyčm čtení nehantýrujeme, nic nemění na tom, že hantecem žijeme.*“ Z čehož mi vyplynulo, že i přestože je hantec prvkem know-how a unikátnosti Brňanů a možná je prostředkem pro tradiční boj mezi Prahou a Brnem, ale i tak je pro určitou skupinu komunikačním prostředkem. Hantec je chápán jako něco, co je pevně spjato s brněnskou identitou. Z mého pohledu by se měly snahy o jeho revitalizaci, podporovat. Tato skupina se snaží hantec dostat do povědomí veřejnosti města.

Jak jsem již nastínila, na festivalu moji informátoři hantec nepoužívali. Jako společný jazykový kód si vybrali obecnou češtinu. Pravdou nicméně zůstává, že moji informátoři používali některá slovíčka z místního dialektu. Souvislost ale hledejme spíše u toho, že některá slova se vžila do jazyka obecné češtiny. Nesouvisí tak s code-switchingem jako takovým. Toto může být do určité míry překvapivé, protože jsem domnívala, že tato sociokulturní situace bude přímo baštou dialektu, jako tomu bylo u divadelního představení.

Další ukázka pochází z pivnice Lokál U Caipla. Tato dříve prvorepubliková hospůdka se dočkala znovuotevření začátkem minulého roku. Na toto setkání jsem byla celkem zvědavá, jelikož vím, že dříve docházelo k setkáním v jiné brněnské pivnici a to ve Stopkově, která patřila k pilířům českého společenského a kulturního života v Brně. Byla založena již v 19. století.

Respondent A: *„Tak jaký to bylo na čtení? Byli tam samý gómáci?“*

Já: *„Bylo to úplně super. Pan Goldflam je docela šoumen. Pročs nešla?“*

Respondent A: *„To se mě ekluje. Tydle akce já nemusím. V tomhle su sólovka.“*

Respondent D: *„Sem vo tom hantýrovala faganům a dostali befel, že další jár musió smykovat taky.“*

Respondent B: *„Musím říct, že víno tam měli teda betálný. Dlóho sem takový nepila. Ani sem se neoptala od keho to bylo.“*

Já: *„Já sem se ptala. Měli to od Volařika. Ten má dobrý víno, poměr cena/kvalita.“*

Respondent F: *„Šak ono nic horšího není než ty patoky, co lejó v Čejkovicách. Přitem takové dobré kraj. Ty vinohrady, jedna báseň.“*

Já: *„Jj, Templářský sklepy, to se nedá vypít. Já mám docela ráda Valihrachaz*

Krumvířa. Ten snad loni vyhrál nějakou cenu za Rulandu šedou kdesi ve Francii. Když sem psala bakalářku, tak jsem v rámci výzkumu byla u něho ve vinařství.“

Respondent F: *„No Valihrach to je taky kapitola, ten má kačáky si začalovat účast na takové výstavě. Třeba takové Janošek z Mótanic má taky betální vína a nikde není. Nemá na to kačky.“*

Já: *„No ale to máš tak ze všim. Kdo má, ten jede. Ale tak či tak, Krumvířáci mají betální vína. Se musí nechat.“*

Respondent A: *„Jóóóó pozoris, velcí vinaři k nám naklapali. Sem neměla ánunk o tem, že temu tak gháte.“*

Já: *„Tak já su z vinařskýho kraja, tak sem na víně vyrostla.“*

Respondent F: *„Vemu do klepet lampu červa a hnedka je mi líp. Víno s tem se mi dýchá fčil líp.“*

Respondent G: *„Děcka hod'te čučku na tu babu? Ta má haksny jak retychové pavók. Sem eště neviděl. A jak je voháknutá, jak dyby klapala do kostela.“*

Já: *„Co to je retych? Sem nikdy neslyšela.“*

Respondent A: *„Záchod žabo.“*

V této chvíli mluvili moji informátoři výhradně hantecem. Toto byla s největší pravděpodobností podle nich situace, která uznala právě tento jazykový kód jako společný a jediný vhodný. Na mých informátorech bylo vidět, že jsou ve svém živlu a cítí se pohodlně. Napadá mne, zda to nesouvisí s tím, že se předešlé setkání konalo bez přítomnosti hantecu, který pro ně sice možná není takovým přirozeným komunikačním prostředkem jako je tomu u mojí předchozí zkoumané skupiny. Ale je to pro ně něco, co jim pomáhá od každodenní rutiny přítomné ve většině všedních dnů.

S mými informátory jsem se účastnila i vědomostního kvízu, který se konal každý týden v baru The Immigrant Pub v Brně. Ukázku z této části výzkumu použiji až v poslední praktické části méj diplomové práce. Kvízu jsem se totiž účastnila s respondenty ze skupiny *Mladá generace*.

Pro některé mé respondenty z této skupiny je hantec, podobně jako pro předchozí výzkumný vzorek, něco zcela spontánního. Ani si kolikrát vůbec neuvědomují, že mluví hantecem, protože je to pro ně zcela přirozený prostředek ke komunikaci. Jsou to však respondenti, kteří se věkově blíží příslušníkům první výzkumné skupině. Ptala jsem se, čím to, že je pro ně hantec tak přirozený, víc než například pro ostatní.

„Lítali jsme s děčkama po baráku, všichni hókali hantecem, tak to pro nás bylo naprosto normální. Aji když sme byli v bódě, tak sme hantýrovali.“ Moje přirozená zvědavost mi velela se otázat, jestli mluvili hantecem i ve vyučování. *„„Jasný, že neééé, pan učitel byl svatý, tomu se neodmlóvalo. Prostě jak začal mluvit česky, tak sme tak mluvili taky. Ale dyž jsme měli přestávku, hned sme zase začali s tó svó. To je jasný, že sme panu učiteli neřekli „Zdar, jak sviňa.“ Prostě pro nás bylo normoš hóknót „Valíme na ced’ák.“ než „Dem na kopák nebo kópaliště.““*

Můžeme zaznamenat code-switching ve chvíli, kdy respondent mluví v jeden moment o vyučujícím, v této části mluvy používá obecnou češtinu jako jazykový kód a když autorita, vyžadující konverzačního prvku většinového jazyka, v podobě vyučujícího zmizí z dohledu či doslechu, nastane spontánně code-switching zpět do hantecu. Jsem toho názoru, že code-switching nastává spontánně. Mluví si sám pro sebe vyhodnotí, kdy používat jaký prostředek pro konverzaci. Hantec není pouze slang moravské metropole, je to životní postoj určité skupiny lidí. A především pro ně znamená symbol města a součástí toho, co lze nazývat městskou identitou. Jeho zánik by znamenal, mimo ztrátu na poli jazykovém, narušení dosavadních společenských hodnot a struktur.

Po naší návštěvě autorského čtení, se na dalším setkání pár mých informátorů rozhodlo pro čtení povídky Franty Kocourka, *Jak zkalil Žanek Husa v Pakostnici čtrnáct kilo patnáct* neboli *Jak umřel Jan Hus v Kostnici 1415*. Tuto historickou zkušenost

napsal Kocourek v hantecu. Musím říci, že jsem nerozuměla skoro ani slovo. Normální smrtelní, který není odkojený hantecem, nemůže zaznamenat ani jedno známé slovíčko, které by se mu stalo berličkou pro minimálně rámcové pochopení, co chtěl autor textem říci.

Dostávám se k dotazníkům, které jsem si od svých informátorů vybrala. Rozdala jsem jich celkem 10. Všechny 10 se ke mně dostalo zpět. V rámci komplexnosti výzkumu týkajícího se code-switchingu hantecu do obecné češtiny a obráceně byly dotazovaných pokládány otázky, zda používají spíše hantec nebo obecnou češtinu nebo jestli mají pocit, že kolem sebe slyší více češtiny nebo naopak hantec.

Šest informátorů mi odpovědělo, že používají spíše obecnou češtinu. Většinou se odvolávali na to, že většinu svého času tráví v pracovním procesu, proto je obecná čeština jazykem, který užívají častěji. „*Dyž su celej den v hokně, tak musim mluvit tak, aby mi ostatní rozuměli, co po nich chcu.*“ Na to jsem odpověděla, že přece pracuje v Brně, kde by mu snad mohli ostatní spolupracovníci rozumět a nemuselo by tak docházet k nepochopení. „*Žabo prostě v práci se nehodí mluvit hantecem. Si to představ, přinde šéf a ty na něho spustíš tó našó betálnó hantýrkou. To prostě nende.*“ Z této výpovědi usuzuji, že i přesto že se snaží hantec jakýmsi způsobem institucionalizovat a revitalizovat, tak jej i tak považují za něco stigmatizujícího. I v mluvě však dochází ke code-switchingu, protože ve chvíli, kdy respondent začal mluvit o hantecu, použil i slovíčka pro něj vhodná a typická. Čtyři informátoři uvedli, že používají spíše hantec. Doplnili, že je to spíše půl na půl. „*Mě je fuk, co si o mě, kdo myslí, hantýruju, jak mi zobák narost. Jakýpak copak.*“

Tyto údaje se zcela lišily od výpovědí respondentů z minulé kapitoly. Informátoři z části o nositelích tradice, mi všech sedm odpovědělo, že „*dycky hókajó hantecem, dyť jak jinak by měli*“.

Na druhou otázku z dotazníku mi svorně všech 10 respondentů napsalo, že kolem sebe zcela určitě slyší více obecnou češtinu než hantec. Tady si však nejsem jistá, jestli odpověď nepramení z pocitu skomírajícího hantecu. Já sama však nejsem přesvědčena, že tomu tak je. Myslím si, že na brněnských ulicích je možné slyšet hantec

z úst Brňanů. Je to však můj pocit a ne názor dotázaných respondentů.

Informátoři z předešlé kapitoly už tak jednotní nebyli. Čtyři uvedli, že hantec slyší méně než obecnou češtinu. „*To viš žabo, za chvílec tady nebude nikdo gómat hantec. Dyt' než vůbec dondu za našema na scuka, tak hantec vůbec neslyším.*“ Tři respondenti uvedli, že se více setkávají s hantecem.

Nyní jsme se sešli ve vinotéce Kamenný džbán. Po výběru dotazníků jsem měla v plánu odejít, abych mohla zpracovat výsledky z dotazníků. „*Žabo kam tak spěcháš? Neříké, že už balíš kramle? Zvostaň tady s nama na chvílu. Dé si s nama lampu červa. Sme slyšeli, že moc nést na bahno, ale na vínečko.*“

Respondent F: „*Ber to jako befel.*“

Respondent D: „*My sme ti dali rozhovory, abys mohla sesmolit tu tvó prácudo bódy, tak ty tady s nama fčil posed'.*“

Já: „*Jak se řekne sedmička bílýho? Když už tumám s vama zůstat, tak si dám bílý, ne žádnýho červa.*“

Respondent B: „*Normoš bílý. V tom nesmíš hledat taková vědu. Moc gómáš a hókáš cancy.*“

Respondent A: „*Musím ti říct, že to s tebou byla docela přča. Nélíp se mě líbilo, to tvý vyprávění o vinařách z bakalářky. To sme se tady mysim pobavili všici.*“

Respondent C: „*Jo taky si to mysim. Někerý práce, co sem četla, byly balady vo hovně, ale ta tvoje, jó to bylo jiná písnička.*“

Respondent D: „*Jak neměly ten benál na horách. Tak to byla sila. Hele babo, dófám, že eště někdy přindeš za nama.*“

Tato ukázka pochází z vinotéky nacházející se přímo na ulici Česká, takže „*scuka sem s informátorama měla na Čáře pod hodinama*“. Například respondentka A celý můj výzkum používala hantec, ani když jsem se s ní potkala mimo kroužek, nepřepnula na obecnou češtinu. Teď však používala češtinu jako hlavní komunikační prostředek. Respondentka Dáša, která občas na našich setkáních rebelovala a nepoužívala výhradně hantec, tady zase naopak brněnský dialekt používala. Pro mne je to zajímavý úkaz, vypadá to, že ve chvíli, kdy už nebyla předmětem zkoumání, přestala se soustředit na to, který jazykový kód v jaké chvíli používá. Ovšem od ostatních respondentů jsem se dozvěděla, že mezi respondentkou A a D probíhá jakýsi mocenský boj o vedení celého kroužku. Proto jsem tomuto přepínání mezi jednotlivými jazykovými kódy nepřikládala zvláštní pozornost a důležitost. Stejně jako respondentka D, tak i informátorka A v tuto chvíli nepoužívala hantec v takové míře jako obvykle. I když věřím, že by byla schopná „*tak hóhat hantecem*“, že bychom jí nikdo nerozuměli ani slovo. I její code-switching jsem proto považovala spíše za snahu související s pozicí ve skupině.

7. Mladá generace

Poslední zkoumanou skupinou je mladá generace, která mi byla emočně nejbliže. Je to také okruh lidí, kteří jsou nejméně zasaženi hantecem v jeho přirozené podstatě. Samozřejmě je pravdou, že ne o všech příslušnících mladého obyvatelstva brněnské metropole, nelze říci, že by se s místním dialektem nikdy nesetkalo. Například když jsem přišla na gymnázium, některým spolužákům jsem rozuměla doslova pár slov. Začalo mne tak zajímat, jak je vlastně možné, že si v rámci jednoho města lidé nerozumí.

V souvislosti s tím bych však chtěla uvést na pravou míru. Termín nerozumí, jsem použila v nadneseném slova smyslu, protože jazyk ve své podstatě nikdy není zcela nesrozumitelný pro ty mluvčí, kteří se s ním ať už ve větší nebo v menší míře setkávají. Komunikační kód tedy pro ně není nesrozumitelný jako mluvčím angličtiny a například francouzštiny.

Moje první ukázka je z vědomostního kvízu, který se koná každý týden v The Immigrant Pub. Kvízu jsem se účastnila ještě před jakoukoli myšlenkou, že bych tuto příležitost mohla využít v rámci výzkumu k méj diplomové práci. V The Immigrant se konají každé pondělí a čtvrtek vědomostní kvízy a to buď v angličtině, nebo v češtině. Účastníci kvízu se rozdělí do skupinek, ty jsou většinou již předem dané. Bývá dost časté, že mezi sebou o vítězství soupeří dvě skupiny, které jsou od samého začátku favorizované. Nedá se však říci, že by ostatní skupiny házeli flintu do žita, i proto jsou kvízy tak zajímavé. Myslela jsem si, že bych se mohla každého kvízu účastnit s jinou skupinou, nicméně tento můj návrh byl mou skupinou zamítnut. Každý člen týmu má svou úlohu, ovládá nějaký okruh otázek, což jej činí v jistém smyslu pro svůj tým nepostradatelným. Proto jsem své hlavní pozorování toho dne prováděla na mém týmu plus jsem do něj zahrnula „pokvízové posezení“. Při vymýšlení koncepce výzkumu jsem přemýšlela, jestli mi tento model něco přinese. Abych se přiznala, moc jsem tomu nedávala, ale říkala jsem si, že při nejhorším bych výzkum z kvízů vyškrtla. Nakonec se ukázalo, že koncepce úplně k zahození nebyla. Jak během kvízu, tak po něm jsem nasbírala z mého hlediska hodnotná data.

Respondent A: *„Děcka já su naprnuté jak malý gatě, na co se dneska budó voptávat.“*

Respondent B: *„Bude to betálný jak sviňa. Navíc máme dneska posilu.“*

Já: *„Hoši hlavně moc nesázáte, budu dutá jak bambus a budete to mět. A Jenda bude samó hrůzó balit kramle, srababa.“*

Respondent A: *„Kemu hókáš srababa ty babo?“*

Respondent C: *„Ty dva nám nic nevyhrajó, dyž se budou furt kočkovat. Jim budem muset dát befel, jinak to nende.“*

Respondent A: *„Všechno dobrý. Děcka ta sesla je teda bazmek, jak se pode mnó kéve.“*

Respondent B: *„Tady só všecky židle takový, ty seslo.“*

Respondent C: *„Akorát pindáte a nesóstrědíte se na hru.“*

Já: *„Davide, ještě se ani nezačalo hrát, tak nedělej vítr. Abys nebyl brzda ty.“*

Respondent B: *„Četli ste dneska někdo náký cajtunky? Abychom měli aspoň ámunk. Minule tam bylo docela dost otázek z novin.“*

Respondent C: *„Já sem je měl v klepetách, budó čubrnět Voxáci.“* Pozn. autorky-Vox Populi je tým, který často vítězí.

Já: *„Já bych se moc necamrala. Budó zas samý věci z mediny a budeme nahrání.“*

Respondent A: *„Už by mohli něco hodit do placu. Počké, Luke dneska bude zas*

křivé jak klika od polepšovny.“

V rámci samotné hry jsem zaznamenala, že například respondent B ve vypjatých chvílích slova z hantecu a ve chvílích, kdy se soustředil na nějakou otázku, používal jako jazykový kód obecnou češtinu. Zato respondent A nepřestal používat hantec ani ve chvílích, kdy jedna soutěžící skupina překřikovala druhou. Usoudila jsem, že tomuto informátorovi se hantec doslova a do písmene vryl pod kůži. Soudím tak na základě skutečnosti, že tento respondent provázel mou diplomovou práci od začátku až do samého konce. Položila jsem mému informátorovi několik otázek, s tím, že mne zajímalo, do jaké míry užívá hantec jako jazykový kód v běžné mluvě. Po nějaké době vyptávání mne napadlo se zeptat, jestli hantec používají jeho rodiče a mluví tak i doma. *„No máš recht, všici u nás v baráku mluvíjó jak já. Jediné, kdo v baráku moc nehóká je švica, pré se jí v bódě lochajó, že mluví jak Tatar.“* Zdá se tedy, že pro tohoto respondenta je hantec přirozený prostředek ke komunikaci, jelikož i doma jej používá jeho rodina. Jak je vidět, hantec je pořád v očích některých Brňanů a možná nejenom jich, vnímán jako jakési stigma. O čemž jsem se nejednou přesvědčila především u informátorů této věkové kategorie. Podobnost můžeme shledat např. u příslušníků etnické menšiny Lužických Srbů, kteří mají dnes dvojí identitu. I přesto je však němčina tím jazykem, který je používám na veřejnosti. Oproti tomu v neformálních situacích mluví používají jako hlavní komunikační prostředek lužickou srbštinu.

Nyní však zpět k soutěži, kterou vyhráli, tak jako v předešlých obdobích, Vox populi. Někteří členové týmu s výsledkem hry vyloženě nesouhlasili. Bohužel však počet bodů je jasný a neměnný. Prohráli jsme však o pouhý bod. Pro účely mého výzkumu jsem se domnívala, že bude zajímavé pozorování mých respondentů v pro ně vypjaté situaci, kdy se nebudou tolik kontrolovat. Teď mluví sama za sebe a ze svého pohledu, ale z pozorování mne samotné musím říci, že jsou určité situace, kdy kontroluju, jaký jazykový kód momentálně používám. Většinou se snažím mluvit obecnou češtinou, abych jaksi zapadla do složení společnosti, ve které momentálně žiji. Ovšem ve chvíli, kdy se ocitnu v situaci, která je pro mne jistým způsobem vypjatá či stresová, zapomenu se a používá jazykový kód, který je pro mne daleko přirozenější. Situace ale nemusí být pouze negativního rázu, platí to i pro situace nadmíru pozitivní. Vysledovala jsem, že někteří moji respondenti jsou na tom stejně jako já. Ať už je pro ně

přirozeným jazykovým kódem kterýkoliv z jazyků. To je důvod, proč jsem si ve skrytu duše přála výsledek, který by umožnil mým respondentům, aby se „zapomněli“ a mluvili zcela přirozeně a bez jakýchkoliv skrupulí.

Respondent C: *„Bylo to natěsnačku dneska děcka. Du splášit něco na glgačku.“*

Respondent A: *„Byla to betelná hra, lochec jak sviňa dyž negómali, kdy byla bitva U Kurska. To gómá každé.“*

Respondent B: *„Mám z toho totál zkažené večer. Není mě jasný, jak možó všecko vědět, není snad věc, o keré nemajó ánunk. Aji tu bitvu věděli, jenže Luke byl zas chytré jak rádio. Musím říct, že su dneska tak rozhozené, že snad puđu dom.“*

Respondent A: *„Ty seš kořen kemo, žádná mávačka, dáme si chálku s kriglem. Přece nebudeš trhat sajtnu. Kam se zas ten David vypařil!“*

Respondent C: *„Už du, Jendo. Ty seš máňa, Miro. Chceš balit kramle jen kvůli Lukemu? Ty z něho za chvílu budeš normál v šaškecu.“*

Respondent B: *„Jak říká Jenda-házím mávačku a valim dom. Děcka měte se a čau, loučím se s vama. Už házím čučku, že sem zase leze. Dneska na něho fakt nemám náladu. A jesi se domáknu, že ste se tady s něm bratříčkovali všeci do holpecu!“*

Po odchodu respondenta B:

Já: *„Tak nakonec nešel Jenda, ale Mira. Jakej ten má z toho Lukeho vítr mi jasný teda není.“*

Respondent D: *„Zdarec děcka.“*

Já: *„Čau Luke, gratulace k těsné výhře.“*

Respondent D: *„Zdarte. Tak sme vám to dneska zase nandali. Hodil sem čučku a*

Mira luxusně balil kramle. Ale dneska vám to celkem šlo lidičky, děte si s nama jednoho do jedné nohy a všechno dobrý? “

Já: „Bylo to o chlup, tak se necamré, příští týden vám to nandáme.“

Respondent A: „Musím hókat, že ten Luke je fakt bedna. Má to všechno nabiflovaný. A bódét' né, jeho mutra je učitelka dějáku. Ještěže šel Mira dom, eště by si dali na budku. Jak posledně, že Davide? “

Respondent C: „Že váhám kemo, tos měla vidět. Mira měl pak baterku pod auglem. Casnovali sebó. Byl to lohec jak sviňa.“

Respondent D: „A to sem si v baráku zapomněla čočmeny, tak jsem prdlajs viděl. Deme doholpecu na bar na desatero.“

Respondent C: „Ta druhá otázka, to byla slušná fligna, co? “

Respondent D: „Ani mi nehóké, sme to měli špatně. Byl to navíc fofr jak sviňa. Až na fuseklách sem byl z teho durch.“

Respondent A: „Nepindéte a pite.“

Já: „Za prvé se musím podívat kolik má ve šrajtofli lováčů a za další budu brzo potřebovat do očí sirky.“

Respondent D: „To v tom Práglu vůbec nepaříte? Z hokny dom? Tak to je trága s vama. Babo, ale tady seš ve Štatlu.“

Respondent A: „Kemo šak vona si vzpomene na pořádné lohec. Fčil tady smolí jakési cant, tak tady bude pečená vařená.“

Respondent C: „Hod' na to dneska bobek Šárko. Dé si chvílec voraz. Ááááá špizuju ovary a vypadá to, že budu hókat pecky.“

Respondent A: „*Luke, hodíme čvaňháka spolem?*“

Respondent D: „*Že váháš. Hodíme aus hantecu trochec.*“

Respondent A: „*Děcka dem si ven zahulit špinku.*“

Až na respondenta B, který používá jak hantec, tak obecnou češtinu, moji další respondenti používali hantec více než obecnou češtinu. V tu chvíli to byl pro všechny společný jazykový kód. Nicméně v našem týmu tomu tak bylo od chvíle, kdy respondent B odešel. Zjistila jsem, ať už od ostatních členů týmu nebo od účastníků kvízu, že Mira a Lukáš vnáší do soutěže osobní antipatie, které ovlivňují i zbylé přítomné.

Můj postřeh z této části výzkumu byl takový, že ve chvíli, kdy měli respondenti pocit, že se ocitli v situaci, která dovoluje používání jazykového kódu, který je jim bližší, přepnuli jazykový kód. Členové mého týmu přepnuli do hantecu spolu s respondentem D. Ovšem někteří, u kterých jsem do této doby považovala hantec jako přirozený komunikační prostředek, naopak začali používat právě obecnou češtinu. Po rozhovoru s některými jsem se dozvěděla, že účast na tomto kvízu v tichosti vyžaduje používání hantecu. Důvod je z jejich hlediska jasný – na tuto soutěž patří Brňané, kteří jimi jsou každým coulem. A oni chtějí být TI PRAVÍ Brňané a i se tak cítí být. Nicméně hantec pro ně není takovou samozřejmostí jako pro jiné. Jistě to souvisí s identitou. Hantec je součástí identity, která je Brňanům vlastní.

Dialekt však podléhá i určitým sociokulturním podmínkám. Své pozorování jsem prováděla i mezi respondenty, kteří jsou zároveň studenty Masarykovy univerzity. Již jsem zmiňovala, že mnoho mých informátorů sice nepoužívá hantec v jeho plném znění, užívají ale slova, která z něj pochází. Faktem zůstává, že na poli univerzity jsem je zaslechla opravdu minimálně. A když už jsem zaznamenala konverzaci, jejímž jazykovým kódem byl místní dialekt, čím více se mluvčí nořil do akademického pole, tím méně byl slyšet. „*Na Masárně a hantec? Kde to žiješ? Navíc, na Brňáka tady pomale nenaraziš, jak je rok dlóhé. Samí Slováci, dělajó tady akorát bugr. Ale brněnské hantýrku, tu tadyk neuslyšíš.*“ Jiný dotázaný mi zase vypověděl, že se brněnská mluva

samozřejmě používá, ale na školní půdě nepatří. „*Představ si, že by nějaký žák spustil po našem. By učitel padl na znak.*“ Sama jsem si toho všimla, ve chvíli když vkročí do školy, jako když utne a většina přepne na společný jazykový kód, kterým se pro tuto chvíli stane obecná čeština. Nemyslím si však, že by hantec díky tomu nějakým způsobem upadal a byl upozaděn. Neděje se tak pouze v tomto případě. Dle mého názoru je v takové situaci většina existujících dialektů. Dokud se z dialektu nestane úřední jazyk.

Další ukázka bude z prostředí sportu, přesněji z hokeje. Se svými informátory, kteří se pro tentokrát proměnili za skalní fanoušky brněnského hokejového klubu HC Kometa Brno. Místní klub hrál s klubem z hlavního města České republiky, s HC Spartou Praha. Tento zápas se odehrával v Praze. Celkem jsem na toto utkání byla zvědavá. Nejsm žádný velký znalec ani sportovní fanoušek, ale nějaké povědomí mám. Domácí HC Sparta, porazila hosty, tedy HC Komety Brno. Samozřejmě měla tato skutečnost nemalý vliv na celý zápas. Ještě před začátkem jsem přemýšlela o tom, jak bych si představovala o tom, jak bude tento výsek výzkumu probíhat. Rozhodla jsem se, že konkrétně této části nechám zcela volný průběh. Nebudu se na nic vyptávat, pouze budu pozorovat vývoj situace.

Já: „*Zdar děcka, su ráda, že ste tady. Jaká byla cesta? Valím voči, že ste to zvládli.*“

Respondent A: „*Zdar, že váháš! Tak befel byl jasné, hrabat se krtkem B, přímo na Českomoravsko.*“

Respondent B: „*Dem pro bahno a na tribuny.*“

O chvíli později:

Respondent B: „*Dám si jedno Brno.*“

Slečna prodavačka vůbec nevěděla, co zákazník chce. Čemuž se ani nedalo divit. Moji informátoři však byli jiného názoru. Když jsme se se slečnou dobrali, co vlastně

chtějí, byli překvapení, že se v O2 aréně netočí Starobrno, myšleno značka piva. Já jako absolutní pivní neznalec, slečna na tom nebyla zřejmě o nic lépe, jsem tomu ale nerozuměla.

Respondent B: „*Děcka to jako negómáte, tadyk nemajó Brno! Cajzli jedni.*“

Respondent C: „*Kemo co bys chcel? Bud' rád, že tu majó vuřta.*“

Já: „*Pod'te si rači sednót, začátky bývajú nejlepčí. Ten Sparťan je betálný.*“

Respondent D: „*Mi ešte chvílu hóké, že sem smykuješ a hulákáš za Spartu a normálně na tuty zkalím.*“

Respondent E: „*Dófám, že se Sparťani trefijó aspoň hoksnó. Kometa jim dá na kad'ák jak nic, budó cajzli čučet jak puk v trávě.*“

Respondent A: „*Nepindéte a pod'te, hnedka ze startu přindeme pozdě, dyž to tady durch prožgryndáte.*“

Respondent E: „*Děcka bakeliťák, to čučím.*“

Já: „*Děcka vy ste jak máklí po kebuli. Děláte jak dyby ste slezli ze stroma. Pak se nedivte, že si o nás Pražáci myslijó, že sme křováci. Se tady divíte jak z jara.*“

Respondent C: „*Tak valíme každé na svůj plac. Abychom tady paničce nedělali vostudu. Chováme se jak baldové z lontu.*“

Respondent E: „*Nabeton je dneska přehrajeme.*“

Díky znalosti jak terénu, tak mých informátorů, jsem před plánovaným začátkem zápasu a vlastně i samotným příjezdem fanoušků, přepokládala dvě situace. Bud' se budou snažit odlišit, nebo naopak splynout s davem. Jelikož se tato situace velice podobala té z pivovaru, předpokládala jsem spíše možnost první. Za určitých sociokulturních interakcí pro mé respondenty zřejmě vyplyne nutnost užití konkrétního,

v mém případě, jazykového kódu, který je pro ně v dané situaci přirozený a automaticky přepnou právě do hantecu.

Právě tato událost byla pro mé informátory takovou sociokulturní situací vyžadující přepnutí z obecné češtiny do hantecu. Zaznamenala jsem však něco, co mne v danou chvíli překvapilo. Informátoři, kteří se v tuto chvíli proměnili na fanoušky hokeje, se až přespříliš snažili, aby ukázali svou jinakost. Tyto respondenty jsem znala a dělala s nimi výzkum den před zápasem, proto jsem věděla, že se snaží, aby vynikla jejich odlišnost. Jejich příslušnost k Brnu byla nepřehlédnutelná a také nepopíratelná. Samozřejmě tato skutečnost může mít důvodů vícero. Z narážek typu: „*Cajzlovské klub, začí balijó kramle, ani hoksnu neudrží v haluzách.*“ nebo „*Ani pořádný bahno si tadyk nemožeš zacálovat. Samý patoky tadyk majó.*“, jsem usoudila, že se moji respondenti zcela oddali vykonstruovanému dlouhodobému mocenskému souboji Praha x Brno. V této chvíli se code-switching stal nástrojem právě tohoto boje. Nicméně je možné, že na tuto skutečnost měl vliv, jak výsledek hry, tak i fakt, že se utkání konalo na půdě soupeře. Což ale momentálně nemohu rozebrat více, protože jsem nebyla přítomna zápasů, kdy byl výsledek opačný. I přesto všechno jsem se tuto ukázkou a situací rozhodla použít, protože se to tak jako tak týká code-switchingu. Již dříve jsem předesílala, že jazykový kód v podobě hantecu velmi úzce souvisí s identitou Brňanů. Právě toto dle mého názoru slouží jako názorný příklad mé domněnky. Prostřednictvím hantecu se místní obyvatelé snaží v jistém smyslu vymezit vůči většině a udržet si svou jedinečnost.

Byla jsem přítomna i na jiném sportovním klání dvou rivalských měst České republiky. A to na zápase AC Sparta Praha versus Zbrojovka Brno, který se konal dne 2. 10. 2016 v Brně. Utkání skončilo remízou. Zápasu jsem se účastnila s většinou respondentů, se kterými jsem byla na hokeji. Proto mohu tyto dvě situace posoudit. V tuto chvíli mohu tedy do jisté míry porovnat mluvu respondentů tady s tím, co se událo na minulém zápase. Lišila se tím, že působila daleko přirozeněji a ne tak afektovaně.

Respondent A: „*Na to se snad ani nemusíš ptát, né? To je jasný jak facka, su doma, majó tady betelný bahno, takže si můžu v klidu dát jedno.*“

Respondent C: *„Soráč, ale má recht, nabeton je to vo tom. Hodím na to voko a je to betelný.“*

Já: *„Děcka mě neříkete, že je to všechno jenom vo pivu. Zážitek je přece ve všem. Majó lepší halu, je větší, perfektně vodevšad' vidíš. To u nás v Rondu je klenba jak sviňa, zadek tě bolí okamžitě, pokud možno ihned, jak tam só tvrdý sesle.“*

Respondent B: *„Rondo je Rondo babo. Nevodpářeš mu atmošku. A nende enem vo krygl, de vo všechno. A když to chceš gómnót, tak jo, bez jednoho Brna to prostě nende.“*

Já: *„Takže de o ego.“*

Tohoto svého výroku jsem po čase litovala, protože je fakt, že z fanouškovského hlediska, jde vážně pouze o výhru a celkový dojem, který kazí i to, že se nenají a nenapije toho, na co je fanoušek na takové příležitosti zvyklý.

Usoudila jsem, že v momentě, kdy se moji respondenti nacházeli v prostředí, které považují za přirozené, plynule přecházeli z hantecu do obecné češtiny a opačně. Jak jsem zmínila výše, působilo to zcela jiným dojmem.

Další záznam rozhovoru je z brněnských ohňostrojů Ignis Brunensis, které se konají každoročně v období od konce května do poloviny června. Koná se nad hladinou Brněnské přehrady a nad hradem Špilberk. Účastníci nejsou pouze z České republiky, v soutěži o nejhezčí ohňostroj jsou i státy mimo naši zemi. Tato akce se v Brně těší velké oblibě a je to pro město očekávanou událostí. Jde o událost, která letos oslaví 19. výročí.

Se svými informátory jsem navštívila ohňostrojové slavnosti Ignis Brunensis konající se mimo jiné i na Brněnské přehradě, na kterém bylo jako každý rok, nepředstavitelné množství lidí.

Já: *„Zdar děcka, jak je? Doufám, že zase budou střílet srdíčka.“*

Respondent A: „Čaucec, to nevíš, že každé jár, je jiné fajrunk?“

Respondent B: „Su zvědavé jaké bude dneska fajrák. Fčil sem četil v cajtungách, že bóchajó Čoboláci.“

Respondent C: „Děcka gómáte, esi dneska přinde Vašek?“

Respondent D: „Nevim, ale je blbé jak pumpa na saně.“

Respondent B: „Ty si dávé bacha, dyby tě slyšel, ubalil by ti taková, až by se ti kebula votočila kósavým dozadu.“

Respondent D: „Hej kemo, necancé a rači mi oplodni róru.“

Já: „Cože? Tak to sem eště nikdy neslyšela, ani ve slovníku to nemám.“

Respondent C: „Ty máš slovník? Si snad děláš lochec, né?“

Respondent A: „Ti řeknu co to řekl, no esi mu nezapálí cigaretu.“

Když informátor A zjistil, že jsem v hantecu nerozuměla, automaticky přepnul do obecné češtiny, do jazykového kódu, který považoval za náš společný. Domníval se tak, že porozumím.

Respondent D: „Nemáš náhodó tušimice, kdy nám smyká šalina?“

Cesta v tramvaji směrem na Brněnskou přehradu:

Respondent E: „Děcka víte, co mě štve? Že už v bedně nedávajó reklamnu na škopek ze štatlu. To byla aspoň betálná reklama. U nás v baráku všeci hókajó hantecem, ale přinde mi, že náš jár vo hantec vůbec nemá interes.“

Já: „To máš pravdu, ale co dělám výzkum, tak mě dost překvapuje, že jsem potkala dost lidí, i třeba mimo ty moje skupiny, keří hantecem mluvíjou. A taky musíš

brát v potaz, že se hantec bude vyvíjet. Nemůžeš čekat, že bude hantec furt sténé. Každé jazyk se mění.“

Respondent E: *„To je jasná válka babo, ale některý výzamy máš furt sténý, byly tady za štatlařů aji dneska.“*

Já: *„Znáš aji nějaké nové výraz? Víš, nějaké důkaz vo tom, že se hantec vyvíjí.“*

Respondent E: *„Tak třeba zbabělec. To je výraz keré sem slyšel vod Žanyho Hlaváčka. Je to nealkoholický pivo.“* Pozn. autorky: Jan Hlaváček je šířitel brněnského hantecu.

Já: *„To jestli hantec ale přežije záleží jen na mladé generaci, tak se uvidí. Protože tak jako tak se musí přizpůsobit době.“*

Respondent E: *„To máš recht, esi hantec zakalí nebo ne záleží enom na nás, hlavně na naší hrdosti. Hantec je lajfa, je to filozofija lajfa.“*

Já: *„Kdesi sem četla o KKRD Boys, co si vo nich myslíš?“*

Respondent E: *„Tak to je betálná sajtna. Ty jejich články só dycky lochec jak sviňa.“*

Já: *„Já jim taky docela fandím, akorát mi trochu vadí, že jsou sprostí.“*

Respondent A: *„Soráč, že ruším, ale špizuju ovary a slyším o KKRD Boys. No nemysli si, von Franta Kocórek taky nebyl žádné slušňák. Aspoň se nějak snažijó hantec volajfovát.“*

Touto ukázkou jsem především chtěla demonstrovat, že i když se možná může hantec zdát vymírajícím jazykem, je tomu právě naopak. Vyskytují se v něm nové výrazy jako v každém jiném živém jazyce. Některé výrazy zcela přestaly používat. Bude záviset na mladé generaci, jestli hantec vymizí úplně či přežije spolu s nimi. „Souběžně

s globalizačními trendy se dnešní svět výrazně přiklání a navrácí i k fenoménům jedinečného, osobitého, individuálního. O tom svědčí např. Decentralizační programy a posilování regionální identity a lokálních pravomocí v řadě zemí“ (Šatava, 2001: 48). Dále Šatava říká, že je tedy možné, že alespoň část ohrožených a mizejících jazyků a kultur, díky snaze dnes integrující se Evropy, nezanikne. Je důležité si uvědomit význam alternativy, která existuje spolu s majoritním úhlem pohledu (Šatava, 2001).

Co se týká dotazníků, ty mi vrátilo 11 respondentů. Jeden vyplněný dotazník se mi, v rámci vědomostního kvízu, nevrátil. Otázky jsem pokládala stejné jako u předchozích respondentů:

1. Používáte spíše hantec nebo obecnou češtinu?
2. Máte pocit, že kolem sebe slyšíte více češtiny nebo naopak hantec?

Jestli aktéři spíše používají spíše hantec nebo obecnou češtinu, byla pro můj výzkum otázka spíše po stránce informativní. Zde mne zajímal více přístup těchto respondentů k mému výzkumu. 90 % dotázaných odpovědělo, že používají určitě víc obecnou češtinu. A co bylo pro můj výzkum podstatné, dopsání situací, za jakých používají právě hantec. Objevovali se tam hospody, diskotéky a sportovní utkání. Dovětek v podobě diskotéky upoutal můj zájem. Proto jsem v rámci společné konverzace nadhodila otázku do pléna, za účelem získání odpovědi. „*Babo ty seš snad namrzlá nebo co. Koc se na hókání hantecu chytá jak vosy na med.*“ Z čehož usuzuji, že tato unikátnost v podobě zajímavé jazykové vybavenosti, stala nástrojem k dosažení cíle, v tuto chvíli jde o upoutání pozornosti u opačného pohlaví. Rozumím však tomu, že brněnský dialekt je opravdovou přežívající raritou.

Na otázku jak často kolem sebe slychávají hantec už procento tak jednoznačné nebylo. Polovina respondentů mi vypověděla, že slychávají více hantec jak obecnou češtinu, třetina mi odpověděla, že bez debat obecnou češtinu. Ke svým výpovědím připojili i dovětek, že to považují za velkou chybu, protože tak ničíme něco, co nás dělá výjimečnými a ve světě, kdy je mnoho věcí unifikovaných to považují za naši výhodu. Setkala se i s odpovědí, že to nikdy nepočítali, proto si myslí, že je to nastejno.

8. Závěr

Pamětníci sice nadávají na mladou generaci, prý jí tradice nejsou svaté. Nicméně je důležité říci, že hantec měl v jejich době, v šedesátých, sedmdesátých letech úplně jinou funkci. Spojoval je proti společnému nepříteli – bolševiku. Byla jiná doba, jiné možnosti. Dneska je mladá generace zavalena filmy, hrami, tablety, dotykovými telefony. To, co znamenalo společné posedávání v hospodách pro pamětníky, neznamená pro dnešní generaci to stejné.

Dalším determinačním prvkem je samozřejmě rodina. Záleží, v jakém prostředí trávíme většinu svého času. Jestli v místě, kde přijdeme s hantecem do styku či nikoli. Tuto mou domněnku potvrzuje i Jan Hlaváček, známý šířitel hantecu: „ *U nás doma se mluvilo česky, (...) Nicméně já sem vyrůstal v Brně a všichni kamarádi v baráku i ve škole mluvili hantecem. Ani jsme nevěděli, že mluvíme hantecem, protože to bylo úplně normální, spontánní. Nemluvili jsme tím sice koncentrovaně, ale ty slovíčka jsme používali. Třeba když jsme hráli hokej, tak jsme říkali: „ Naval hoksnu“ místo „Dej mi hokejku“ a tak podobně“* (zdroj: http://zpravy.idnes.cz/lide-ceska-nadsenec-do-hantecu-jan-hlavacek-fjp-/domaci.aspx?c=A141127_232357_domaci_zt). Čímž dokládá i to, že šíření hantecu nemusí probíhat pouze formou, kdy mluvčí používají pouze hantec. U mnoha uživatelů místního dialektu probíhá komunikace právě způsobem, který popisuje pan Hlaváček. A to tak, že užívají pouze nějaká slova, která s největší pravděpodobností zaznamenávají ve svém okolí.

Proto, jak zaznělo z úst některých mých informátorů z řad druhé skupiny, nemusí nutně znamenat, že hantec upadá. Hantec může přežívat i prostřednictvím této formy. Myslím si, že na rozdíl od nucené komunikace v příslušném jazyce, je varianta konverzace hantecem spontánně, variantou přirozenou. Tím, že bychom Brňany násilně přesvědčovali, tak se tradice nezachovají. Dle mého názoru to není ta správná cesta. Viz. informátorka D ze skupiny druhé, která ve chvíli, kdy byla mimo dosah vůdčí osoby kroužku, sice hantec používala, ale zcela ve zcela jiné formě než v kroužku. Také se musím přiznat, že jsme se cítila daleko více pohodlně s informátory-pamětníky. V jejich

přítomnosti byla cítit uvolněnost a radost z přítomnosti ostatních. Podle slov informátora C: „*Tadyk to je jak za starých járů. Krigl, vuřt a hókání.*“ Minimálně já s ním musím souhlasit, tradice ve mně vyvolávají pocit pohody, vůni domoviny.

Informátoři ze skupiny mých vrstevníků však vidí v hantecu mimo tradici i prvek, který je odlišuje od okolí. Je pravdou, že já sama vnímám brněnský etnolekt dost podobně. Informátor B: „*Sice normálně neregáluju, kdy když normálně mluvím, tak použiju nějaké to slovo z hantecu. Ale jakmile chvíli, vycítím, že su někde, kde by mohl mít hantec přínos, okamžitě tak začnu mluvit. Normálně je to ale tak pade na pade.*“ V případě, že bych měla zkoumat sama sebe, musela bych se přiznat, že bych na tom byla dost podobně. Zkrátka se stal hantec prvkem, který nás odlišuje od většiny.

Díky svému výzkumu jsem zjistila, že i pro Brňany, kteří hantec používají aktivně, stále ještě existují situace, kdy brněnský dialekt, který je pro ně v běžné mluvě zcela přirozeným prostředkem ke komunikaci, kdy jej nepoužívají. Většinou se tak děje na úředních místech či ve školách. Vinu nenese ani tak jazyková bariéra, ale určitá přítomná stigmatizace dialektu. V neposlední řadě to má na svědomí i existující respekt a dominance obecné češtiny jakožto úředního jazyka. Jsem toho názoru, že Také jsem vyzorovala, že Brňané v přítomnosti nemístního účastníka zcela změni své chování a způsob vyjadřování, který byl vhodný pro mé potřeby. V případě, že se mým informátorům nezdál být někdo zvenčí sympatický či zjistili, že je z Čech, ať už to byla slečna výčepní či návštěvník na Dnu otevřených dveří, odmítají přizpůsobit jazykový kód. Na druhou stranu jsem si sama ověřila, že záleží pouze na již zmíněných sympatiích. V případě kontaktu mých informátorů s mou matkou byl jasně patrný code-switching z hantecu do obecné češtiny, kterou považovali za možný společný komunikační prvek.

Situace, kterou by uvítala skupina intelektuálů, u kterých jsem prováděla část výzkumu, kdy by hantec zaujal rovnocenné postavení vedle obecné češtiny, samozřejmě nikdy nenastane. Je na místě podotknout, že tu ani nikdy nebyla. Náзор, aby se i na školách vyučovalo v hantecu, považují aktéři výzkumu za extrémistický. Srovnání s imerzním školstvím jsem sice použila i já, nicméně to je myšleno pouze jako ukázka možnosti jak hantec udržovat v povědomí lidí. K hantecu by se spíše mělo přistupovat jako k místní tradici, která svou existencí přispívá k brněnské jedinečnosti a vytrhává

tak z pohledu jazyka místní obyvatelstvo z pocitu jazykové sounáležitosti.

Závěrem si můžeme položit otázku, co hantec odlišuje od ostatních dialektů. Čím je vlastně hantec tak specifický? Je to jeho symbolický význam, který jej odlišuje od ostatních slangů či dialektů. Krčmová (2000: 67) ve své knize říká, že slang si vytváří „každá trvaleji existující sociální skupina, (...) protože skupinu spojují, posilují vztahy uvnitř ní, vyjadřují její identitu a ohraničují ji proti okolí.“ Hantec vznikl ve skupině, která byla ke svému okolí značně uzavřená, i tak se ale rozšířil. Nezanikl však společně s Plotnou a Štatlaři. Hantec již není součástí každodennosti a nepoužívá se v takové míře, jako tomu bylo v minulosti a jeho původní funkce, tedy komunikační již není tou hlavní. Dostal však funkci jinou. Stal se pojítkem mezi jednotlivými sociálními skupinami a také symbolem identity Brňanů a Brňanek. S hantecem se postupem času začaly identifikovat masy a přestal tedy být symbolem pouze jedné sociální skupiny. Jako komunikační prostředek je hantec možná skutečně v ohrožení, ovšem jeho role v kolektivní identitě nikoli. Šířitelé hantecu, kteří byli mými informátory, se domnívají, že hantec skutečně jednou zanikne, nicméně se svým jednáním snaží o zachování alespoň jeho symbolického charakteru.

Výběr konkrétního jazykového kódu či vlastní code-switching souvisí s pocitem konkrétního mluvčího a volba tak může být u každého jiná. Tak jako se to ukázalo v mém vlastním výzkumu, kdy mluvčí používali jazykový kód v závislosti na konkrétní situaci a jak se v ní v danou chvíli cítili, zda přirozeně či například v ohrožení. V práci také poukazuji na to, že code-switching častokrát slouží jako kontextualizační prostředek či strategie. Identita mluvčího bývá povětšinou spojená s konkrétní interpretací code-switchingu. Stejně tak námi zvoleným jazykovým kódem většinou navazujeme na předcházející chvíle v konverzaci. Emocionálně vypjaté situace, jako tomu bylo například během vědomostního kvízu, také ovlivňují výběr kódu a tím pádem ovlivňují code-switching jako takový. Potvrdila se tak teorie Labovova, ve které tvrdí, že navozením emotivního tématu či situace v rozhovoru, lze pozorovat ten nejpřirozenější jazykový projev (Labov, 1972).

Pozorovala jsem i změnu code-switchingu po požití alkoholu u aktérů. S požitím jisté míry alkoholu klesají zábrany, takže i u informátorů tomu tak bylo. Například u

informátorů C a D, kteří sice hantecem mluvili, nicméně ve chvílích, kdy byla zábava v plném proudu, probíhal code-switching daleko častěji. Byl tedy zřetelně vidět jejich přirozený jazykový projev. Snažila jsem se popsat na více sociokulturních situacích, ve kterých by bylo možné zaznamenat code-switching ve svém autentickém prostředí. Na vesnicích se i příslušníci této věkové generace snaží o zachování tradic. Vesnice, ze které pocházím, je toho jasným důkazem.

9. Literatura a zdroje

Monografie:

ANDERSON, Benedict: *Představy společnosti: Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1490-8

AUER, Peter: *Code-switching in Conversation: Language, interaction and identity*. London: Routledge, 1998. ISBN 0-415-15831-1

AUER, Peter: *A Conversation Analytic Approach to Code-Switching and Transfer*. in: *Codeswitching: Anthropological and Sociolinguistic Perspectives*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1988. ISBN 0-899-25412-8

ASSMANN, Jan: *Kultura a paměť*. Praha: Prostor, 2001. ISBN 80-7260-051-6

BAUMAN, Zygmunt: *Myslet sociologicky (netradiční uvedení do sociologie)*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7419-026-1

BERTHOLD, M., F. Mangubhai and K. Batonwicz: *Bilingual & multilingualism: Study book*. Distance education centre. Toowoomba: University of Southern Queensland, 1997

BITUŠIKOVÁ, Alexandra: *Identita v diverzitě a diverzita v identitě*. In SOUKUPOVÁ, B. (et al., eds.) *Město - identita - paměť*. Bratislava: Zing Print, 2007. ISBN 80-88997-40-2

BOVHA, Tanja: *Konverzačná analýza vo výskume bilingvizmu*. in: *Varia XVIII, Zborník abstraktov z XVIII. kolokvia mladých jazykovedcov*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej Univerzity, 2009. ISBN 978-80-8068-976-6

BOURDIEU, Pierre: *Teorie jednání*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-518-3

BOURDIEU, Pierre: *Sociální prostor a symbolická moc*, Cahiers du CEFRES: Praha, 1995

BRUBAKER, R., F. Cooper: „*Beyond Identity*.“ *Theory and Society* 29(1), 1-47, 2000

CRYSTAL, David: *The cambridge encyclopaedia of language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. ISBN 978-0-521-73650-3

DURATI, Alessandro: *Language as Culture in U.S. Anthropology*. *Current Anthropology*, vol. 44, no. 3, June 2003, by The Wenner-Gren Foundation for Anthropological research

DURKHEIM, Émile: *Společenská dělba práce*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 80-7325-041-1

EDWARDS, John: *Multilingualism*. Penguins Book, 1994. ISBN 978-0415120111

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Antropologie multikulturních společností: Rozumět identitě*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-925-2

FASOLD R.: *The Sociolinguistics of Society. Introduction to Sociolinguistics*, Vol. 1, Oxford - Cambridge (Mass.), Blackwell, 1992

FERGUSON, C. A.: *Diglossia*, *Word*, Vol. 15, s. 325-340. 1959

FOLEY, A. William: *Anthropological Linguistic: An Introduction*. Malden: Blackwell, 1997. ISBN 978-0-6311-5121-0

GEERTZ, Clifford: *Interpretace kultur*. Praha: Slon, 2000. ISBN 80-85850-89-3

GELLNER, Ernest. *Národy a nacionalismus*. Praha: Josef Hříbal, 1993. ISBN 80-9013-81-1-X

GOODVING, Charles; Heritage, John : *Conversation analysis*. in: Annual review of Anthropology, Volume 19, 1990

GOFFMAN, Ervin: *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*. New York: Pantheon Books, 1982. ISBN-10: 0-3947-0631-5

GUMPERZ, John J.: *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982. ISBN 0 521 28896 7

HALBWACHS, Maurice: *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7419-016-2

HALL, Stuart du Gay Paul. *Questions of Cultural identity*. Sage Publications Ltd., 1996. ISBN 978-08-0397-883-6

HOLM, John: *An Introduction to Pidgins and Creoles*. Cambridge University Press, 2000. ISBN 052-1584-604

HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus*. SLON, 2004. ISBN 80-8642-920-2

HROCH, Miroslav. *V národním zájmu*. NLN-Nakladatelství Lidové noviny, 1999. ISBN: 80-7106-298-7

HUDSON, Richard: *Sociolinguistics*. Cambridge University Press, 1996

IŠČUK, Roman. *Moravská identita a její nové dimenze*. Český lid, 2004, roč. 91, č. 3.

JELÍNEK Pavel: *Štatl*. Brno: Educo, 1990. ISBN 80-900182-6-2

JENKINS, Richard: *Social Identity*. London, New York: Routledge, 2004. ISBN 0-415-34096-9

KRČMOVÁ, Marie: *Hantec jako fenomén dnešních dnů*. In Profesor Lumír Klimeš jubilující. Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU, 2005. ISBN 80-7043-351-5

KRČMOVÁ, Marie: *Brněnské hantec*. *Geografické rozhledy* 5, 2008, roč. 17, č. 5. ISSN 1210-3004

KRČMOVÁ, Marie: *Běžně mluvený jazyk v Brně*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1981

LABOV, William: *The Social Stratification of English in New York City*. Washington DC: Center for Applied Linguistics, 1966

LÉVI-STRAUSS, Claude: *Strukturální antropologie* Argo, 2006. ISBN 80-7203-713-7

MILES, Matthew B.; Huberman, A. Michael: *Qualitative Data Analysis A Methods Sourcebook*. Sage Publications Ltd., 2013. ISBN 14-5225-787-6

MOSER, G.: *Urban Identity*. In CAVES, R. W. (ed.) *Encyclopedia of the city*. Abingdon, Oxon, OX ; : Routledge, 2005. New York, NY :. pp. 701–702. ISBN 0-415-25225-3

MYERS-SCOTTON, Carol: *Codes and Consequences: Choosing Linguistic Varieties*. New York: Oxford University Press, 1998. ISBN 0-19-511522-8

MYERS-SCOTTON, Carol: *Multiple Voices: An introduction to bilingualism*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006. ISBN 13: 978–0–631–21936–1

NORA, Pierre: *Mezi pamětí a historií: Problematika míst*. In Francouzsky ustav pro výzkum ve společenských vědách. *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*. Praha: CEFRES, 1998. s. 39–64. ISBN 80-902196-3-2

NOSKOVÁ, Jana: *Brněnský štatl. Mezi mýtem, subkulturou, zdrojem identity a „obchodní značkou?“*. Český lid: etnologický časopis, 2009, roč. 96, č. 4, s. 359–379. ISSN 0009-0794

OUŘEDNÍK, Patrik: *Šmírbuch jazyka českého. Slovník nekonvenční češtiny 1945-1989*. Praha: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-638-X

POKORNÝ, Jan: *Lingvistická antropologie. Jazyk, mysl a kultura*. Grada, 2010. ISBN 24769875

REICHEL, Jiří: *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Grada, 2009. ISBN 978-80-247-3006-6

ROUBAL, Ondřej: *Když se řekne identita - regionální identita I*. SOCIOweb : Sociologický webzín, 2003, č. 9, s. 1–3. ISSN 1214-1720 (cit. on-line 12. 10. 2011 z http://www.socioweb.cz/upl/editorial/download/110_SOCIOweb_9_2003.pdf)

RUTHERFORD, Jonathan. *Identity: Community, Culture, Difference*. Lawrence & Wishart, 1998. ISBN 9780853158714

SACKS, Harvey: *Lectures on Conversation: Volume I and II*. Malden: Blackwell, 1995. ISBN: 978-1-557-86705-6

SALZMANN, Zdeněk: *Jazyk, kultura a společnost. Úvod do lingvistické antropologie*. Ústav pro etnologii a folkloristiku AV ČR, 1997. ISBN 811-162-3

SILVERMAN, David: *Doing Qualitative Research, A practical Handbook*. Sage Publications Ltd., 2013. ISBN 9781446260159

SKIBA, Richard: *Code switching as a countenance of language interference unclassified material*. Available from <http://iteslj.org/>

STRAUSS, Anselm, Corbinová Juliet: *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Nakladatelství Albert Boskovice, 1999. ISBN 80-85834-60-X

SVĚRÁK, František: *Brněnská mluva*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1971

ŠATAVA, Leoš: *Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace*. Vyd. 2., Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. ISBN 80-86429-83-0

VINOPAL, Jiří: *Instituce hospody v české společnosti. Souvislosti*. Naše společnost, 2005, roč. 3, č. 1, s. 31-37. ISSN 1214-438X

WACQUANT, L. „Pierre Bourdieu.“ *Biograf* [online] 27 [cit. 3. 12. 2013]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v2707>.

Další zdroje:

ARMUTIDISOVÁ, Nela: *Hantec v ohrožení*. Brno, 2014. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Fakulta sociálních studií

DVORNÍK, P., P. Č. Jelínek, P. Kopřiva: *Velká kniha hantecu*. Brno: FT Record, 1999.

hantec.cz/hantec/slovník/slovník.htm

<http://www.frantakocourek.eweb.cz/>, citace z 12. 11. 2011

KORENYIOVÁ, Mariana: *Code-switching jako vyjadrenie moci a solidarity v česko-slovenskom prostredí*, 2013. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta humanitních studií

NOVÁČEK, Otakar: *Brněnská plotna*, Brno: Vlastním nákladem, 1929

10. Přílohy

Příloha č. 1

Zdroj: Brněnský deník

Datum: 7. 7. 2011

Autor: Klára Židková

Franta Kocourek zemřel před 20 lety:

Silák František Kocourek se stal už za života legendární postavou. Na dovolené ve Víru se mu zastavilo srdce.

Franta Kocourek že umřel? To bude zase další jeho fór. Jen málokdo věřil tomu, co se stalo přesně před dvaceti lety. Byla to ale pravda. Při obědě na dovolené ve Víru na Žďársku položil Kocourek svému příteli hlavu na rameno a zemřel. Ve čtyřiačtyřiceti letech mu selhalo srdce.

„V té době jsem míval pravidelná vystoupení na Kraví Hoře. Franta řekl, že nemůže přijít, protože jede natáčet do Prahy. A místo toho jel na dovolenou, z níž se už nevrátil,“ vzpomíná country zpěvák Waldemar Plch. Od smrti legendárního brněnského siláka, herce, recesisty, mystifikátora i velkého znalce brněnského hantecu Františka Kocourka dnes uplynulo přesně dvacet let.

Začátek v Rakousku

Narodil se 21. února 1947 v brněnských Řečkovících. Od dvanácti let posiloval v zápasnickém oddílu brněnské Zbrojovky a v tréninkovém středisku v Pisárkách. Vyučil se písmomalířem, ale na konci šedesátých let už předváděl silácké kousky po rakouských barech a kabaretech. Při svých představeních ohýbal železo, rozhýbal v zubech automobil, nechal si na hrudi rozbíjet kameny nebo trhal celé balíčky karet.

V sedmdesátých a osmdesátých letech už jej znalo celé Brno. „Byl všude, kde se něco dělo. S každým se hned spřátelil. Doslova spojoval lidi. Seznámil profesora s kopáčem a

našel pro ně společné téma, takže ti dva pak strávili hodiny v družném rozhovoru,“ popisuje zpěvák Plch.

Vedle fyzické síly vynikal i bavičským a vypravěčským talentem. Všichni mu odpouštěli věčné legrácky, které proslavil ve svých vyprávěních Miroslav Donutil. „Jeli jsme na vystoupení a najednou prý abych zastavil. František si to namířil k prvnímu domu, který uviděl, přečetl si jméno na zvonku a zazvonil. Otevřela paní a Franta jí povídá, jestli nám může zavolat manžela. Že jsme s ním byli na vojně a chceme ho pozdravit. Když jsme pak odjížděli, ten člověk by odpřisáhl, že jsme s ním skutečně odžili vojnu. Franta ale nebyl lhář. Byl prostě pábitel. Jeho humor nabourával normalizační šed,“ zdůrazňuje Plch.

K jeho nejznámějším kouskům patří, jak ze svého přítele, mentálně retardovaného zpěváka Rudyho Kovandy, málem udělal Zlatého slavíka. Těsně před vyhlašováním ale v Praze na Kocourkovu iniciativu přišli. „Cenzura pak Kovandovo vítězství nad Karlem Gottem zamlčela. Do téhle akce se zapojilo i celé tehdejší Divadlo na provázku. V tomto případě nebyl jen recesistou, ale konceptuálním umělcem,“ myslí si ředitel Centra experimentálního divadla Petr Oslzlý.

Právě s Divadlem na provázku jsou spojené Kocourkovy nejznámější role. Přišel do souboru v roce 1974, aby zahrál Kapitána v inscenaci Petera Scherhaufera *Commedia dell'arte*. „Do role vnesl svou osobitou italštinu a silácké kousky. Třeba uchopil do zubů opasek Bolka Polívky coby Harlekýna a nosil jej po pódiu,“ vzpomíná Oslzlý.

Proč zemřel tak brzy? Může za to nejspíš jeho zběsilé životní tempo. „Při pitvě mu na srdci našli několik jizev. Zřejmě prodělal víc infarktů, o kterých ani nevěděl. Nebyl nikdy nemocný, ale nešetřil se. Měl namáhavou práci a neznal odpočinek,“ říká Plch.

Silák František Šebela: Toužil jsem umět to, co on

ROZHOVOR – Při pohledu na Františka Šebelů se zdá, že smrt Franty Kocourka byla skutečně jenom žert. A že legendární recesista žije dál. Silák Šebela je Kocourkovým téměř věrným odrazem. Předvádí stejné kousky, ve stejném kostýmu, vzhledem vypadá jako Kocourkův mladší bratr.

„Už léta se ale snažím přijít na to, jak dokázat roztrhat balíček karet,“ říká dvaatřicetiletý muž z Popůvek u Brna.

Kdy jste poprvé viděl Frantu Kocourka?

V roce 1987 nebo 1988. Táta mě vzal na jeho vystoupení. Osobně jsem se s ním ale nikdy neseznámil.

Proč jste se rozhodl jít v jeho stopách?

Když jsem viděl jeho první vystoupení, řekl jsem si, že toto chci jednou dělat. Vyzařovalo z něj něco působivého. Učaroval mi na první pohled. Dnes si plním dětský sen.

Umíte všechny jeho kousky?

Bohužel ne. František měl učitele a zřejmě i díky němu dokázal věci, na které zatím nestačím. Léta se snažím přijít na to, jak dokázal v ruce roztrhat balíček karet. Také netuším, jak mohl stočit podkovářský hřebík jen prsty.

Jak na vás reagují lidé, kteří Kocourka znali?

Dobře. Pamětníci mi gratulují. Podle nich je dobře, že Františkovo umění někdo vzkřísil.

Jsou vystoupení hodně náročná?

Mé tělo je zvyklé na velkou zátěž, přesto je to namáhavé. Čím víc vystoupení mám, tím déle pak odpočívám. Přes zimu a na jaře je jich méně, tou dobou proto hlavně nabírám sílu. V létě vystupuji třikrát až čtyřikrát do měsíce, téměř každý víkend. To jsem potom sedřený celý zbytek týdne.

Příloha č. 2

Zdroj: Mladá fronta Dnes

Datum: 22. 10. 2011

Autor: Jana Soukupová

Největší bohém 70. let v Brně? Pavel Thaler zvaný "Zrzek"

Co se vzpomínek na Zrzka týče, pícháte do úlu plného včel, Zrzek byl totiž všude, každého znal, hodně cestoval a dělal spoustu zajímavých věcí. Tak vzpomíná Milan "Šabik" Šabata na gurua a nejčastěji zmiňovanou osobnost brněnských štatlařů 70. i 80. let v Brně Pavla Thalera alias Zrzka, případně Harika, Harryho, Harizona, Macaráta, Rézu Páhlavího. Charismatický a energií sršící Zrzek se narodil 21. prosince 1952 v Brně v rodině Pavla Thalera, jehož židovské rodině patřily za první republiky velké majetky v Šumperku, ale Zrzkova ruská maminka Naděžda se s mužem v 50. letech rozvedla a vzala si státního úředníka Vltavského, podle kterého se pak Zrzek část života jmenoval. "Pavlova pravého tatínka totiž v padesátých letech z politických důvodů zavřeli, on pak odešel do Německa, kde se několikrát znovu oženil, a syn se s ním viděl jedinkrát, když mu bylo asi čtrnáct let. A pak ještě v Německu až těsně před svou smrtí," líčí rodinné poměry u "Zrzků" Pavlova manželka Jiřina Thalerová.

V zimě hory, v létě přehrada

Už v šestnácti však Pavel Thaler odešel vlastně nadobro z domova. "Vltavský Thalerovy děti sice adoptoval, ale se Zrzkem se nejspíš moc nesnesl. Byl to přísný muž, Zrzek třeba vzpomínal, jak jim na klobásách dělal čárky, kam až je můžou sníst," usmívá se Zrzkova žena. Protože Zrzek nevydržel ani na žádné škole, kterou začal, i když byl velice chytrý, živil se od té doby lecčím. V zimě třeba jako vlekař na Petrových kamenech v Jeseníkách, kde se spřátelil s vedoucím všech tamních vleků, dnes slavným žokejem Josefem Váňou. V létě pak pravidelně prodával ve stánku buřty, nejčastěji na Vranovské přehradě. "Říkal, že je na něho moc revoluční i ROH (Revoluční odborové hnutí, jedna z režimních organizací – pozn. red.), takže nikdy nebyl ani v něm," usmívá se Jiřina Thalerová a dodává, že i když Zrzkovi v šestnácti letech doktoři řekli, že se musí po prodělané revmatické horečce celý život šetřit, on na to celý život kašlal a žil

ostošest. "Vlastně mu závidím, protože i kdybych žila do sta let, nikdy nemůžu zažít zlomek toho, co stihl můj muž za padesát let svého života," vypráví Jiřina Thalerová. Zrzek byl zkrátka všude a u všeho, hrál na kytaru, skládal skvělé verše... "Chtěli mu je i vydat, byly prý opravdu dobré, jenomže on byl strašný bohém a všechno okamžitě poztrácel," vypráví Jiřina Thalerová, jak i doma kvůli tomu pořád něco hledali. Peníze, doklady...

Druhý takový se nenarodil

Jedinečný vztah spolu měli už od prvního setkání roku 1984 v restauraci Praha, sídlící kdysi za Lužánkami na rohu dnešní Štefánikovy a Pionýrské ulice. "Domluvili jsme si schůzku a on na ni nepřišel," směje se Zrzkova žena, která mu to pak oplatila tak, že na další rande poslala místo sebe svou kamarádku. "Tos mně neměla dělat," řekl jí pak Zrzek a na osudový vztah, který skončil až jeho smrtí, bylo zaděláno. "Druhý takový člověk se totiž asi nenarodil, měl ohromný náboj, velký šmrnc, i když mi samozřejmě taky občas lezl na nervy," podotýká Zrzkova paní, které všichni společní přátelé říkají Jiřinka. Se Zrzkem i do jejího života přišla přepestrá společnost jeho přátel, brněnských štatlařů, bohémů, Romů a nejrůznějších vágusů. "Ale já jsem je měla ráda a oni mě, vždyť se scházíme dodnes," podotýká Jiřina Thalerová. Zrzek měl v sobě ovšem i rozervanou ruskou duši své maminky, jednou za půl roku na něho přišla opilecká období, kdy s ním vůbec nebylo lehké žít. Zmizel třeba na týden, úplně všechno poztrácel a domů přišel doslova jenom v trenýrkách. "Takhle jednou přijel šalinou domů do Židenic, kde mě všichni znali, to už jsem se fakt styděla. Jenže on mi to vysvětlil tak, že prostě usnul na lavičce a někdo mu všechno sebral," usmívá se při vzpomínkách Jiřina Thalerová. Vztah svého muže k pozemským statkům osvětluje i historkou z prvního společného podnikání na Zelném trhu, kde prodávali na stánku cigarety. Přišli tam poprvé k velkým penězům, sto tisíc bylo tehdy opravdu hodně. Zrzek je svým trabantem převážel do banky a nechal auto otevřené. Celou sumu samozřejmě někdo ukradl. Když z toho byla jeho žena na mrtvici, Zrzek prý reagoval po svém. "Máš co jíst? Máš kde spát? Tak toho nech," prohlásil.

Spí pod čtvrtým sloupem

"On nebyl sice vůbec rváč, sám se nepral, ale do pusy si samozřejmě neviděl. Co na srdci, to na jazyku," líčí Jiřinka Zrzkovy časté konflikty. Nevyhnula se mu ani střetnutí se zákonem, obvykle totiž sprostě nadal policajtům. Zavřeli ho i do vazby, ze které ho pak vytáhla jeho maminka Naděžda. "Strašně rád taky mluvil rusky, se synem si v autě zpívali na plné pecky ruské písničky," vzpomíná Jiřina a dodává, že co se živobytí týče, o ně se Zrzek nakonec dokázal vždycky postarat. "Říkal mi hraběnka von Tébich, protože jsem prodávala na Purkyňově v Brně koberce," vzpomíná na nejrůznější slovní hříčky svého muže a dodává, že by určitě stálo za to všechny je jednou sepsat. A chválí ho i proto, že jí vlastně nikdy nelhal. V roce 1986 se manželům narodil syn. "Na svět přišel 26. prosince. Tehdy těsně po Vánocích odjel Zrzek na hory pracovat u šlepru, prohlásil totiž, že ho k porodu stejně nepotřebuju. A vrátil se do Brna až na jaře," směje se Jiřina Thalerová, která se teprve o rok později za Zrzka provdala. Když měl syn jako dítě problémy s průduškami, odešla za Zrzkem do Jeseníků pracovat jako pokojská na Kurzovní chatě. Takže oba pak zažili v roce 1987 na chatě Barborka oslavu prvního vítězství svého kamaráda Josefa Váni na Velké pardubické. S rozevlátým Zrzkem se ale jeho žena moc nepotkávala ani na horách. Když totiž dala na sáně korbu od kočárku a vyrazila za manželem, ostatní vlekáři jí po cestě obvykle sdělovali: "Ani tam nechod'. Spí pod čtvrtým stožárem."

Jsem na Aljašce

Po převratu pak Zrzek práce u vleků nechal, protože se už přece jen na ni cítil starý. "Ani ty mladé holky už se na mě tak neusmívají," stěžoval si. A pak si na pátém nástupišti brněnského hlavního nádraží pronajali se ženou pověstný stánek s občerstvením. "To byla naše nejlepší léta, dopoledne tak od osmi do dvanácti jsem byla v práci a pak jsem mohla být se synem doma, protože muž třeba ve dvě ráno vstával, aby jel na stánek, kam už od třetí chodili lidé z pošty na jedno. A odpoledne mne tam zase vystřídal," vypráví Jiřinka. Zrzek si v mezidobí prodělal i záchvat lásky k vojenské technice, kdy si s kamarády koupil několik gazíků, dokonce i tank a polní kuchyni. "V té jsme jednou vařili guláš na oslavě narozenin jeho o čtyři roky starší sestry," vzpomíná Jiřinka Thalerová. Zrzek zemřel 23. září 2002 v nedožitých jedenapadesáti letech. Po

operaci nemocného srdce, při níž dostal umělou chlopeň, ho doma v noci skolil infarkt. "Ráno jsem ho našla mrtvého. Dala jsem na stánek parte, ale nikdo mu nevěřil. Na pohřeb pak lidé přišli jako na další Zrzkův happening. Mysleli si, že uprostřed obřadu zkrátka odněkud vyleze," vzpomíná Zrzkova životní družka. Na parte dala Zrzkova maminka synovi, velkému milovníkovi hor i divočiny, napsat větu: "Jsem na Aljašce."

Příloha č. 3

Zdroj: Brněnský deník

Datum: 24. 8. 2012

Autor: Karel Altman

Dvě pivnice nad sebou se Zlatou Veverkou

Ve zlaté době štamgastů brněnských hospod, to jest v oněch sto rocích od poloviny 19. století do půli následujícího věku, byl v moravské metropoli hostinský podnik doslova na každém kroku. Na bulvárech nesměly chybět restauranty a velkokavárny, v uličkách starobylého města zase chodili místní šatlaři a jiní znalci do zapadlých, ale o to útulnějších pivnic a hospůdek. Nikdo to zkrátka neměl do té své jediné příliš daleko, pokud ovšem nespojil pravidelnou návštěvu oblíbeného štamlokálu se zdravotní vycházkou. Kroky takového pivomila či ctitele jiného občerstvení pak směřovaly do vzdálenějších končin, třeba i do některého letoviska, v nichž byla rovněž slibná nabídka patřičných osvěžoven. Ale na Zelném trhu byla od druhé poloviny 19. století a ještě až do meziválečné doby přece jen jedna rarita. Na jižní straně tržiště, v budově, která dodnes existuje, byla hned dvě zřídla dobrého pití nad sebou. V obou se pochopitelně čepovalo pivo z Měšťanského pivovaru v Plzni. Tím prvním zdrojem ušlechtilého moku byl solidní měšťanský hostinec U Tří korun. Nalézal se v přízemí domu a měl široký vjezd přímo z náměstí. V těch místech se ovšem Zelný trh už tehdy dosti příkře svažoval, takže opačný konec hostince byl už jako by prvním patrem. V prostoru pod ním tak vznikl prostor pro pohodlný vstup do dolejšího sklepa. Právě tam byl ve čtyřicátých letech 19. století založen slavný Hannak's Bierkeller neboli Hannákův sklep, jak si ho počestili naši předci. Jeho majitelé – manželé Hannakovi – záhy přivedli svou

sklepní pivnici ke značnému rozkvětu. Podzemní lokál byl velmi oblíben, získal mnoho stálých hostů a stal se pravou brněnskou atrakcí. Jedině tak vydržel konkurenci zavedených Tří korun, v níž spolehlivě obstál. A jak se zdá, nejen obstál. Podrobnou historii vlastnických vztahů v rámci obou podniků sice neznáme, ale jak je patrné z dokumentárních i reklamních fotografií, Hannakovi nakonec získali i hořejší krčmu. A tak se později na fasádě skvěl už jen veliký, poutavě vyvedený reklamní štít lákající všechny Brňany i přespolní do Hannakova sklepa. Menším písmem zde však byl uveden i bývalý hostinec U Tří korun, snad aby nějaký konzervativní štamgast hořejšího poschodí nepřišel zkrátka. Časem pak přibyla i rozlehlá zahrádka dokonce o dvou úrovních, zkrášlující a notně oživující Zelný trh. Dodejme jen, že Hannákův sklep patřil zcela jednoznačně k nejranějším plzeňským pivnicím v moravské metropoli. A možná v tomto ohledu držel úplný primát. Škoda jen, že následující osvěžovny, rozvíjející v těchto místech dávnou krčemnou tradici, se již pěnivého plzeňského moku příliš nedržely. A přeci se docela nedávno objevila "na Zelňáku" pivnice zcela nová, která může slávu zdejších osvěžoven obnovit. Plzeňský sklep Zlatá veverka, kam se schází po schodech dolů a kde si ke skvělé plzni můžete dát třeba také proslulou místní specialitu, hovězí pupek geniálně připravovaný jako steak.

Příloha č. 4

Zdroj: Mladá fronta Dnes

Datum: 2. 6. 2012

Autor: Jana Soukupová

Noc. Plné hospody, ale i filmový klub. Jen „švestky“ bděly

Tímto dílem končí seriál Brno před listopadem 1989 a nočnímu životu v 70. a 80. letech není věnován náhodně. Ulice nejprofizlovanějšího města sice zely prázdnotou, ale hospody byly narvané. Tam se lidé cítili svobodní. Ačkoliv se i v hospodách mohl člověk nadít, že s ním u stolu seděl agent či příslušník Státní bezpečnosti, lidé si to obvykle nepřipouštěli a po pár levných pivech se bavili o všem možném zcela volně. Což si na jiných veřejných místech prakticky nedovolili.

Rovnostářské brněnské paluše

Jenže Husákův režim byl v tomto směru už poučený a v chlastu či soukromí ponechával lidem daleko větší volnost, než tomu bylo v 50. letech. Dá se naopak říct, že přiožralé soukromničení podporoval.

Zvláště „čtyřkám“ neboli hospodám nejnižší cenové skupiny se sice nejen v Brně postupně zkracovala provozní doba, ale až do „zavíračky“ byly opravdu narvané.

A pak se šlo obvykle k někomu ochotnému do bytu, kde se v pití pokračovalo. Nebo se přešlo na víno a tvrdý alkohol do některé z brněnských vináren či barů. Oblíbený byl sekt bar Venuše na Jakubské, Bzenda neboli Bzenecká vinárna na Solniční, Vavřínecká na rohu Starobrněnské a Mečové ulice i další. Svérázné bary jako Roxy, Bolero, Pavilon měly k prvorepublikové nádheře už hodně daleko, bývaly stejně ulepené jako tehdejší hospody, ale chodilo se do nich také. Všude nadto sedávaly u stejného stolu všechny možné profese, úrovně intelektu, vzdělání i financí. Volnost, rovnost a bratrství poznaly tyhle obvykle těžce zakouřené prostory doslovně a v praxi.

„Vyhlášeným dostaveníčkem štatlařů byl rožek U Medvídka (na rohu dnešní Joštovy a České ulice, kde býval fotoateliér s vystavenými fotografiemi dítek s plyšovými medvídky, odtud název – pozn. red.). Odtud obvykle korzovali dolů po Čáře, tedy po ulici České, kde se potkávali s dalšími štatlujícími skupinami. Ty se pak scházely ve svých domovských hospodách, například v Armě, Belvě, ve Smíchovské, U Formana, v Erice, U Čápa, Na Střelnici, na Bláhovce a jinde,“ vypisuje tehdejší pamětník Milan Šabík Šabata. Oblíbenou se stala i hospoda zvaná U Kunca na Smetanově ulici, členitá a strašlivě „zahulená paluša“ s mnoha na sebe navazujícími místnůstkami, přetékajícími popelníky a rázovitým personálem.

A štamgasti do nich chodili opravdu denně. Pivo desítka stálo totiž do roku 1984 jednotně 1,70 korun, dvanáctka 2,80, jen plzeň byla dražší. Pak se cena zvedla na 2,50 a u dvanáctky na čtyři koruny.

Policie v akci. A filmák

I když příslušníci Veřejné bezpečnosti chodili do hospod na povinné kontroly občanek většinou spíš „ze sportu“, neznamená to, že zvláště proti dlouhovlasým máničkám neboli hárošům občas nezasáhli velice tvrdě.

„Tehdy frčely v okrajových čtvrtích rockové zábavy, třeba v Černovičkách nebo na Hvězdě v Bystrci,“ vzpomíná například Mírek zvaný Časťa. Po jedné takové zábavě někdy v zimě 1976 nebo 1977 se vraceli rozdovádění návštěvníci tramvají 10 na Českou. Velký počet rozdováděných a hlučných mániček řidič neunesl a rozhodl se je odvézt na policii na Veverí. „Nejspíš tam dal i echo vysílačkou. Někde od Žabin ignoroval zastávky a jel velkou rychlostí do centra. Já jsem šel zrovna z Eriky na horním konci Úvozu. Vtom jsme s kámošem uslyšeli hluk rychle jedoucí šaliny. Jak projížděla kolem, rozevřely se zadní dveře a vyskočila vlasatá postava. Po kočících hlavách dodrnkala k nám, vstala bez úhony, oprášila se a řekla: ‚Nazdar, kluci, jdem někam na škopek.‘ A tak jsem se seznámil s Vítou Šárkem. Mezitím šalina dojela k čekajícím příslušníkům Veřejné bezpečnosti, kteří všechny podezřelé hospitalizovali na úřadovně,“ končí jednu z typických historek Časťa.

Zároveň však zdůrazňuje, že po večerech tehdejší „batlesi“, jak se také štatlařům říkalo, neseseděli jen u piva. „Chodili jsme i do takzvaného filmáku, tedy filmového klubu. Ten až do roku 1983 sídlil v kině Světozor v Židenicích. Pak byl přesunut do Jundrova do kina Svratka. Pamatuji si, jak hároši od Formana a této pivnici spřízněných paluší zabrali první dvě řady třeba na premiéře Tarkovského Stalkera. Nebo Andrej Rublev od stejného režiséra byl taky beznadějně vyprodaný,“ vzpomíná Časťa. „Filmák“ byl tehdy pro některé mladé lidi opravdovou duševní drogou. Ti viděli třeba i pět Bergmanových filmů za sebou při takzvaných víkendových seminářích.

SERIÁL Seriál Brno před listopadem 1989 končí. Tímto dílem, končí na stránkách brněnské a jihomoravské přílohy, seriál Brno před listopadem 1989. Podoba města z té doby, nejrůznější příhody, osobnosti i postavičky se pozvolna ztrácejí v zapomnění. Redaktorka MF DNES Jana Soukupová se snažila všechny tyto momenty připomenout, oživit a mladším ročníkům vysvětlit. Doufáme, že se to povedlo.

Příloha č. 5

Zdroj: Mladá fronta Dnes

Datum: 23. 5. 2013

Autor: Klára Kubíčková

Publicistická mozaika Štatl za Husáka přiblíží život v normalizačním Brně
Redaktorka brněnské MF DNES Jana Soukupová pokřtí ve čtvrtek večer svou novou knihu Štatl za Husáka. Vznikla na základě dlouhé série novinových článků, které vycházely v letech 2011 a 2012. Soukupová je nyní upravila a doplnila o četné reakce samotných čtenářů.

Křest bude ve čtvrtek v 19 hodin v Místogalerii Skleněné louky na Kounicově 23 v Brně. Dílo, které popisuje život v Brně mezi lety 1970 a 1989, vydává nakladatelství Druhé město. Moravská metropole byla v dané době profízlovaná skrz naskrz, ale plná umělců a vnitřně svobodných lidí. Soukupová vytvořila cennou mozaiku, jež z odstupu vytváří literárně silný, věrný, byť dávno zemřelý portrét města. Brněnští štatlaři pařili, vyznávali big beat i tramping, milovali Divadlo na provázku, chodili do Venuše nebo do Rozmarýnu, psali a četli poezii, někteří byli součástí drogové scény a jiní organizovali divoké burzy desek, Brno má z té doby i své sebevrahy. Každý díl novinového seriálu se věnoval některému z těchto fenoménů a každý vzbudil ohlas u čtenářů. Ozvali se nejenom ti, kteří zůstali Brnu věrní, ale i emigranti z Austrálie, Ameriky či Nového Zélandu. A spolu s autorkou vzpomínali, upřesňovali, na sociálních sítích se propojovali a posílali si dotazy a zkušenosti. A také fotky, těch je právě vydávaná kniha plná. Není v nich jen nostalgie jako ve fotkách o padesát let starších, ale i (pa)chuť dokumentární nemilosrdnosti - s čím jsme se spokojili, co jsme tiše strpěli nebo dokázali rozmetat jen příliš pomalu a váhavě. Na facebookovém profilu Brněnských štatlařů píše Ivan Veslař o přelomu šedesátých a sedmdesátých let: "Je to neskutečně dávno, moje poslední zaměstnání bylo automechanik v pivovarské garáži na Úvoze, potom jsem emigroval. Co dnes musí znít jako pohádka, je, že Starobrnno nám zaměstnancům prodávalo ošpuntované desítky za sedmdesát halířů. V tom osmašedesátém roce jsme pivovar na pár dní zavřeli, aby nám ho Rusáci nevypili. Úvoz byl právě po rekonstrukci nového asfaltového povrchu, který samozřejmě projíždějící tanky zničily."

Ne každý odešel. Většina tu zůstala. Kniha Šatl za Husáka je neoslavuje, spíš s notnou dávkou pochopení, ale bez růžových brýlí popisuje dvě desetiletí sevřeného života, z něhož byl každý den revizí významu slova svoboda. Navíc může rezonovat i u generace, která Husákovu éru nezažila. Podle fotografií a popisů míst a s nimi spojených událostí je najednou jaksi jednodušší si tu "pakárnu" představit ve městě, kde je člověk doma, ve svých kulisách, mimo pražské reálie, jež se k záznamům o totalitní době obvykle vážou. Další plus: doslov Libora Vykoupila, který naráží i na to, s čím se nutně musela potýkat i autorka, tedy na splynutí historika (či nezávislého novináře) a svědka, pamětníka, aktéra.